

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MOJCA PETOVAR

Mentorica:
Doc. dr. Sandra Bašić-Hrvatín

**LIK TERORISTA V EVROPSKI KNJIŽEVNOSTI S POSEBNIM
OZIROM NA ATXAGOVA DELA**

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

KAZALO

1 Uvod	4
2 Terorizem in teroristi	5
2.1 Poskus opredelitve terorizma	5
2.2 Psihološki opis teroristov	9
2.3 Upravičenost terorizma	11
2.4 Anarhizem	14
3 Lik terorista v svetovni književnosti	16
3.1 Lik terorista v <i>Bibliji</i>	16
3.2 Lik terorista v književnosti 19. stoletja	18
3.2.1 Ivan S. Turgenjev: <i>Rudin</i>	20
3.2.2 Fjodor Mihajlovič Dostojevski: <i>Besi</i>	21
3.2.3 Émile Zola: <i>Germinal</i>	25
3.3 Lik terorista v književnosti 20. stoletja	26
3.3.1 Joseph Conrad: <i>Z zahodnimi očmi</i>	26
3.3.2 Vladimir Bartol: <i>Alamut</i>	30
3.3.3 Heinrich Böll: <i>Izgubljena čast Katharine Blum</i>	34
3.4 Primerjava med liki teroristov v književnosti	37
4 Bernardo Atxaga	39
4.1 Ekskurz: Baskovska književnost in Atxagov literarni svet	39
4.2 Kaj je Eta	46
4.3 Lik terorista v Atxagovih delih	54
4.3.1 <i>To nebo</i> : Teroristka z iztegnjeno roko	56
4.3.2 <i>Harmonikarjev sin</i> : Razočaranje terorista	60
4.3.3 <i>Osamljeni mož</i> : Tragična odločitev	71
5 Sklep	80
6 Literatura in viri	83
6.1 Primarna literatura	83
6.2 Sekundarna literatura	83
6.2.1 Knjige	83
6.2.2 Članki	84
6.3 Internetni viri	86
6.4 Ustni viri	86
7 Dodatek: Intervju z Bernardom Atxago	87

1 UVOD

Ob pogostem pojavljanju teroristov v medijih v zadnjih štirih letih se je v družbi ustvaril stereotip terorista, ki je nadvse negativen lik: hladnokrvni ubijalec, zadovoljen, da lahko čim večji množici nedolžnih ljudi vzame življenje v imenu neke politične ideje, ki je vedno nelegitimna. V tem diplomskem delu želimo raziskati, kakšno podobo so teroristom nadeli pisatelji. Oni so, nasprotno od novinarjev, namreč neobremenjeni z zahtevami po nepristranskosti, resničnosti in upoštevanju katerih koli smernic. S svojim delom pa vseeno močno vplivajo na resničnost in na ustvarjanje podobe teroristov v družbi. Znotraj primerjalne literarne zgodovine spada pričujoče diplomsko delo v področje tematologije, torej raziskovanja, kako književnost razvojno prikazuje določen poklic ali družbeni sloj.

Književnost je pomemben način komunikacije. Pri izbrani temi: lik terorista v književnosti je še posebej zanimivo delo baskovskega avtorja Bernarda Atxaga, čigar romani *Osamljeni mož*, *To nebo* in *Harmonikarjev sin* prikazujejo presenetljivo podobo teroristov, ki ni prav nič podobna medijski. Poleg tega gre pri Atxagu za sodobnega avtorja književnih del o teroristih, ki so še vedno aktivni, in za zelo priljubljenega, branega, prevajanega in uveljavljenega pisatelja, ki ga že lahko primerjamo z ostalimi pisci svetovnega merila.

Delovni hipotezi v diplomskem delu bosta:

1. V svetovni književnosti ne obstaja enotna stereotipna podoba terorista, temveč je odvisna od osebnih stališč pisateljev do teroristov in idej, za katere se borijo.
2. Bernardo Atxaga teroriste opisuje bolj večplastno in poglobljeno kot drugi avtorji zaradi svoje posebne izkušnje s teroristi.

Metode, ki jih bomo uporabili, pa so: zbiranje literature, raziskovanje in interpretacija literature s primerjalno metodo, opisna analiza – narativni pristop prikaza rezultatov analiz in intervju.

Gre za enotno diplomsko delo na dveh fakultetah, in sicer na Fakulteti za družbene vede, program novinarstva in na Filozofski fakulteti, Oddelek za primerjalno književnost. Zaradi tega je tudi metodologija prilagojena obema smerema študija.

2 TERORIZEM IN TERORISTI

Nobenemu znanstveniku doslej ni uspelo opredeliti terorizma tako, da bi se z definicijo vsi strinjali, saj je to pojem, ki je močno ideološko obarvan in ga razume vsaka ideologija, vsaka država drugače. V vsakdanjem jeziku poimenovanji terorist in terorizem uporabljamo zelo poljubno in na različnih področjih, pa tudi politična raba izraza je odvisna od trenutnih okoliščin, zato je potrebno natančneje določiti, o čem sploh govorimo. Pomembno mesto bomo namenili tudi psihologiji teroristov. Barbara Carr v svojem članku *The Terrorist in Literature* (1982) govori o anarhistih, zato bomo proučili tudi anarhizem. Predstavili bomo nekaj zapisanih definicij obojega in poskusili ugotoviti, ali gre glede na najdene opredelitve pojma pri baskovski separatistični organizaciji Eta resnično za teroristična dejanja, saj se zanjo uporabljajo zelo različna poimenovanja.

2.1 POSKUS OPREDELITVE TERORIZMA

Terorizem kot najbolj pereč problem današnje svetovne družbe je v ospredje pozornosti stopil s terorističnim napadom na World Trade Center in na Pentagon v ZDA 11. septembra 2001. V Španiji se tega problema živo zavedajo že skoraj pol stoletja, z 11. marcem 2004 pa je postal še strašljivejša grožnja. Terorizem ni izum 21. stoletja, temveč se je kot zgodovinski koncept pojavil konec 18. stoletja med francosko revolucijo, ko je predstavljal nasilje jakobincev. Beseda sama izvira iz latinščine: *terror*, *terroris*, pomeni pa močan strah. Nieto Rodriguez (v Rivas Troitiño, 1992: 127) navaja, da so v dokumentih iz leta 135 po Kr. že našli označbo »terorist« za vodjo judovskega upora, ki je privedel do uničenja Jeruzalema.

Prvi poskus mednarodne definicije terorizma predstavlja tista konvencija, ki jo je Liga narodov predlagala leta 1937, vendar ni bila sprejeta. Definicija je zajemala »vsa kriminalna dejanja naperjena proti državi in namenjena ustvarjanju stanja terorja določenih oseb ali skupin oseb ali splošne javnosti«. Morda bi razlog za neuspeh konvencije lahko iskali v tem, da je za eno državo nekdo terorist, za drugo pa borec za svobodo. Pomanjkanje enotne opredelitve je oteževalo tudi protiukrepe. V poročilu Združenim narodom leta 1992 je A. Schmid predlagal, da bi že obstoječ konsenz o tem, kaj predstavlja vojni zločin, prenesli v opredelitev terorizma. Če je vojni zločin nameren napad na

civiliste, jemanje talcev in ubijanje zapornikov, je terorizem vojni zločin v »nevojnem« času, v miru.

Definicija po Schmidu, ki so jo leta 1988 strokovnjaki sprejeli kot veljavno, upošteva pa jo tudi Organizacija združenih narodov, se glasi tako:

Terorizem je strah vzbujajoča metoda ponavljajočih se nasilnih dejanj, ki jih izvajajo (pol) tajni posamezniki, skupine ali državni akterji zaradi posebnih, kriminalnih ali političnih razlogov, kjer – v nasprotju z atentati – neposredne tarče nasilja niso glavne tarče. Neposredne človeške žrtve so iz ciljne populacije običajno izbrane naključno (priložnostne tarče) ali selektivno (reprezentativne ali simbolne tarče) in služijo kot posredniki sporočila. Procesi komunikacije, ki temeljijo na grožnjah in nasilju ter se odvijajo med teroristi oz. terorističnimi organizacijami, (ogroženimi) žrtvami in glavnimi tarčami, služijo kot manipulacija glavne tarče, ki jo spremenijo v tarčo terorja, tarčo zahtev ali tarčo pozornosti, odvisno od tega ali je njihov prvotni cilj zastraševanje, nasilje ali propaganda.¹

Španski *Gran Diccionario Enciclopedico* (1997) je terorizem opredelil kot politično strategijo, ki z dejanji nasilja (umori, ugrabitve, sabotaze) poskuša vzpostaviti stanje družbene nestabilnosti, da bi lahko njegovi akterji vsilili politični program, ki bi spremenil strukturo moči.

The New Encyclopaedia Britannica (1974: 904) terorizem definira kot sistematično uporabo terorja (npr. bombardiranje, ubijanje in ugrabljanje) kot sredstva za vsiljevanje nekega političnega cilja. Vlada ga utegne uporabiti, da bi zadušila nesoglasje, v primeru, da se ga poslužijo uporniki ali gverilci, pa je lahko del splošnega prizadevanja, da bi vplivali na politične spremembe.

Slovar slovenskega knjižnega jezika navaja, da je terorizem »uporaba velikega nasilja, zlasti proti političnim nasprotnikom, s katerim se hoče doseči, da se kdo boji« (1994: 1391), terorist pa je tisti, ki terorizem uporablja.

Andrej Miholič je v diplomskem delu *Logistične značilnosti sodobnih terorističnih skupin* izdelal sledečo opredelitev terorizma:

Terorizem je metoda političnega boja z relativno omejeno uporabo žive sile in tehničnih sredstev za načrtno in sistematično izvajanje brutalnega nasilja nad naključno ali selektivno izbranimi žrtvami oz. za uničevanje objektov simbolnega pomena zaradi posrednega zastraševanja celotnega pasivnega družbenega subjekta (civilnega prebivalstva) in s poglobitnim ciljem sprožanja

¹ http://www.unodc.org/unodc/terrorism_definitions.html, 13. april 2005

tistih družbenih akcij, katerih rezultati so v prid nosilcem terorističnih dejanj oziroma zaviranja tistih družbenih akcij, ki so v prid nosilcem terorističnih dejanj oziroma zaviranja družbenih akcij, ki ogrožajo njihove politične, verske in ideološke interese (Miholič, 2004: 7).

Brian Jenkins, direktor programa o terorizmu na Rand Corporation (v Rivars Troitiño, 1992: 130) zagovarja, da lahko terorizem lažje definiramo glede na kvaliteto dejanj kot glede na identiteto avtorjev ali naravo vzrokov. Vsa teroristična dejanja so namreč delikti. Vključujejo nasilje, ki povzroči škodo po večini civilnim objektom. Psihološki vpliv terorizma je bolj pomenljiv kot samo teroristično dejanje in ta vpliv širijo množični mediji in ne teroristi, je poudaril Troitiño. Teroristi torej poskušajo pritegniti medijsko pozornost in zagotoviti širjenje dejanja, sporočila avtorjev in vzbuditi strah. Prvotna motivacija teroristov so politični cilji, ki jih poskušajo doseči z maksimalno publiciteto svojih akcij.

Zaradi tega Martha Crenshaw (Miholič, 2004: 6) terorizem definira kot obliko oboroženega boja majhne skupine, ki s strategijo presenečenja nadomešča svojo številčno šibkost in omejeno uničevalno zmogljivost. To jim največkrat uspe zaradi odmevnosti njihovih akcij v medijih.

Pri terorističnih napadih gre pravzaprav za manipulacijo prebivalstva. To je sekundarna tarča napadov, v kateri vzbudijo strah, ta postane njihovo sredstvo propagande za lastne politične cilje. Terorizem je jasno vidna moč, ki doseže v današnjem medijskem svetu, že tako zasičenem z informacijami, veliko odzivnost. Prisotnost terorizma v medijih je tako pogoj za njegovo učinkovitost (nekateri govorijo že o »brezplačnem oglaševanju«), hkrati pa sam terorizem viša naklade časopisov, poslušanost radija in gledanost televizijskih informativnih oddaj.

Aida Hozić zagovarja, da je terorizem pravzaprav parateaterski fenomen, ki ga družba in oblasti spektakularizirajo, da bi s tem zadovoljile svoje potrebe. Namesto da bi bile grozote teroristov trenutni doživljaji, so se v medijskem spektaklu pretvorile v reprezentacijo moči države. »Terorizem je bil bolj kot »uporaben« za ponovno legitimacijo političnih sistemov, ki so jih resno pretresali protesti in nemiri« (Hozić, 1990: 531). In enako ima tudi teroristična skupina, ko je šibka, večjo potrebo po tem, da razkazuje svojo moč.

Teroristi uporabljajo namesto besed in pogovorov nasilje. S tem to postane njihova govorica, njihov instrument, ki pa brez odmeva v medijih ne bi mogel obstajati. Troitiño ugotavlja, da je v vseh zapisih o terorizmu, intervjujih s teroristi in v njihovih sporočilih za

javnost očitna konotacija iskanja propagandističnega učinka (Rivas Troitiño, 1992: 137). To pomeni, da se teroristične skupine te svoje prednosti dobro zavedajo; hkrati pa bi to lahko razložili tudi kot iskanje potrditve svojih akcij od zunaj – in tudi to jim nudijo mediji.

V to poglavje je pomembno vključiti najnovejše teorije o sodobnem terorizmu, ti. *novem terorizmu*. Zanj je po Bruceu Hoffmanu v nasprotju s *tradicionalnim terorizmom*, ki ga izvajajo razpoznavne organizacije z jasnim vodstvom in opredeljenimi političnimi, družbenimi ali ekonomskimi cilji, značilno, da ima manj razumljive cilje. Organizacije so bolj razpršene in zakrite. Odgovornosti za napade načeloma ne prevzemajo, kadar pa se to zgodi, njihova sporočila ne vsebujejo natančneje določenih sporočil. Tudi njihove žrtve, ki jih je veliko več kot pri tradicionalnem terorizmu, niso določene osebe, temveč ubijajo vsevprek. Take organizacije delujejo iz anonimnosti, v katero se po napadu spet umaknejo; domnevno zaradi lastne varnosti (Hoffman v Stojan, 2004: 8).

Avtorstvo novoterorističnih dejanj načeloma ni znano, zato tudi poročanje o njih ne more biti propaganda za teroristično organizacijo – niti za določen politični ali gospodarski cilj teroristov. Edino, kar vzbudijo vesti o teh napadih, sta groza in strah – teror. Nasilje in terorizem sta v novem tisočletju postalo namen samemu sebi. Terorizem je tako postal tekst v Barthesovem smislu, teroristična dejanja pa gledališče.

Medijsko pokrivanje terorističnih dejanj je zelo odgovorno delo, saj se ob njem ne moremo izogniti temu, da teroristom na nek način ne bi pomagali. Po drugi strani pa se mediji ne morejo odreči pisanju o terorističnih napadih, saj ima javnost pravico izvedeti, kaj se dogaja okoli nje.

Večina znanstvenikov se strinja, da je treba medijsko pokrivanje terorizma določiti vsaj s smernicami, če že ne s pravili. McLuhan sicer zagovarja, da bi se moralo o tem molčati (Rivas Troitiño, 1992: 143). Prekomerno opozarjanje ljudi na nevarnost (ponovnih) terorističnih napadov lahko pomeni manipulacijo z dejstvi, ki lahko privede celo do tega, da ljudje izvolijo totalitaristični sistem. Ampak če pozabimo na problem manipulacije z dejstvi in se osredotočimo na osveščanje prebivalstva, se problem osredotoča na nadzor nad informacijami. Obstaja namreč konflikt med pravico do obveščeniosti in tem, kar koristi vladi. Rivas Troitiño (1992: 144) zagovarja, da je nadzor nad objavljenim nujen samo, v kolikor služi za zaščito življenj, vendar ne za to, da bi reševal vlade.

United Press International (UPI) je podala preprosto vodilo za poročanje o terorističnih dejanjih: »Ko pride do velikih terorističnih dejanj, je potrebno zadostiti pravici

do obveščeniosti. Informacija mora v tem primeru biti logična, konsistentna in v določenem smislu omejena, nikakor pa ne senzacionalistična« (Rivas Troitiño, 1992: 163).

Rivas Troitiño (1992: 138-139) pa je zapisal tudi zanimiv primer vpliva fikcije na realnost, s katerim je želel opozoriti, da lahko tudi pisatelji s pisanjem o terorizmu na določen način koristijo teroristom. Irski pisatelj Brian Moore je v romanu *Lies of Silence* leta 1990 opisal namišljeno situacijo: člani IRA so vzeli ženo hotelirja za talko in ji naročili, naj v hotelu nastavi bombo. Čez nekaj mesecev, oktobra 1990 se je fikcija spremenila v realnost: IRA je ugrabila člane dveh družin, njuna očeta pa prisilila, da sta sprožila avtomobil-bombo.

Ob takih dogodkih se zgraža vsa družba in napoveduje borbo proti teroristom. Zaradi ranjenosti ljudi, ki postanejo neposredne ali posredne žrtve terorističnih dejanj so medijski odzivi velikokrat sovražno naravnani proti teroristom. Analizirajo morebitne politične vzroke za terorizem določene organizacije, v medijih pa se le malokdo poglubi v osebne lastnosti teroristov kot protagonistov svojih dejanj in dejanj svojih organizacij. To nalogo sta prevzeli psihologija in književnost.

2.2 PSIHOLOŠKI OPIS TERORISTOV

Jerald M. Post (1990: 25) zagovarja tezo, da je odločitev posameznika za terorizem posledica psiholoških dejavnikov, da so torej določeni posamezniki psihološko nagnjeni k dejanjem nasilja in da taka dejanja njihova duševnost racionalizira in upravičuje. Upravičenost nasilja izhaja iz delitve sveta teroristov na dva absolutna pola: »mi« in »oni«. »Oni« so vzrok vsega »našega« zla, »mi« pa smo borci za svobodo v »našem« pravičniškem besu. To delitev je Post izpeljal iz analize retorike terorističnih sporočil, utemeljil pa jo je tudi s psihološkima mehanizmoma pozunanjenja in razločanja (*externalization* in *splitting*), ki so ju našli pri posameznikih z narcistično motnjo. Gre za to, da imajo posamezniki z okrnjeno samopodobo tako imenovani ranjeni jaz (Kohut v Post, 1990: 27). Nikoli namreč niso popolnoma sprejeli svojih dobrih in slabih strani, zato so te ostale ločene na »jaz« in »ne-jaz«. Posameznik s to osebnostno konstelacijo idealizira svoj veličastni jaz in hkrati izloča ter projektira na druge vse osovraženo in razvrednoteno v njem. Vzroke težav išče zunaj sebe (pozunanjenje), zato vedno potrebuje zunanjega sovražnika. Post navaja, da je bil to prevladujoč mehanizem Hitlerja, »uničujočega karizmatika« (Post, 1990: 27). Nesposoben soočiti se s svojimi lastnimi pomanjkljivostmi,

je posameznik s tem osebnostnim stilom vedno v napadu na nekoga zunanjega. Teroristična retorika »Nismo mi krivi, ampak oni«, se jim zdi zelo privlačna, saj jim zagotovi psihološko zadoščenje za vse, kar je v njihovem življenju šlo napak (Post, 1990: 28).

Poleg teh dveh mehanizmov, ki sta pogosta med populacijo teroristov, so psihologi našli še nekaj osebnostnih značilnosti, ki so jim skupne. Teroristi v nasprotju s pričakovanji niso psihopati, so pa po večini naravnani k aktivnostim, so nasilni ljudje, lačni izziva in spodbude, iščejo pa vznemirjenje (Post, 1990: 27). Tudi Nieto (Rivas Troitiño, 1992:133) se strinja, da teroristi niso sicer mentalno bolni, niso pa tudi popolnoma zdravi, zato pravi, da bi jih morali obravnavati kot psihopatske osebnosti: so čudaški, ekscentrični, anomalični in jim manjka dovoljšnje sposobnosti moralnega presojanja, občutka odgovornosti in obžalovanja. Profesor Jeffery Goldstein, predsednik mednarodne družbe za študije o nasilju, pa pravi, da se jih prikazuje kot fatalne, ekstremistične, ampak očitno so normalni, skrajno navadni in običajni. Tudi Jo Groebel, direktorica raziskovalne službe na nemški televiziji, ki je naredila študijo prek 250-ih teroristov, pravi, da jih je napačno videti kot neracionalne: niso patološko bolni, temveč so osebe kot vsi ostali (Rivas Troitiño, 1992: 133).

Pri rehabilitaciji teroristov Anita Raffay (v Alonso-Fernández, 1994: 357) zato zagovarja humanistično držo, ki goji razum in občutek za resničnost kot sredstvo za premaganje regresivnega upanja, ki je motor za terorista. Takšno humanistično držo zanjo simbolizira Siziſovo valjenje skale navzgor. Siziſ je bil obsojen, ker je ugnal smrt in Had z namenom, da bi dosegel večno življenje; za to je bil obsojen s kaznijo, ki je njegovo življenje spremenila v absurden napor, vseeno pa je Siziſ ohranil svoje veselje, da je dosegel svoj cilj. Veličina človeka je torej v tem, da ne zanika realnosti, čeprav je njegov obstoj absurden. Teroristu je po Raffayevi treba vrniti »skalo«, da bo z njo delal racionalno znotraj mej njegovega področja, in tako znova dosegel psihosocialno zdravje.

Zapiranje teroristov je sicer pomembno za obrambo družbe pred vzrokom antidemokratskega nasilja, ki ga teroristi predstavljajo, vendar izolacija, senzorična deprivacija in prostorska omejenost privedejo k psihičnim spremembam zaprte osebe, ki nasprotujejo duhu rehabilitacije. Rehabilitacijo, nasprotno, pospešujejo stik s skupnim okoljem in z ljudmi, ki nimajo opravka s terorizmom, da se bodo teroristi, ko bodo enkrat na prostosti, znali in zmogli vključiti v družbo (Alonso-Fernández, 1994: 355-357).

2.3 UPRAVIČENOST TERORIZMA: PRIMER ETE

Ker se besedna zveza »etičnost terorizma« na prvi pogled zdi oksimoron, bomo najprej navedli zagovor pravice do upora, kot ga je zastavil Tony Honoré. Njegov temeljni argument je, da brez pravice do upora ne moremo zahtevati niti spoštovanja človekovih (ali narodovih/etničnih) pravic. »Pravica do upora mora biti sekundarna pravica, kar pomeni, da obstaja šele tedaj, ko je bilo storjeno nekaj napačnega. Njen smisel je zagotoviti zadovoljitev v primeru širokorazsežnega kršenja primarnih pravic« (Honoré, 1988: 141). Z namenom zavarovanja pravice do avtonomije od družbe (in z drugimi nameni) ima posameznik ali skupina pravico do uporabe nasilja, če je potrebno v veliki razsežnosti, navaja Honoré (1988: 133).

Uporabo nasilja torej lahko razumemo kot etično, kadar je to edina možna pot do cilja. Ker pa (skoraj) vedno obstajajo druge poti, je to težko zagovarjati. Take utilitaristične filozofije se večinoma poslužujejo teroristi, ko poskušajo svoja dejanja upravičiti pred javnostjo. Demokratično filozofijo »bolje je osvoboditi deset krivih, kot kaznovati enega nedolžnega« izvajajo v nasprotni smeri. Vsak terorist pa bi si moral priznati, je prepričan španski psiholog Francisco Alonso-Fernández (1994: 291), da nasilje ni samo sredstvo za doseg cilja, temveč je cilj sam na sebi. Ugotavlja, da za teroriste ubijanje v njihove namene nikoli ni greh niti delikt, temveč manifestacija pravičnosti. Samopoveličevanje terorista je tako znamenje narcistične osebnosti, občutek nadrejenosti žrtvam pa jih privede do pomanjkljivega občutka krivde. Pri teroristih, ki so se nagibali k prenehanju z borbo (ker jim ni prenesla nič pozitivnega), je opazil, da ne kažejo nobenih znamenj spokoritve ali obžalovanja življenj, ki so jih prekinili, temveč se obnašajo tako, kot da nameravajo zamenjati službo. Med temi življenji je lahko tudi življenje kolega iz lastne organizacije, ki ga je ta likvidirala, ko je poskušal rešiti svojo samostojnost. Med teroristi se namreč ustvari nova skupinska etika: biti zvest skupini in njenim načelom. Skupina njihov osebni narcizem poveča in ga okrepi (Alonso-Fernández, 1994: 290-292).

Medtem ko etičnost poseganja po orožju lahko upravičimo z uporabo utilitarističnih teorij, popolnoma pa zavrnamo z uporabo deontološkega pristopa in z ugovorom, ki ga uporabi Aranzadi, da je Eta imela na voljo tudi druge možnosti za doseg svojega cilja. Alonso-Fernández pa opozarja, da čeprav za družbo terorizem nima nobene legitimnosti, ima legitimnost na individualni ravni (Alonso-Fernández, 1994: 355).

Odločitev neke organizacije in posameznika za terorizem je svobodna in politično strateška, zagovarja Martha Crenshaw, ameriška strokovnjakinja na področju terorizma.

Prepričana je, da je večina terorističnih dejanj racionalnih in preračunanih, saj so povezana z vsaj tremi možnimi negativnimi točkami: da izzovejo strogo kaznovalno reakcijo vladajočega režima, zaradi pobijanja nedolžnih ljudi lahko teroristična organizacija izgubi podporo javnosti, tretja pa je elitističnost terorizma, zaradi katere se širše množice z dejanji teroristov ne poistovetijo (Crenshaw, 1990: 17). »Terorizem nikoli ni edina možnost reševanja določene težave, ampak ga moramo primerjati z alternativnimi strategijami, ki so na voljo« (Crenshaw, 1990: 10).

Terorizem je po njenem mnenju za organizacijo privlačen zaradi neuspešnosti ostalih metod; ker omogoča številno šibkim organizacijam, da se prikažejo kot izjemno močne, še posebej zaradi prekomernih varnostnih ukrepov, ki jih vlada uvede zaradi določenega napada; ker je terorizem izoliran od množice in se organizaciji ni potrebno ukvarjati s propagando; ker teroristi nimajo časa ali potrpljenja, da bi cilje dosegli po legalni poti. Včasih pa lahko terorizem spremeni tudi politične razmere, lahko pa predstavlja tudi katalizator za revolucijo v državi (Crenshaw, 1990: 19).

Španski zgodovinar Juan Aranzadi zagovarja, da je ETA ob ustanovitvi imela na izbiro več različnih možnosti za doseg svojih političnih ciljev, ne samo nasilja: »nasilje je bil ekspresiven krik manjšine, da bi dosegli to razredčeno, prozorno in problematično identiteto. Bilo je obupano maščevanje za obstoj s strani odmirajočih ostankov v narodni skupnosti, ki je preživljala hudo krizo za preživetje, v kateri so poskušali prikriti praznino ter postati opazni« (Aranzadi, 1994: 195).

Pravi, da ni povsem gotovo, da frankizem ne bi bil dovolil politične rešitve niti da je bila represija v Baskiji toliko močnejša, da se je prav ta »moral« dvigniti k oboroženemu boju. Nasprotno, pravi Aranzadi, se je Eta pojavila prav v obdobju popuščanja represije, izzvala pa je, da je režim zaostрил svoje taktike prav zaradi njih.

Za blagost fašističnih ukrepov v Baskiji Aranzadi išče motive v tem, da so bili poraženci španske državljanske vojne meščani in baskovska cerkev, vsi pretežno baskovski nacionalisti, vendar v dokaj dobrih odnosih s fašisti. Šele upor Ete je režim zaostрил in ga s pomočjo propagande naredil za upravičenega, nujnega.

Uporaba nasilja tudi znotraj Ete ni bila enoglasno in brez pomislekov sprejeta, temveč so to vprašanje načenjali različni sestanki in zbori. Eta je nasilje svobodno izbrala, ker je njena ideologija Baskijo predstavila kot kolonijo, ki so si jo Španci s silo osvojili, in bo lahko spet svobodna in samostojna samo prek oboroženega boja, zgledovali so se po Alžiriji, Kubi in Vietnamu (Aranzadi, 1994: 196).

Etina glavna cilja sta bila prevzem moči in končna zmaga, izzvati psihološko vojno in prikazati, da je nasilje bilo Baskom vsiljeno kot edina možnost. Aranzadi priznava, da je Eta od procesa v Burgosu imela velik uspeh, kar se tiče poudarjanja izbire nasilja. Uboja Etxebarrieta in Manazanasa leta 1968 sta k temu le še pripomogla. Čeprav se je ljudem na splošno najprej Etino nasilje zdelo kot norost, je represija, ki jo je dodatno uvedel nadnje frankizem, to nasilje legitimiralo.

Vsaka analiza zgodovine Ete pokaže, da je osnovna definicija te organizacije, ki se je skozi čas spreminjala, takšna: Eta se bori za avtonomijo Baskije z uporabo nasilnega aktivizma. Vse spremembe ideologije, od etničnega lingvizma k različnim variantam marksizma in anarhizma, vselej ostaja skelet te ideologije nespremenjen: »Baski so Narod, Baskija je njihova edina domovina, dvignila se bo k samostojnosti po poti nasilja.« Če bi se vprašali o katerem koli stebru te definicije, bi to pomenilo neizogiben konec Ete, saj po njegovem mnenju Eta ni politična organizacija, ki izvaja nasilje, temveč oborožena skupina, ki svoja nasilna dejanja politično utemelji (Aranzadi, 1994: 200).

Eta po Aranzadijevem torej nikoli ni legitimno uporabljala nasilja, temveč je to postalo njihov način obstoja in obstanka. Vsaka skupina ali organizacija ima cilj preživetja. »Pri terorističnih dejanjih in retoriki legitimacije mora biti dovolj uspešna, da privlači nove člane in biti mora tako neuspešna, da se ne spravi iz posla« (Post, 1990: 38). Pri baskovskih separatističnih teroristih Post opazuje, da sta njihova ideologija in retorika tako absolutistični, da je prepričan, da bo teroristična skupina vedno našla primerna opravičila, da bo nadaljevala s svojim bojem. »Mnogi bi rekli, da so dosegli veliko ciljev. Kljub temu, da niso država zase, so dosegli visoko stopnjo avtonomije. Zakaj si torej Eta ne zaploska, razpusti organizacije in gre nazaj na delo v baskovske tovarne? Eta rjove naprej. Njeni cilji so absolutni, in nič manj kot popolna zmaga jih ne bo zadovoljila, pravijo njeni voditelji. Čeprav mnogi baskovski politiki z isto ideologijo čutijo, da so njene akcije kontraproduktivne« (Post, 1990: 37).

Da bi teroristična organizacija preživela, mora izvrševati dejanja terorizma, pravi Post in to prenese tudi na individualno raven: »Teroristi, ki jim je to, da so teroristi, pomenilo edini občutek pomembnosti, ne morejo biti prisiljeni, da bi prenehali biti teroristi, saj bi s tem izgubili razlog za obstoj« (Post, 1990: 38).

2.4 ANARHIZEM

Anarhizem je družbeno-filozofska in politična doktrina, ki zagovarja družbo brez vlade, v kateri bi svobodni posamezniki živeli ne na podlagi pokoritve zakonom ali avtoriteti, temveč na podlagi dogovora med skupinami ljudi. Težili so k participaciji vseh posameznikov, zato so se zavzemali za decentralizacijo moči. Zato so bili prepričani, da nova družba ni mogoča v okviru obstoječih ureditev in da te temeljijo na grožnji z uporabo sile. Večina anarhistov je zaradi tega družbene spremembe poskušala uveljaviti z enakim sredstvom – nasiljem.

Pojem anarhije oziroma anarhizma, ki v vsakdanjem jeziku pomeni kaos in nered, izvira iz starogrških besed *an arche*, kar pomeni brezvladno družbo ali družbo brez oblasti in avtoritete. Takšno ureditev je zagovarjal že starogrški filozof Zenon, elemente anarhističnega miselnega razpoloženja pa je najti tudi v zgodnjih krščanskih gibanjih, na primer že v 9. stoletju v Armeniji, kakor tudi v posameznih kmečkih uporih (Rizman, 1986: XXIV). Strokovnjaki se strinjajo, da svoj politični naboj anarhizem dobil v racionalizmu 18. stoletja, ko je William Godwin v *Raziskavi o načelih politične pravičnosti* leta 1793 »prvi formuliral koherentno anarhistično pozicijo do problema politike in ekonomije, čeprav ni svojih idej tudi eksplicitno poimenoval s pojmom anarhizem« (Rizman, 1986: XXV). V zvezi z zamišljeno družbo brez avtoritete oblasti je prvi uporabil pojem anarhije Pierre Joseph Proudhon, ki je izhajal iz načela popolne individualne svobode. Posamezniki se morajo biti sposobni svobodno odločiti, ni pa zagovarjal popolnega individualizma, češ da ljudje vendarle živijo v skupnosti. Anarhizem in njegovo individualno obarvanost pa je dokončno prevesil v kolektivno Mihail Bakunin. O njem in njegovem tesnem sodelavcu, pa tudi o naslednikih, bomo bolj podrobno spregovorili v nadaljevanju.

Bakunin je močno vplival na nadaljnji razvoj anarhizma. V svojem »anarhističnem manifestu« iz leta 1865 je zapisal, da mora biti vsak član najprej socialist: nasprotovati mora privatni lastnini produkcijskih sredstev in mezdnemu suženjstvu, saj sta v popolnem nasprotju z načelom, da je delati treba svobodno in pod nadzorom producenta (Chomsky, 1986: 617). Pariška komuna iz leta 1871 je pod idejnim vodstvom Bakunina in Karla Marxa s krvjo poskušala odpraviti razredno lastnino, ki je delo množic spreminjala v bogastvo peščice; tudi zadušena je bila v krvi. »Veliko pomembneje je, da so bile te ideje udejanjene v spontani revolucionarni akciji, denimo v Nemčiji in Italiji po prvi svetovni vojni ter leta 1936 v Španiji (posebno v industrijski Barceloni) (Chomsky, 1986: 620).

Noam Chomsky svoj pregled anarhizma, ki ga je zapisal leta 1972, zaključuje z ugotovitvijo, da osnovni problem družb, v katerih se je prebudil anarhizem – problem osvoboditve človeka izpod ekonomskega izkoriščanja in političnega, pa tudi družbenega suženjstva – ostaja in bo ostal živ, dokler bodo nauki in revolucionarna praksa svobodnjaškega socializma služili kot navdih in vodilo (Chomsky, 1986: 624).

Anarhisti so se pogosto posluževali terorističnih metod, vendar s to razliko: če je za terorizem torej ključna delikventnost dejanj, kot smo omenili, je za anarhizem ključna narava vzrokov. Anarhiste lahko s teroristi smiselno povežemo, saj oboji uporabljajo nasilje oz. kriminalna dejanja za doseg svojih sredstev. Z odnosom med anarhizmom in terorizmom se je ukvarjal srbski teoretik terorizma Vojin Dimitrijević in opozarja, da ta dva pojma nista sinonima, temveč pazljivo branje del največjih anarhistov pokaže, da terorizem ni nujen pogoj za doseg anarhističnih idealov. Lahko bi celo zaključili, da je anarhizem zaradi svojega spoštovanja do suverenosti posameznika in njegovih pravic strog nasprotnik nasilja v družbi, vendar so bili nekateri veliki teoretiki anarhizma do terorizma ambivalentno opredeljeni (Dimitrijević, 2000: 31).

Hkrati pa teroristična dejanja pred pojavom anarhizma niso imela celovite ideološke podlage. »O prisotnosti ideologije lahko govorimo v narodnih prizadevanjih za ustanovitev nacionalnih držav, pa tudi v teoriji o uboju tirana, v etičnih idealih aktivistov Narodne volje ter v ideoloških vzgibih za izvajanje jakobinskega terorja. Toda pri vsem tem še ni zaslediti neke konsistentne politične ideologije vse do zadnjih dveh desetletij 19. stoletja, ko se je izbruh anarhističnega nasilja razširil od Rusije čez Francijo do Španije in ZDA« (Smolej, 2003: 26).

3 LIK TERORISTA V SVETOVNI KNJIŽEVNOSTI

Barbara L. Carr (1982: 85) je zapisala, da lahko s proučevanjem likov teroristov v delih svetovne književnosti najboljše spoznamo njihovo duševnost; kajpak tudi duševnost današnjih teroristov, saj se ti – razen kar se tiče mednarodne povezanosti in orožja, ki ga uporabljajo – že od časov Rusije Nikolaja I. niso nič spremenili. Opazila je tudi presenetljivo stopnjo soglasja med zgodovinskimi dejstvi in njihovimi literarnimi upodobitvami, ki so odvisne predvsem od avtorjeve domišljije, zato se lahko iz njihovega dela lahko naučimo veliko ne samo o času in okolju nekega pisatelja, temveč tudi o nas samih in o sodobnem svetu (Carr, 1982: 90).

3.1 LIK TERORISTA V BIBLIJI

V Bibliji teroristi niso neposredno omenjeni, vendar vsaj v knjigi Sodnikov v poglavjih o Samsonu in v Genezi, v poglavju o nasilju v Sihemu, lahko govorimo o teroristih. Beseda terorist se nikoli ne pojavi, verjetno zato, ker terorizem kot pojem takrat še ni obstajal. Prvo poimenovanje »terorist« so našli v dokumentih iz leta 135 po Kr., ko je označevala vodjo judovskega upora, ki je privedel do uničenja Jeruzalema (Rivas Troitiño, 1992: 127).

Predvsem v Stari zavezi je veliko opisov nasilja, medtem ko Nova zaveza nasprotno poudarja ljubezen in mir. V knjigi Pregovorov v Stari zavezi je nasilje pripisano krivičnežem: »Glavo pravičnega bo pokrili blagoslov, usta krivičnih pa nasilje« (Prg 10, 6).

Nad krivičneže, malikovalce in zatiralce Izraelcev nasilje pošilja Bog. V Eksodusu tako preberemo, kako je Bog nad Egipčane poslal nadloge, ker faraon ni hotel odpustiti Izraelcev iz suženjstva (2 Mz 7-11).

Svetopisemski mož, ki bi ga danes najlaže imenovali terorist, je prav gotovo Samson, o katerem govori knjiga Sodniki (Sod 13-16). V tej knjigi pisec prikaže čas, ko so bili Izraelci nezvesti svojemu Bogu, zaradi česar so jih stiskali sovražniki. Toda Bog ni preslišal njihovih prošenj in jim je pošiljal t.i. sodnike, ki so bili njihovi odrešitelji, vladarji in so jih rešili zatiranja. Ko pa je sodnik umrl, so se Izraelci zopet odvrnili od Boga in služili tujim bogovom. Samson je zadnji od dvanajstih sodnikov in je Izraelu vladal dvajset let. Kot sodnik ima Samson torej vlogo rešitelja za spokorjeno ljudstvo, in sicer gre za odrešitelja, ki ga je poslal Bog. Samsonova smrt je v Bibliji opisana takole:

Samson je zaklical h GOSPODU in rekel: 'Gospod BOG, spomni se me, prosim, in mi samo še tokrat nakloni svojo moč. O Bog, naj se maščujem nad Filistejci vsaj za eno od svojih oces.' In Samson je zgrabil oba središčna stebra, na katerih je slonela hiša, se oprl nanju, na enega s svojo desnico in na drugega s svojo levico. In Samson je rekel: 'Naj umre moja duša s Filistejci!' Oprl se je z vso močjo in hiša je padla na kneze in na vse ljudstvo, ki je bilo v njej. Mrtvih, ki jih je usmrtil pri svoji smrti, je bilo več kakor teh, ki jih je usmrtil, dokler je bil še živ. Nato so prišli njegovi bratje in vsa hiša njegovega očeta. Dvignili so ga in odnesli ter ga pokopali med Coro in Eštaóloom v grobnico njegovega očeta Manóaha (Sod 16, 28-31).

Njegova smrt spominja na smrt islamskih fundamentalistov, saj Samson žrtvuje svoje življenje, da se maščuje nad svojim sovražnikom, Filistejci. To maščevanje je sad moči, ki jo je Samson prejel od Boga, glede na številne smrti, ki jih je povzročilo, je prikazano kot zelo uspešno, dejanje pa je odobraval tudi Samsonova družina oziroma vse Izraelsko ljudstvo. Z njim je Samson pripomogel k večji svobodi in enotnosti izbranega ljudstva.

O terorističnem nasilju pa bi lahko govorili tudi v primeru maščevanja bratov Simeona in Levija, Jakobovih sinov, o čemer govori 34. poglavje Geneze. Sin kneza dežele, Sihem, je onečastil njuno sestro, zaradi česar sta brata »vzela vsak svoj meč in napadla brezskrbno mesto ter pobila vse moške. Tudi Hamórja in njegovega sina Sihema sta umorila z mečem. Nato sta vzela Dino iz Sihemove hiše in odšla. Jakobovi sinovi so planili na pobite in oropali mesto, ker so onečastili njihovo sestro« (1 Mz 34, 25-27). Jakobovi sinovi so izropali vse mesto, s seboj so vzeli vse, kar je bilo v mestu in na polju. Kot plen so odpeljali tudi vse otroke in žene. Tega Jakob ni bil vesel, temveč je Simeonu in Leviju očital, da je bilo njuno dejanje škodljivo za odnose med njuno družino in prebivalci dežele, onadva pa se branita, da Sihem prvi ne bi bil smel onečastiti njune sestre.

Če ta svetopisemska primera nasilnih dejanj primerjamo z definicijo terorizma, ki jo uporablja OZN (glej poglavje 2.1), ugotovimo, da gre v Bibliji za enkratna dogodka (in ne za ponavljajoča se nasilna dejanja), ki vzbujata strah. Izvajalci teh dejanj so akterji zaradi posebnih verskih prepričanj. Neposredne človeške žrtve sicer niso izbrane naključno, vendar so poleg ljudi, ki so odgovorni za nastalo situacijo, umorjeni tudi nedolžni, naključno izbrani posamezniki: vsi, ki so bili na klavni daritvi filistejskih knezov; vsi moški Sihemove dežele. Žrtve so nosilci sporočila vsem, ki bi utegnili ogrožati Izraelsko ljudstvo in posameznike iz tega rodu, sporočila, ki vliva strah. Poleg tega pa dogodka pričata tudi o tem, da Bog skrbi za svoje ljudstvo in njegovo maščevanje.

3.2 LIK TERORISTA V KNJIŽEVNOSTI 19. STOLETJA

Da bi odkrila razvoj upodabljanja terorista, se Carrova iz navedenih razlogov najprej vrne v Rusijo 19. stoletja, ki je postala eno od središč anarhistične in revolucionarne dejavnosti, gibanje, ki so ga vodili intelektualci, ki so se večinoma zgledovali po sodobnem dogajanju v Zahodni Evropi. Car Nikolaj I. je Rusiji vladal od leta 1825 do 1855, bil je avtoritaren vladar, ki je v cesarstvo vpeljal vojaško birokracijo in policijo; nasledil ga je sin Aleksander II. in leta 1861 odpravil podložništvo in prenovil zastarelo rusko upravo. Kljub temu je ohranjal avtokratski način vladanja in vojaško moč cesarstva, zaradi česar so v Rusiji začele delovati tajne revolucionarne skupine, na primer nihilisti in populisti, ki so leta 1862 nanj poskusili izvesti atentat. Po tem dogodku je car postal še bolj konzervativen. Medtem ko so si nihilisti prizadevali za popolno ukinitve oblasti, torej cerkve, družine in države, so se populisti zavzemali za radikalne reforme in majhne gospodarske enote, podobne vaškim komunam. Ker jih je oblast zaradi proticesarske propagande začela preganjati, so se njeni najbolj radikalni člani preoblikovali v Gibanje ljudske volje, začeli prevzemati teroristično taktiko in dve leti kasneje, leta 1881, z bombnim napadom ubili carja Aleksandra II. (Oxfordova enc. zg. 1993: 221).

Ena izmed najbolj izstopajočih osebnosti ruskega anarhističnega gibanja je bil Mihail Bakunin, ki se, sicer literarno umetniško preoblikovan, kot vodilni lik pojavlja tudi pri Turgenjevu, Dostojevskem in Conradu ter prek svojih idej tudi pri ostalih avtorjih, zato bom na kratko predstavila njegovo življenje in prepričanje.

Kot sin zemljiškega posestnika je Mihail Bakunin (Rusija, 1814 – Švica, 1876) pri štirinajstih letih vstopil v rusko vojaško šolo, kjer je dosegel čin častnika. Ko je bil poslan na poljsko mejo, se je odločil, da bo vojsko zapustil ter pričel študirati filozofijo v Petersburgu in nato v Nemčiji, kjer se je srečal s socialističnim gibanjem. Nanj je močno vplival napredni filozof Aleksander Hercen. Ta je zavračal konzervativno mišljenje vodilnih razredov in postal glasnik socialne reforme v prid kmetom in podložnikom; zaradi svojih političnih pogledov je bil izgnan. Tudi Bakunin je zagovarjal družbo, ki bi jo sestavljale svobodne kmetijske in industrijske združbe, »država pa naj bi bila skupaj z drugimi cerkvenimi, birokratskimi, vojaškimi in ekonomskimi institucijami zapisana usodi iztrebitve. Zahteval je torej popolno odpravo države« (Rizman, 1986: XXXIV).

Verjel je, da bo svobodo prinesla splošna vstaja oziroma revolucija podjarmljenega ljudstva. Zaradi gorečnosti za »napačne« ideale pri oblasteh – jasno – ni bil priljubljen. Leta 1848 je bil Bakunin izgnan iz Francije zaradi svojega govora v prid

poljski samostojnosti. Naslednje leto so ga zaradi sodelovanja v dresdenski majski vstaji aretirali in obsodili na smrt. Do usmrčitve ni prišlo, temveč ga je zahtevala najprej avstrijska monarhija in ga nato prevzela Rusija. Več kot deset let je preživel po različnih zaporih ne da bi mu sodili, potem pa je bil izgnan na prisilno delo v Sibirijo. Od tam je pobegnil prek Japonske, Srednje Amerike in ZDA v Anglijo, kjer se je zopet zakopal v borbo za poljsko samostojnost. Leta 1868 se je pridružil prvi internacionali, mednarodnemu delavskemu gibanju, ki je štiri leta prej nastalo pod vodstvom Marxa in Engelsa. Kljub temu, da se je z večino Marxovih tez strinjal, je prepad med Marxom (komunisti) in Bakuninom (anarhisti) nastal zaradi tega, ker je Marx verjel, da bo zgradil socializem s prevzemom države, Bakunin pa je zagovarjal popolno destrukcijo državne ustanove in ustanovitev nove družbe, ki bi temeljila na federaciji svobodnih delavcev. Medtem ko so se oboji borili za isti cilj (ustanovitev svobodne in enakopravne družbe brez družbenih razredov in vlade), so za njegovo dosego predlagali dvoje različnih poti. Anarhisti so verjeli, da bi taka družba morala biti ustanovljena takoj, komunisti pa so jim ugovarjali, češ da to ni mogoče in so predlagali postopnejši prehod, ki je vključeval demokratično vlado in načrtovano gospodarstvo države (Rizman, 1986: XXXV).

Bakunin je verjel v spremembo družbe v svetovnem obsegu: družba ne bo več razdeljena na narode, temveč na industrijske enote, ki bi jih bilo mogoče upravljati tako, da bodo popolnoma izginile krize, nezaposlenost, stagnacija, gospodarska in kapitalska škoda. Verjel je, da se bo to zgodilo z revolucijo sindikalnih gibanj, ki so slonela na (neizobraženih) delavcih. Stavil je torej na moč množic, ki jih bodo vzpodbudile skupine močnih in poslušnih posameznikov: deset mož bo za sabo potegnilo še ostalih dvesto, tristo ... (Rizman, 1986: XXXVI). Resnici na ljubo, tudi Bakunin ni bil izobražen teoretik, vendar je Marxu očital, je preveč visoko nad ljudstvom. Rizman navaja naslednje vrstice, v katerih je Bakuninovo osebnost je dobro označil njegov prijatelj in kritik V. Belinski in ki bodo pomagale razumeti mešane občutke Turgenjeva do tega moža:

Čudovit človek, globokoumni, preprost in levji značaj – tega pri njem ni mogoče zanikati. Toda njegove zahteve, njegova otroškost, njegovo bahaštvo, njegova brezvestnost – vse to naredi prijateljstvo z njim nemogoče. On ljubi ideje in ne ljudi. Hoče dominirati s svojo osebnostjo in ne z ljubeznijo (Rizman, 1986: XXXVIII).

3.2.1 IVAN S. TURGENJEV: *RUDIN*

Mihail Bakunin je v Turgenjevem vzbujal ambivalentne občutke, zato si ga je izbral za glavnega junaka svojega prvega dolgega romana. V mladosti ga je občudoval, kasneje pa je ob njem ostajal osupel. Turgenjev prikazuje Bakunina, ko je ta bil še študent, preden je šel v Dresden (Carr, 1982: 85). Rudin je anarhist v povojih, je zapisala Carrova. Na nastanek glavnega lika v romanu so močno vplivala pisma Nikolaja Stankeviča iz časov okoli leta 1835, ko je kroge na moskovski univerzi navduševal za nemški idealizem. Stankevič je pisal je o tem, da »on«, torej novi človek, ne bo živel zase, temveč se bo žrtvoval v svet namen ljubezni do ljudi, do človeštva in stremel k popolnosti (Carr, 1982: 86).

Rudin je bil mož pri petintridesetih, ki je znal očarati družbo s svojimi tekočimi besedami, s hegeljanskimi idejami in ljubeznijo do abstraktnih načel. Bistvo Rudinove ideje služenja človeštvu, žrtvovanja za vzrok kot religiozni namen, edini smoter življenja, ki jo je Turgenjev povzel po Stankeviču v Moskvi (poznal ga je tudi Bakunin), je zajeto v skandinavski legendi, ki jo Rudin pove zbranim v salonu Darje Mihajlovne že prvi večer. Povzame jo tako: »Res je, naše življenje je bliskovito in nebogljeno; toda vse veliko napravijo ljudje. Zavest, da je orodje teh višjih moči, bi morala človeku nadomestiti vse druge radosti: ravno v smrti najde svoje življenje, svoje gnezdo ...« (Turgenjev, 1951: 38).

Roman se sicer odvija v družbi posestnikov, ki so svoje poletne počitnice preživljali ustaljeno; pretresale so jih bolj ali manj le ljubezenske težave. Dmitrij Nikolaič Rudin je mednje prišel po posredovanju barona in tako prevzel bogato vdovo Darjo Mihajlovno, da je pri njej moral preživeti kar dva meseca. V tem času se je veliko ukvarjal z njeno sedemnajstletno hčerko Nataljo Aleksejevno in ji prinašal v branje dela nemških romantikov: Goetheja, Hoffmanna, Novalisa ... Nad njo in njenimi besedami je bil navdušen in v njej odkrival nove ideje, svežino, čistost. Tako se je vanjo zaljubil, ona mu je ljubezen vračala (zato je bil Rudin zelo srečen), vendar njena mati zveze ni odobrila. Rudin se je temu uklonil – in s tem razočaral gorečo Nataljo. Po tem incidentu se je Rudin odpravil naprej: iskat ljudi, pri katerih bo lahko živel, ki jih bo lahko s svojimi besedami navduševal – in izkoriščal. V epilogu iz pogovora z bivšim sošolcem Ležnevom izvemo, kaj vse je v tem času počel: na kakšne vse načine je živel na tuje stroške: Rudin je bil brez premoženja, Ni pa si ga niti poskušal ustvariti: Ležnev je prepričan, da bi si s svojimi sposobnostmi lahko bil ustvaril lepo premoženje, vendar je namesto tega vedno samo hrepenel po idealu: »V tebi gori ogenj ljubezni do resnice in videti je, da gori ne glede na

vse tvoje homatije v tebi močnejše kakor v marsikom, ki se niti nima za sebičneža, tebe pa prejkone pita s spletkarjem. Jaz bi bil prvi, ki bi na tvojem mestu že zdavnaj prisilil tega črva, da bi utihnil v tebi, in bi se sprijaznil z vsem; v tebi se pa niti žolčnost ni pomnožila in prepričan sem, da si še danes, takoj zdajle kakor mladenič pripravljen lotiti se novega dela« (Turgenjev, 1951: 129-130). Ležnev je imel prav: v Rudinu je ostalo še nekaj moči: tako ga v zadnjem prizoru spoznamo v revolucionarju na pariških okopih leta 1848, kjer ga pokonča miren strel vojaka.

Bakunin kot Rudin ni terorist: je idealist. Turgenjev je opisal Bakuninovo najbolj človeško plat. Edino slabo, ki ga protagonist naredi, je to, da izkorišča bogate tako, da se nastani pri njih, pa še to vselej samo na njihovo prošnjo; in to, da se je prepustil čustvom do Natalje – na koncu pa se ji izneveril, ko se ji je pokazal kot neodločen in hladen. Njegova osebnost je vselej opisana kot dobrohotna, pozorna, spoštljiva, sicer pa nekoliko preveč idealistična in sebična, brez slabe vesti zaradi tega, ker je dekle prizadel.

Rudinove ideje služenja človeštvu pa so našle odmev v Nečajevem in nadaljevale pot z Gibanjem ljudske volje, ki so ubili carja leta 1881, in z današnjimi anarhisti, je zapisala Carrova (1982: 86).

3.2.2 FJODOR MIHAJLOVIČ DOSTOJEVSKI: *BESI*

Pri Dostojevskem že najdemo opis pravih teroristov, in sicer gre v *Besih* za strastno in jezno reakcijo na t.i. može štiridesetih, kot so bili Turgenjev, Bakunin, Rudin, in sploh na vse liberalce in naprednike, ki so izšli pretežno iz šole Belinskega. Nastanek romana je zaznamovala Bakuninova vrnitev v mednarodno politično areno po enajstih letih carjevega najstrožjega zapora. Dostojevski je prisostvoval razpravi na prvem mednarodnem kongresu Lige za mir in svobodo, kjer se je Bakunin predstavil kot nihilist in zagovornik internacionalizma, anarhije, ateizma, socializma in federalizma ter prerok časa, ko bo Rusija očiščena z ognjem in mečem. Kmalu po tej izkušnji je pisatelj osnoval pamflet, s katerim je želel izraziti svoje sovraštvo do liberalcev in radikalcev, ki bodo uničili Rusijo. Izjavil je, da bo zapisal vse, kar nosi v srcu – ne glede na to, da bo to pomenilo izgubo vse literarne vrednosti pamfleta (Carr, 1982: 85).

Bakuninove ideje je Dostojevski namreč doživel kot škodljive za Rusijo, kar se je potrdilo z njihovo prvo očitno posledico: z umorom študenta, ki ga je leta 1869, dve leti po kongresu, zagrešil Sergej Nečajev.

Na Bakunina je Nečajev, ta mladi fanatik, močno vplival in ga »preusmeril v apologijo terorja kot najbolj učinkovitega sredstva, s katerim je mogoče rušiti obstoječe vrednote in moč države« (Rizman, 1986: XXXIX). Sergej Nečajev je bil revolucionar samouk, osamljena osebnost, ki je iz idealista postal zločinec zaradi lastnih radikalno nihilističnih načel. Prijateljstvo med njim in Bakuninom je spočelo mnogo revolucionarnih manifestov, ki zagovarjajo roparstvo kot eno najbolj častnih dejanj življenja ljudstev v Rusiji, saj ropanje deluje v imenu neizprosnega uničevanja.

Bakunin in Nečajev naj bi v Ženevi skupaj napisala tudi *Revolucionarni katekizem*, traktat 26-ih točk o tem, kako mora misliti in delati človek, predan revoluciji, kakšen mora biti njegov odnos do družbe, do družabnikov in do sebe. Gre za hvalnico terorju in nasilju zaradi nasilja samega (Rizman, 1986: XXXIX). Zakodiranega, skupaj s ponarejenimi političnimi priporočili in ožigosanega z uradnim žigom sekire, simbolom izmišljenega Komiteja narodne razprave, je Nečajev odnesel nazaj v Moskvo 19. februarja 1870, da bi tam organiziral revolucionarne celice na univerzi. Raziskovalci danes poudarjajo, da Bakunin ni bil soavtor dela, ampak ga je Nečajev napisal sam, čeprav sta se anarhista poznala. Ko je Bakunin namreč videl dejanski manifest in sprevidel njegovo amoralnost, je Nečajeva odklonil, zaradi tega, ker da služi določenemu cilju, ne odstopi od ničesar in je enako neusmiljen s sabo kot z vsakim drugim človekom; fanatično in predano služi svojemu cilju in s tem postaja skrajno nevaren fanatik.

Delo razkrije dve značilnosti anarhističnega pojmovanja terorizma, in sicer je terorist za Nečajeva enak asketskemu, brezličnemu bitju, ki je popolnoma predan in podrejen revolucionarni ideji ter uničuje v korist prihodnjih rodov, ne da bi razmišljal o resničnem pomenu svojih dejanj; poleg tega je Nečajev razlikoval med političnim ubojem iz moralnih razlogov in t.i. čistim terorizmom. Nečajev je pridigal o takojšnjem uničenju tistih, ki bi utegnili biti škodljivi za revolucionarno organizacijo in katerih nasilna smrt bo med vladajočimi zasejala največ strahu (Smolej, 2003: 27- 28).

Nečajev je v anarhizmu vnesel teroristično taktiko najprej s svojim primerom, z veliko močjo prepričevanja pa je v zločine potegnil še druge. Še preden so ga zaprli, kot so zaprli njegove sozarotnike pri kovanju revolucije, je Nečajev pobegnil v Švico. Sojenju sozarotnikov Nečajevskega pa je prisostvoval tudi Dostojevski, ki ga je senzacionalističnost umora prevzela. Nastal je roman *Besi*, ki je veliko več kot politični traktat, ki ga je pisatelj nameraval napisati sprva (Carr, 1982: 86).

Dostojevski je pri oblikovanju svojih likov posegel torej po dogodkih, ki so se dogajali v krogih okoli anarhističnega Bakunina. »Dostojevski je morebitna nasprotovanja

znotraj lika anarhista razdelil med različne osebnosti in znotraj vsake osebnosti te lastnosti povzdignil do skoraj metafizičnih razsežnosti, ki so prišle do eksplozivnih moči« (Carr, 1982: 87).

Nečajevu je v romanu na las podoben Pjotr Verhovenski, Nikolaj Stavroginov pa je osebnostno podoben Bakuninu, medtem ko je Dostojevski intelektualno, metafizično in versko zanesenost, za katero je verjel, da je blizu anarhizmu, opisal v likih Šatova in Kirilova (Carr, 1982: 87).

V *Besih* najdemo kroniko dogajanja v neki ruski guberniji, kjer želi krožek revolucionarjev spodkopati legitimno oblast gubernatorja s širjenjem proklamacij (danes bi jih imenovali pamfleti), ki pozivajo k ljudskemu uporu, z umori in drugimi zločini. Rusija je bila v bednem stanju: vladala je velika revščina, zaradi česar so mnogi bogati bežali v tujino, oblast pa je s pretiranim zatiranjem poskušala preživeti. Po vsej Rusiji so se zato pojavili revolucionarni krožki, o katerih pisatelj Karmazinov pove: »Vse se jih boji, potemtakem so mogočni. Odkrito razkrinkavajo goljufijo [...] Pogum, ki o njem še ni bilo slišati, da pogledajo resnici naravnost v oči« (Dostojevski, 1979: 373).

Dostojevski idejo krožkov strnjeno opiše tako: »Po svoje vsaka izmed delujočih skupinic pridobiva nove privrženca in se širi s stranskimi odcepki v neskončno, pri tem pa ima nalogo, da s sistematično propagando neprenehoma razkrinkuje krajevno oblast in s tem spodkopava njen pomen, tako da seje med prebivalstvom negotovost, plodi cinizem in škandale, popolno brezverstvo za vsako ceno, hrepenenje po boljšem, nazadnje pa operira tudi s požari kot izredno učinkovitim ljudskim pripomočkom, ki je mogoče z njim v določenem trenutku, če bi bilo potrebno, pahnuti tudi v obup« (Dostojevski, 1979: 590). Dostojevski pri navedenem namiguje na to, da je to del ideološke knjižice gibanja, morda del *Revolucionarnega katekizma*.

Prvoosebni pripovedovalec, ki na mestih preide v vsevednega, prične pripoved s starši anarhistov in opisom dogajanja v guberniji, ki se razvije predvsem s prihodom dveh sinov: s sinom gubernijske veljakinje Varvare Petrovne, Nikolajem Vsevolodovičem Stavroginom, in sinom njegovega vzgojitelja Stepana Trofimoviča, Pjotrom Verhovenskim. Medtem ko je Stavrogin na vso moč podoben Bakuninu: spoštovan, zelo liberalen, neprizadet, s krutimi zločini iz preteklosti na ramenih, in hladen tudi do Verhovenskega, je slednji idejni, pa tudi dejanski vodja vseh zločinov, ki – po storjenem zločinu: umoru Šatova – pobegne v Švico, kot je to storil Nečajev. Verhovenski (oziroma Nečajev) predstavlja Dostojevskemu vso zlo, ki preti Rusiji in zato terorista prikaže še posebej krutega, nemoralnega in negativnega. Pjotr Verhovenski je Nečajev, z njim se

ujemajo celo opisi njegove telesne pojave, opisi njegove osebnosti, obnašanja, metod dela in zločina. Je *Revolucionarni katekizem*, postavljen v obliko in gibanje, skoraj od točke do točke natančno. Veličina Pjetrovih govorov, še posebej v poglavju »Ivan Carjevič«, je odmev, ponovitev Bakuninovitih pisanj o revoluciji in uničenju in Herzenovih osebnih komentarjev Bakunina (Carr, 1982: 87).

Višek krutosti doseže roman s prikazom umora Šatova, ki mu je ponovno najdena žena pred le nekaj urami povila dečka, kar je Šatovu, kljub temu, da ni bil njegov oče, povrnilo življenjski smisel. Ponovno bi se bil pripravljeno truditi, vdajati se nesmiselnemu političnemu redu Rusije, zato da bi lahko vse lepo omogočil dvema, ki ju je najbolj ljubil. Namesto tega ga zaradi Verhovenskega in njegovih političnih spletek ubijejo oziroma pomagajo ubiti someščani – čeprav v svoje dejanje niso bili prepričani. V Pjotru je pisatelj oživil abstrakcijo groze in podlosti (Carr, 1982: 87). Dostojevski umor in odstranjevanje trupla prikaže realistično; kot je pred tem prikazal požar v barakarskem naselju in obglavljeni trupli brata in sestre Lebjadkinovih, pred nekaj trenutki pa rojstvo otroka. Pri Šatovu se zgodi takole: »Vsi trije so ga takoj podrli na tla in se skopali nanj. Tedaj je priskočil Pjotr Stepanovič z revolverjem. Pravijo, da se je Šatov še obrnil proti njemu, da ga je utegnil še videti in spoznati. Tri luči so osvetljevale prizor. Šatov je mahoma izdaval iz sebe kratek in obupan vzkrík; vendar ni več utegnil kričati: Pjotr Stepanovič mu je natanko in trdno nastavil revolver naravnost na čelo, čisto od blizu in – sprožil« (Dostojevski, 1979: 646).

Po umoru vse udeležene muči slaba vest, medtem ko Pjotr Stepanovič Verhovenski hladnokrvno odide na vlak (in kasneje v Evropo), kot da se ni nič zgodilo. Odnos do vrednot je pri Verhovenskem: prezirljiv, nihilističen. Zanika celo vrednost človeškega življenja, kar se vidi v vseh odnosih, ki jih ima: z očetom, z Lizaveto Nikolajevno, z Nikolajem Stavroginom in v skrajno nasilnem umoru Šatova, ko mu ni mar niti za pravkar rojeno dete niti za ugovore svojih tovarišev, ki so veliko manj zločinski kot on.

Konec romana *Besi* je zato tragičen – kljub temu, da je zdaj konec anarhističnih teženj v guberniji –, lik terorista pa negativen, zloben, krut in nadvse škodljiv. Z njim ni možno simpatizirati, temveč se v bralcu ob njegovi podobi porodita zaničevanje in hkrati žalost, nemoč. Dostojevski je njegova dejanja opisal podrobno in na prvi pogled nepristransko z vzroki in posledicami vred (zaradi žalosti zaradi Šatove smrti umreta še njegova žena in otrok) in na ta način pokazal svoje prepričanje o revolucionarnih idejah.

3.2.3 ÉMILE ZOLA: GERMINAL

Kot Dostojevski je tudi Zola poznal Bakunina in ruske anarhiste iz del Turgenjeva, senzacionalistična poročila iz časopisov, poznal je zgodbe o francoskih teroristih, poznali pa so se tudi osebno. Najpomembnejši vir za Zolaja je bila knjiga Emila de Laveleyja o sodobnem socializmu, ki je napisana v prenapihnjeni retoriki in senzacionalizmu. Zola jo je bral, medtem ko je pisal sam roman. V Laveleyjevem poglavju o Bakuninu je našel osnovo za svoj končni portret anarhista-terorista v *Germinalu*, Souvarina. Zola je skoraj dobesedno uporabil odlomke iz Laveleyja, kjer je ta citiral izvlečke iz Bakuninovega *Sporočila študentom* iz programa za zaveznike socialističnih demokratov in iz *Načela revolucije*. Zato Souvarine, ko govori ideološko, večinoma ponavlja Bakuninove besede, kot so navedene pri Laveleyju (Carr, 1982: 88).

Zola Souvarina opiše takole:

Imeti je moral kakih trideset let; bil je majhen, plavolas, drobnega obraza, obdanega z dolgimi lasmi in redko brado. Njegovi beli, ostri zobje so mu dajali dekliški videz, videz trmaste miline, ki jo je sivi odsev jeklenih oči divje prežarjal z bliski. V siromašni delavski sobi je imel le zaboj papirja in knjig. Bil je Rus, nikoli ni govoril o sebi in ni se zmenil za bajke, ki so krožile o njem. Rudarji, zelo nezaupljivi do tujcev, so sodili po njegovih drobnih, gosposkih rokah, da pripada drugemu sloju, in so si najprej izmislili nekakšno pustolovščino, nekakšen umor, zaradi katerega se skriva pred kaznijo. Ko pa se je nato pokazal bratsko razpoloženega do njih, brez ošabnosti, delčč otrokom iz kolonije ves drobiž iz svojega žepa, so ga brž sprejeli medse in se pomirili s šušljanjem, da je politični begunec [...] (Zola, 1987a: 203).

O njem pa nato izvemo, da je bil zares potomec neke plemiške rodbine, da je v Petrogradu študiral medicino in se med študijem vnel za socializem, zaradi česar se je izučil za strojnika, saj je želel med ljudstvo in mu bratsko pomagati. »In prav s tem poklicem se je zdaj preživljal, potem ko je moral zaradi ponesrečenega atentata na carja preživeti« (Zola, 1987a: 204).

Carrova (1982: 88) poudarja, da ima Souvarine vse značilnosti terorista, ki so jih teroristi imeli v očeh javnosti tistega časa: bil je aristokrat, ki je sledil Bakuninovemu navodilu iti k ljudem s fanatično, mistično predanostjo vzroku, prav tako mistična je bila njegova preteklost, izmikal se je drugim ljudem in ni maral razmišljati o prihodnosti ali o sistemih. Souvarine je bil je nosilec simbolnega dejanja, ki služi cilju, vendar ta cilj ni bil praktičen, ampak je bil namenjen zgolj izvajanju terorja nad vladajočim razredom.

Zola je podobi terorista dodal novo dimenzijo, ki je pomembno spremenila odnos sveta do njega. Souvarine je namreč kljub nejasni preteklosti, kljub temu, da je tujec, kljub zastrašujočim besedam o krvi in uničenju, najbolj nežen lik v romanu. Najbolj je tudi izobražen na področjih ekonomije in politične filozofije; rudarji in Etienne prihajajo k njemu po nasvet, saj je bil Souvarine znan po svoji analitski sposobnosti. Uničenje rudnika je zares grozno dejanje, vendar po vsem trpljenju, ki smo ga videli v romanu, ne moremo drugače kot čutiti hvaležnost, da se je končno zgodilo nekaj učinkovitega. »Naposled bo le ubil to hudobno vorejsko žival z zmerom zijajočim žrelom, ki je pogoltnila že toliko človeškega mesa!« (Zola, 1987b: 246).

Ob natančnem opisu Souvarinovega poguma, ko je izvajal dejanje, pa je težko ne čutiti občudovanja do njegove predanosti in drznosti (Carr, 1982: 88).

Kljub temu, da je njegovo dejanje povzročilo nedolžne smrti in onemogočilo delo v rudniku še za nekaj prihodnjih let, ima Souvarine v sebi tudi nežnost, prijaznost, ki je nima noben drug lik v romanu. Souvarine je nežen, miren mož z neizmernim pogumom, ki živi po svojih prepričanjih. On je, kot je Bakunin opisal Nečajeva, »popolnoma čista moč, osvobojena vsake primesi samoljubja ali pomilovanja – menih revolucije« (Carr, 1982: 88).

Zola je s Souvarinom predstavil (tujega) anarhista kot nerešeno uganko: kot mešanico občudovanja in gnusa, je zapisala Carrova.

3.3 LIK TERORISTA V KNJIŽEVNOSTI 20. STOLETJA

3.3.1 JOSEPH CONRAD: Z ZAHODNIMI OČMI

V romanu *Z zahodnimi očmi* je Joseph Conrad v liku Victorja Haldina ustvaril »najčistejšo obliko anarhista/terorista in najbolj občudovan in ljubljen lik romana« (Carr, 1982: 89). Roman *Z zahodnimi očmi* z izvirnim naslovom *Under Western Eyes* je izšel leta 1911. Delo je močno zaznamovalo Conradovo slovansko družinsko poreklo in odraščanje v Zahodni Evropi in med Zahodnoevropejci ter oziranje v dogodke in stanje duha v Vzhodni Evropi. Pisatelj je orisal situacijo v carski Rusiji med diktaturo, ko sta policijska prisila in ovaduštvo prisotna v življenju tudi najbolj navadnih ljudi, orisal je razburljivo zgodbo intelektualcev, ki so do tega imeli prav poseben odnos, pisal je o političnem umoru

in izdajstvu, o služenju ideji, zanimalo pa ga je predvsem to, kako družbene silnice vplivajo na posameznika.

Roman pripoveduje učitelj angleščine pri Rusinji Nataliji Haldinovi, ki prebiva v Ženevi, na podlagi dnevniške izpovedi Kirila Sidoroviča Razumova. Za njegovo zgodbo je odločilen atentat na ruskega ministrskega predsednika gospoda de P-ja, ki ga je s pomočnikom zagrešil študent Viktor Viktorovič Haldin. V prvem poglavju prvega dela že srečamo natančen realističen opis atentata – dvojnega bombnega napada, ki je poleg osovraženega predstavnika oblasti ubil še nekaj mimoidočih radovednežev, nagrmadenih ob razmesarjenih konjih in smrtno ranjenem kočijažu zaradi prve bombe.

V tem trenutku je iz dovoza za kočije dve hiši nižje stopil visok mladenič, ki je dotlej tam negibno stal, urno zakoračil po ulici navzgor in čez glave množice zalučal drugo bombo. Ta je zadela Ministrskega predsednika v ramo, ko se je sklanjal nad umirajočim slugo, se mu skotalila med noge in eksplodirala s strašljivo silovitostjo. Pri tem ga je mrtvega treščila na tla, pokončala ranjenca [...]. S kriki groze se je množica razpršila v vse smeri, razen tistih, ki so stali najbližje Ministrskemu predsedniku in popadali mrtvi ali ranjeni, in še enega ali dveh, ki ta naredila še nekaj korakov, preden sta se zgrudila (Conrad, 1994: 13).

Ob takem realističnem opisu umora, ki ga Haldin zavestno, odločno in celo ponosno prizna sošolcu Razumovu, ki pa je na drugi strani prikazan kot marljiv študent v borbi za državno priznanje za nadarjenost, se simpatija (zahodnoevropskih) bralcev takoj postavi na stran Razumovu. On ima podobne vrednote, kakršne so sprejemljive v demokratičnih evropskih deželah, zato nas ne prepriča Haldinovo utemeljevanje, da je gospoda de P-ja bilo treba ustaviti: »Še tri leta njegove tiranije nas bi pripeljala petdeset let nazaj v suženjstvo« (Conrad, 1994: 19).

V nadaljevanju romana pa postane Haldin kljub temu najbolj ljubljen lik pripovedi, medtem ko Razumova spoznamo kot nemoralnega in preračunljivega. Haldin ga je zaupljivo prosil, naj mu pomaga pobegniti, Razumov pa ga je namesto tega prijavil policiji, ki ga je likvidirala (seveda pa Haldinovi mati in sestra tega nista izvedeli, saj sta se skrivali v Ženevi). Glavni junak pripovedi, Razumov, ki mu sledimo v njegovem notranjem razvoju, se nam pokaže kot negativen lik, medtem ko nas ljubezen sestre in matere Haldina, pa tudi odnos njegovih somišljenikov prepričajo, da je njegovo dejanje bilo smiselno in podprto s strani določene družbe. Za mati in sestro je Viktor Haldin predstavljal vse, kar sta imeli, bil je njuno upanje v boljšo prihodnost, zato ju njegovo izginotje in smrt popolnoma potre; mati na koncu od žalosti in razočaranja celo umre.

Do Haldina so imeli zavezniški odnos njegovi somišljeniki, družabniki v umoru de P-ja, ki so prav tako kot Natalija Haldinova zaradi represije v Rusiji prebivali v Ženevi in od tam delovali. Ko so izvedeli za smrt Viktorja, so to razumeli kot žalostno vest, v svojo stvar pa so poskušali vplesti zdaj še njegovo sestro: še posebej jo je poskušal prepričati znani ruski ubežnik Peter Ivanovič, čigar zunanost in pobeg s prisilnega dela ter delovanje spominjajo na Bakuninovo življenje.

Ivanovič ji je tudi sporočil, da je v Ženevo pripotoval Razumov, edini »prijatelj«, ki ga je Haldin omenil v svojih pismih sestri in materi. Kljub temu, da sošolca nista gojila prijateljskih vezi, mu je Haldin očitno zaupal in mu bil naklonjen – zato ga je tudi omenil v pismu. In ko je Razumov prišel v Ženevo (s skrivnim namenom, da bi o revolucionarjih poročal ruski policiji), je Nataliji (in skupnosti revolucionarjev) kar naenkrat predstavljal novo vez z »ljubim mrtvim«. Nanj se zato iskreno naveže, kar pa tudi njega tako prevzame, da se mu bolj in bolj prebuja občutek krivde zaradi svoje kompromitiranosti, ki ga privede do priznanja izdajstva Haldina in do spoznanja, da je bilo Haldinovo revolucionarno početje vendarle bolj častno kot njegovo življenje, saj tudi policija do njega uporablja enake taktike, kot jo je uporabil Haldin: grožnje, zatiranje in omejevanje.

Ob Razumovem priznanju izdajstva družbi revolucionarjev spoznamo novo plat skupinske dinamike te družbe: medtem ko so bili prej z njegovo navzočnostjo pomirjeni, določeni so mu bili celo zelo naklonjeni, so zdaj dovolili (če že ne nemo zapovedali), da so ga nasilneži iz skupine pretepli do pohabljenosti: »Ljudje v Lasparovih sobah so zadrževali dih in prisluškovali obupnemu ruvanju štirih mož po vsem podestu; zamolke udarce ob steno, strašanski tresk ob sama vrata [...]« (Conrad, 1994: 332).

V romanu *Z zahodnimi očmi* spoznamo še dve življenjski zgodbi pripadnic ruskega revolucionarnega gibanja, ki svojo pripadnost ne samo upravičita, temveč se to pokaže kot pravilna, pa tudi edina možna odločitev. Gre za Teklo, t.i. damo spremljevalko Madame de S-, ženevske gostiteljice revolucionarjev, in za zgodbo Zofije Antonovne.

Dama v bluzi iz škrlatne svile, ena od vodilnih revolucionark v Švici, Zofija Antonovna, ki je bila Razumovu naklonjena, mu je o sebi povedala, da je revolucionarka od svojega šestnajstega leta, ko je stala na očetovem grobu in premišljevala o njegovi usodi: obsijala jo je »pošastna svetloba in preklela sem, ne nenehno garanje, ne bedo, ki je bila njegova usoda, marveč veliko družbeno krivičnost sistema, ki počiva na brezvredni tlaki in neusmiljenem trpljenju« (Conrad, 1994: 239). Odtlej ves čas upa, da bodo krivice odpravljene po vsej Rusiji, »z ognjenimi črkami bi jo [parolo: Odpravljanje krivic!, op. M.

P.] napisala na nebo v znamenje upanja in nasilja – za slutnjo konca ...« (Conrad, 1994: 239).

Dama spremljevalka pa je Nataliji Haldinovi povedala, da je zanjo revolucionarno gibanje pomenilo rešitev, saj se ji je zagabilo očetovo prilizovanje v uradniški službi: »Ampak mar ni bil že dovolj velik greh, da živimo od državne plače, medtem ko pol Rusije umira od lakote? Finančno ministrstvo! Kakšna groteska!« (Conrad, 1994: 138). In se je kot ruski revolucionarni Frančišek Asiški preselila med proletariat, jih tolažila in vzpodbujala. Za razna tihotapljenja in podobno so jo pričeli izkoriščati revolucionarji, dokler ni končala kot tajnica pri Petru Ivanoviču, ki pa jo skrajno trpinči in ponižuje (Conrad, 1994: 136). Pri tem se je Nataliji razkril dvoličen Ivanovičev obraz, ki je slovel kot velik feminist. Hkrati s tem je Conrad opozoril na velik razkorak med nihilistično filozofijo ruskih revolucionarjev 2. polovice 19. stoletja in njihovimi egoističnimi dejanji. Tekla se ob koncu pripovedi izkaže za velik samarijanski značaj, ko svoje življenje posveti skrbi za gluhega in pohabljenega Razumova, ki ga je vzljubila že ob prvem srečanju.

Pripadniki revolucionarnega gibanja, ki bi jim lahko rekli tudi anarhisti oziroma teroristi (poimenovanje teroristi uporabi tudi Conrad za nasilneža, ki pretepe Razumova) so torej nosilci pozitivnega sporočila romana, nosilci družbenih sprememb, ki jim sicer uspejo posamezni podvigi, svojega cilja pa vendarle ne dosežejo. Kot njihovo članico pa lahko zaradi njene splošne usmerjenosti prištejemo tudi Natalijo Haldinovo, ki je nosilka čistega in iskrenega srca, ki premaga celo najbolj ostudne in nemoralne naklepe Razumova in ga prisili k predaji in izdaji svojih nizkih načrtov.

Conrad poleg tega, da vpelje pozitivno in ljubeče gledanje na atentatorja, prikaže še slabosti revolucionarnega gibanja. »Dejstvo, da so tako revolucionarji kot tudi konservativni ohranjevalci družbenega sistema del istega ruskega telesa, je končno spoznanje, ki ga roman prinaša na družbenozgodovinski ravni, s tem pa seveda ni rečeno, da sta sistema etično opravičljiva, da ju ni treba spreminjati, čeprav pisatelj bralcu nedvoumno sugerira, da je spoznanje o sebi, o moralnih načelih, tisto, ki nam lahko da duševni mir in da je vsako drugačno življenje bistveno okrnjeno in nesmiselno« (Jurak, 1994: 355).

Poleg tega Conrad Razumovo najbolj globoko razmišljanje o preteklih dogodkih in o lastnem življenju postavi na samotni kraj v parku ob kip Jean-Jacquesa Rousseauja. Simbolika tega prizora je očitna, opozarja Jurak, saj je tudi Rousseau zahteval preureditev razmerij med posameznikom in družbenim redom v prid demokracije in večje enakosti

med ljudmi. »Pri teh spremembah ruski revolucionarji ne morejo biti zgled, saj so egocentrični, pri svojih dejanjih se opredeljujejo s stališča etičnega relativizma« (Jurak, 1994: 356).

Pisatelj je v romanu skozi oči zahodnega opazovalca, čigar pripoved je prepletena z izpovedjo ruskega konzervativista Razumova, prikazal raznolike življenjske zgodbe anarhistov in jih realistično opredelil. Pri tem pa ni zanemarjal dramatičnega toka pripovedi in natančnega psihološkega orisa oseb in njihovih motivov za dejanja. Tako liki v delu niso samo pozitivni niti samo negativni; razen samaritanska Tekla in pa ljubeča gospodična Haldinova, v katero sta bila zaljubljena tako Razumov kot prvoosebni pripovedovalec, osiveli učitelj angleščine. Ta se na koncu vrne v Rusijo, kjer sledi Teklinim stopinjam v služanju najrevnejšim, brez realnega upanja v spremenjeno prihodnost.

3.3.2 VLADIMIR BARTOL: *ALAMUT*

Bartolovemu življenjskemu delu, romanu *Alamut*, današnji čas s pojavom samomorilskih napadov islamskih fundamentalistov daje novi pomen. Ta pomen se zdi naši kulturi (še vedno) tuj in težko razumljiv. S pomočjo Bartolovega dela pa se lahko tako močno potopimo v duševnost fundamentalističnih teroristov, da se zazdi neverjetno, da je roman napisal Slovenec, in to že v obdobju pred drugo svetovno vojno (leta 1938). *Alamut* je tudi ena izmed najbolj prevajanih in najbolj popularnih slovenskih knjig.

V času izida *Alamuta* konec tridesetih let dvajsetega stoletja, ki jih je v Evropi zaznamoval pojav fašizma in velikih diktatur Hitlerja, Mussolinija in Stalina (ter Franca), je roman predstavljal metaforo njihovih manipulativnih sistemov, kot je zapisal Bartol sam. Roman sprva celo nameraval posvetiti »nekemu diktatorju«: Mussoliniju, kar pa mu je urednik založbe Modra ptica J. Žagar črtal, češ da bi s tem dajal potuho diktatorjem (Kos, 1991: 26-27). »To bi bila takrat provokacija, ki pa bi se ujemala z Bartolovimi simpatijami do »tigrovcev«, radikalnih upornikov zoper Mussolinijev fašizem« (Paternu, 2003: 85). Boris Paternu kljub temu opozarja, da je Bartolova politična misel preseгла zgodovinsko empirijo in da vase sprejema tudi diktatorje (in vojščake), ki jih ob rojstvu romana še ni bilo: francoski prevod (leta 1988) je v času iransko-iraške vojne (1980-1988) podal učinkovit odgovor na dogajanje, po terorističnih napadih 11. septembra 2001 pa smo

v Sloveniji doživeli pravo invazijo Bartola na slovenski knjižni trg; aktualnost zgodbe je *Alamut* zdaj pripeljala še na gledališke deske.

Dogajanje v romanu je umeščeno v srednjeveški Iran na samotno trdnjavo Alamut, na kateri diktatorski, skrivnostni in karizmatični poglavar Hasan Ibn Saba uri vojščake za borbo proti turškim napadalcem. Kljub temu, da je turška vojska številčnejša, pa ima Hasan Ibn Saba orožje, ki premaga vse. To orožje so izurjeni mladeniči, ki so se za svojega poglavarja pripravljene boriti do smrti. Ibn Saba te mladeniče uspe prepričati v to s skrajno manipulacijo. »Najsposobnejše fejadine, utrjene v askezi in vojaški disciplini, pušča za kratek čas v raj, da naredi iz njih brezmejno fanatike in samomorilsko drzne teroriste. V njegovem rajju namreč ti mladi asketi prvič doživijo ljubezen in vsa njena razkošja, in ko so nato postavljeni na svoje bojne položaje ali atentatorske dolžnosti, so obsedeni od želje po vrnitvi v raj, se pravi od želje po smrti« (Paternu, 2003: 67). Religiji je na pomoč priskočila še droga, ko je bilo treba izdelati ta živa bodala, ki nato premagajo še tako močnega nasprotnika. Hasanu je tako uspelo razdreti iransko cesarstvo, doseči samostojnost izmailske vladavine, nato pa je izročil oblast svojim naslednikom.

Hasan Ibn Saba je na najvišji stopnji spoznanja v Bartolovi spoznavni hierarhiji, in sicer se svojega položaja in položaja drugih ljudi samo on jasno zaveda. »Kaj nisi tudi ti, Hasan, zgradil sveta, v katerem vladajo posebni zakoni? Svoj svet si gradil, pisan, čuden in strašen. Alamut, to je tvoja stvaritev, Ibn Saba« (Bartol, 1984: 247).

Hasan ni samo diktator, temveč je tudi filozof. Do eksperimenta, ki ga izvaja na Alamutu, ga je pripeljala pot izkušenj in izobrazbe. Od naivnega vernika v mladosti je prešel mimo boleče streznjenega skeptika in zagnanega razsvetljenca, ki je hotel pregnati zmote in odpreti ljudem oči, kar so oni zavrnili, do agnostika s praznim nebom nad seboj in z množico, ki ni sposobna svobode, okoli sebe. Njegov položaj sedaj je osebna volja do moči, moč pa je v izpraznjenem svetu edina veljavna in učinkovita. V taki skrajnosti nastopa tudi Nietzschejev izrek, da ni nič resnično in da je vse dovoljeno, ki pomeni filozofsko ozadje Hasanovega človeškega eksperimenta – preizkusa meja človekove slepote (Paternu, 2003: 79).

Hasan je poglavar, (prikriti) vzgojitelj in idejni vodja teroristov, in kot takega ga vidimo na eni strani vzvišenega, na drugi pa zelo človeškega, še posebej ko spoznamo njegovo preteklost in tako na nek način razumemo, kaj ga je privedlo do trenutnega položaja in filozofije. Hkrati je Hasan manipulator, ki se je za to, da njegov kruti poskus uspe, pripravljen odreči celo svojemu nagonu in ljubezni do lepih stvari, do užitkov ter

prijateljstvu. Hasan zadovoljno v svoje roke vzame življenjsko srečo vojščakov, ko jih z »bajkami« o veri z lastno močjo prepriča v smrt, ki jih bo popeljala v večno srečo.

Paternu (2003: 81) Hasana Ibn Sabo zato primerja z velikim inkvizitorjem iz romana Dostojevskega *Bratje Karamazovi*, saj oba – tako Ibn Saba kot veliki inkvizitor poznata neko višjo skrivnost, ki je množici, s katero razpolagata, neznana, in v imenu te skrivnosti pošiljata svoje ljudi v smrt. Razliko med njima pa je, da inkvizitor to počne iz ljubezni do njih: da bi v njih za vedno ohranil otroško srečo in vero, pri Ibn Sabi pa gre za bolj pragmatične razloge za pošiljanje ljudi, ki so mu najbolj zvesti, v smrt. Vse, kar se na Alamutu dogaja, je plod človekove volje in moči, kar je zelo nazorno prikazano že s tem, da je raj, ki je sicer izključno božji prostor, ustvaril človek: Ibn Saba. »Premik iz teocentrične podobe sveta v antropocentrično je popoln« (Paternu, 2003: 81). Hasan Ibn Saba kot da stoji na Al Arafu, na zidu onstran dobrega in zlega. V njem lahko vidimo nadčloveka, kot si ga je zamislil Nietzsche.

Čeprav je Hasan v *Alamutu* opisan kot občudovanja vreden mož, ki je s svojo voljo prišel najvišje, njegov načrt vseeno ni brezmadežen. Nečloveške (oziroma nadčloveške) manipulacije z ljubeznijo ne vzdržita rajski lepotici Halima in Mirjam, vendar njun samomor ni poudarjen. Prelomna točka v romanu je spregledanje manipulacije, ki ga doživi mlad in lep Ibn Tahir, eden najbolj sposobnih fedajinov, prvi asasin na Alamutu, pesnik in mislec. Ob okritju prevare se Ibn Tahir odloči, da bo ubil diktatorja na Alamutu. Ta to zasluti in da Tahirja prijete, vendar ga na smrt presenetljivo ne obsodi, temveč ga osvobodi. Hasan je tu prvič dober in ljubeč, vendar se v tem skriva še en motiv: Ibn Tahirja je ob njegovem razkritju, ob prebuditvi iz slepote spoznal za sebi enakovrednega in ga napoti na pot, ki jo je prehodil že sam. Ne gre za pot, ki bi bila kaj več kot nihilizem, ampak vseeno je to pot, ki vodi naprej v volji do moči, do spoznanja (Paternu, 2003: 83).

Spoznanje se vrši na zidu Al Arafu, kjer posameznik stoji in opazuje, kaj se dogaja v peklu in v nebesih. Spoznanje je za Ibn Sabo najvišja vrednota, ki je hkrati njegov vir moči in nadrejenosti nad vojščaki, ljudstvom. Ibn Tahirju Hasan takole razkrije svoje vodilo: »Al Araf je prispodoba za stališče vseh onih, ki so se jim odprle oči in ki imajo pogum, da po svojem spoznanju tudi ravnajo. Poglej! Ko si veroval, si bil v nebesih. Zdaj, ko gledaš in zanikuješ, si stopil v pekel. [...] Zakaj na Arafu se boš znašel sam. Ločnica je med teboj in tvojimi soljudmi« (Bartol, 1984: 403). Na Arafu mora človek svoje srce obdati z jeklenim oklepom, saj »vedo, da je resnica nedosežena, a drugi stegujejo roke po njej. Kaj preostane onim drugega, kot da pitajo te z bajkami in izmišljotinami?« (Bartol 1984: 244). Za temi ideološkimi cilji, ki jih Hasan upraviči kot dejanja usmiljenja pa stojijo

povsem konkretni politični cilji vladarja trdnjave: »ponovno združiti vse islamske ločine v okviru izmailstva kot najpravičnejše Alahove vere« (Bajt, 1984: 460).

V nasprotju z najvišjim spoznanjem o nihilistični naravi sveta je zavest Ibn Sabe o tem, da je kljub temu, da je najvišje med ljudmi na trdnjavi morda tudi on igrača nečesa večjega, ki ima svoj namen z njim in njegovimi dejanji, in to ga spravlja v obup (glej Bartol, 1984: 259). Vseeno pa ga nič ne zlomi: ne zlomi ga strah, ne premagajo ga čustva. Z bremenom spoznanja Hasan še naprej ostaja na Arafu, onstran moralnih argumentov, ki bi lahko kakor koli vplivali nanj in na njegove vrednote. Kot pravi nadčlovek manipulira z ljudmi, ki so v njegovi spoznavni hierarhiji nižje od njega v dobri veri, da jim s tem koristi, hkrati pa na takšno stanje z razkritjem obremeni še Ibn Tahirja – Avanija.

Roman *Alamut* je zagovor terorizma, je razložitev in upravičenje velikih diktatorskih režimov. »Nič ni resnično, vse je dovoljeno« v svetu po Nietzscheju, v svetu brez Boga: na to temeljno misel romana se je v svojih spisih že ob nastajanju *Alamuta* spravil Josip Vidmar, kar je pripeljalo do tega, da je Vladimir Bartol v razlagi ob ponovni izdaji romana leta 1958 zanikal svoje pisanje: »Komur so etična načela človeški in družbeni postulat in ne neka 'od zgoraj' zaukazana zapoved, ta bo za izmailsko vrhovno načelo imun. Mislim, da avtorju teh spominov ni treba posebej poudarjati, da se prišteva in se je zmerom prišteval k poslednjim« (Kos, 1991: 44). V povojnem času je namreč Bartol iz bojazni, da bi mu kdo lahko vsebino romana očital podobno kot je to počel Vidmar, poskušal dokazati, da je roman pravo pozitivno nasprotje nihilističnemu videnju sveta, in sicer naj bi se to kazalo v globokih odnosih med ljudmi: prijateljstvu, ljubezni, volji mladih ljudi.

Naj na tej podlagi podprem še zgornji citat Borisa Paternuja o Bartolovi naklonjenosti tigrovcev, ki bi morebiti lahko bila vzrok za njegovo naklonjenost oz. upravičenost terorizmu, ki jo je ubesedil v *Alamutu*. TIGR, organizacijo, katere ime je predstavljala kratica za Trst, Istro, Gorico in Reko in ki se je od leta 1924 podtalno s terorističnimi sredstvi borila za priključitev Primorske k Sloveniji oziroma Jugoslaviji. S silo se je želela zoperstaviti fašistom in tolkla zlasti po ustanovah, za katere je bila še posebej značilna italijanizacija, in po ljudeh, ki so bili narodni izdajalci in v službi fašistov. Po vojni sta »tigrovce« preganjali Udba in Ozna za Jugoslavijo, saj so jih zanimale predvsem zveze, ki jih je Tigr imel s tujimi obveščevalnimi službami (Rejec, 1995: 9). Zaradi jasne domovinske težnje te slovenske ilegalne organizacije ne moremo povezati zagovora terorizma v *Alamutu* z naklonjenostjo Tigru in tigrovcem. Zagovor terorizma

lahko povežemo z Bartolovo naklonjenostjo nihilizmu, ki pa se mu je leta 1958 odpovedal, saj se je (zaradi Vidmarjevega pisanja) čutil ogroženega (Kos, 1991: 27).

Za zagovor nihilizma, ki ga ima Kos zaradi umestitve v eksotični orientalski svet (glej Kos, 1991: 52) sicer za nesproščenega, negotovega in problematičnega, je Bartol uporabil skrajno teroristično skupino fundamentalistov, kar na fabulativni ravni postaja zanimivo s pojavom Al Kaide in njenih samomorilskih napadalcev, o katerih ne vemo veliko in nas tudi zato tako presunejo. Samomorilske napade imamo za versko skrajnost. Kot smo videli v primeru biblijske Knjige sodnikov ta pojav ne pripada izrecno islamski religiji, čeprav je res, da pri Al Kaidi gre za organizacijo, ki izhaja iz islamskih dežel in bi naj pri njenih terorističnih napadih šlo za sveto vojno v imenu Alaha. *Alamut* je v veliki meri prikazal duševnost fundamentalistov, vendar je Bartol poudaril prav nihilistično geslo, ki si ga je sposodil od Zaratusstre, ni pa zagovarjal vere v Boga. Vera je zanj le bajka, opij za ljudstvo.

Kljub kasnejšemu zanikanju nihilizma lahko trdimo, da gre v zgodovini razvoja romana o teroristih za novost: nihilizem, ki še je pri Dostojevskem tako negativno ocenjen, pri ostalih avtorjih pa obravnavan pozitivno samo na ravni posameznih oseb, je pri Bartolu povzdignjen nad vse druge ideologije: gre za vrhovno spoznanje, ki je z uvidom, da ni nič resnično in zato je vse dovoljeno, najvišje možno. Podreja si vse vrednote: celo spoštovanje človeškega življenja in uravnava vse po meri strogega subjektivizma – merilo postanejo tisti, ki vedo. Spoznanje je v *Alamutu* postalo temeljno upravičilo in zid, ki ločuje ljudi na dve vrsti: tiste, ki vedo in tiste, ki ne vedo (glej zgoraj). Od tod se nam odpirajo vrata v zagovor fašistične ideologije, ki bi nas pripeljala do zaključka, da je bil Hasan Ibn Saba fašist. Pa povezava med fašizmom in terorizmom? Oboji si prilaščajo pravico, da odločajo o človeških življenjih. *Alamut* je več kot zgovoren.

3.3.3 HEINRICH BÖLL: IZGUBLJENA ČAST KATHARINE BLUM

Heinrich Böll je leta 1972 prejel Nobelovo nagrado za književnost, v svojem delu o Katharini Blum, ki je izšlo leta 1974, pa je zbral svoje odgovore na spore, ki so se dogajali v zvezi z zahodnonemško anarhistično teroristično organizacijo Baader-Meinhof ali Frakcijo rdeče armade. Nekateri teoretiki to skupino, pa še nekatere druge (npr. Rdeče brigade v Italiji), ki so v drugi polovici 20. stoletja krenile v oborožen boj proti meščanski demokraciji v nekaterih razvitih deželah, imenujejo »anarhoterorizem«, saj so se borile za

marskistično-leninistično naravnane cilje. Njihove akcije so dosegle ogromno odmevnost in zaskrbljenost celotne svetovne javnosti (Dimitrijević, 2000: 66-67). Frakcija rdeče armade je delovala med letoma 1968 in 1977. To obdobje v Nemčiji predstavlja najbolj grozljivo obdobje po vojni. Organizacija je nastala, ko je Ulrike Meinhof pomagala osvoboditi bivšega mladoletnega prestopnika Andreasa Baaderja in se povezala z njim ter z njegovim dekletom Gudrun Ensslin. Z željo, da bi vzpodbudili revolucijo in v imenu borbe proti imperializmu, so od bančnih ropov prešli k ugrabitvam in umorom. Zgodba, ki jo opisuje Böll, predstavlja, kaj se je dogajalo v Zahodni Nemčiji: od lova na levičarje do preganjanja njihovih simpatizerjev. Zgodba Katharine Blum je zelo podobna zgodbi Ulrike Meinhof, v romanu pa pisatelj opozori predvsem na uničujočo moč senzacionalističnega tiska, ki z izkrivljanjem informacij in nespoštovanjem človekovega dostojanstva in pravice do zasebnosti posredno povzroči smrt Katharinine matere in umor novinarja, ki ga hladnokrvno zagreši – prej bolj ali manj nedolžna – Katharina.

Sedemindvajsetletna ženska, po poklicu hišna pomočnica, ki je zelo zgodaj izgubila očeta, njena mati pa je močno bolna, je prikazana kot resna, zadržana, urejena, lepa, privlačna, inteligentna, delavna in uspešna. Njeni znanci o njej govorijo dobro, razen ljudje iz njene preteklosti, za katero pa je jasno, da ji je želela uiti, kar ji je tudi uspelo. Na neki pustni zabavi se Katharina zaljubi v Ludwiga Göttena in mu pomaga uiti policiji. Rekel ji je, da ga iščejo zaradi dezertacije vojaške službe, policija pa je kasneje pojasnila, da je Ludwig zagrešil še precej drugih kaznivih dejanj. Vsi ga označujejo za terorista, vendar se izkaže, da gre za roparja in ponarejevalca bilance, ne pa za morilca. Ko Katharinino zasebnost nek senzacionalistični časopis ČASOPIS pet dni razgalja, izkrivlja izjave svojih sogovornikov in mladi Katharini tako dobesedno uniči življenje, jo pripravi do tega, da premišljeno in hladnokrvno ustrelil novinarja Tötgesa. Po dejanju Katharina ne čuti krivde, temveč se čez nekaj ur sama mirno preda policiji.

Podobnost s teroristi organizacije Baader-Meinhof je v nepoštenem novinarskem poročanju, pa tudi v osebnih zgodbah, čeprav se Böll osredotoča na del junakinega življenja, ki jo je k terorizmu šele peljal.

Ulrike Meinhof je po tem, ko je pomagala osvoboditi Baaderja (kot Katharina Göttena), preživela dve leti na begu, ropala je banke in nastavljala bombe v stavbe. Ujeli so jo junija 1975, čez leto dni pa se je obesila v svoji zaporniški celici zaradi ostrih kritik članov organizacije.

Katharino tudi zaradi podobnosti življenjske poti z usodo resnične teroristke lahko imenujemo teroristko, ne samo morilko. V romanu, ki prikazuje pet dni, v katerih se je

razvijala njena zgodba, pisatelj jasno pokaže junakinjino čistost in nedolžnost (na kar namigujeta tudi njeno ime in priimek) ter ostro kritizira senzacionalistični tisk. Ta zgodba ima v realnosti še (tragično) nadaljevanje, roman pa prikaže samo njihove vzroke. Ti nas, morda še posebej zato, ker je delo napisano v kratkih poglavjih v jeziku, ki je mestoma podoben novinarskemu, mestoma policijskemu in tudi pravnemu, pretresejo. Heinrich Böll je na resničnem primeru prikazal vsakdanje in ne nemogoče okoliščine, iz katerih se lahko prav tako rodi terorizem. Zato roman tudi nosi podnaslov: »*Kako nastane in kam lahko vodi nasilje*«. Terorizem Katharine Blum se ni rodil iz nihilizma, temveč iz upora do družbe, ki mu Böll da prav. Bil je namreč ogorčen nad poročanjem časopisov o primeru Ulrike Meinhof. V povezavi s terorizmom je tako omenil medije, ki so lahko eden izmed vzrokov za nastanek terorizma. Pisatelj je medije videl sicer v drugačni luči kot smo jih omenili v prvem poglavju, vseeno pa je odpiranje medijske problematike v zvezi s tem vprašanjem pomembno. Böll je opozoril na spoštovanja pravice do zasebnosti in na spoštovanje maksime, da je človek nedolžen, dokler mu krivda ni dokazana na sodišču in je potem obsojen. Senzacionalistični ČASOPIS je v primeru Katharine Blum ti dve določili kršil, zaradi česar je protagonistki bila prizadejana nepopravljiva škoda: nepravilno poročanje časopisa jo je pripeljalo celo k umoru novinarja (in kasneje k terorizmu). Böll je v svojem delu kritičen do celotne nemške družbe, ki jo časopis na nek način v tem primeru predstavlja. Novinarji so v službi ljudi in ti ljudje njihovo pisanje podpirajo s tem, da časopis kupujejo, berejo in sprejemajo njegovo mnenje.

Prvič se pojavi lik ženske teroristke. Ta lik je od tradicionalnih ženskih lastnosti (skrb za gospodinjstvo) in od lastnosti sodobnih žensk (lastništvo, samostojno življenje, izjemno dobro opravljanje celo tradicionalno moškega dela: gospodarjenja) prešel v lik, ki je sposoben hladnokrvnega, načrtovanega morjenja: najprej iz maščevanja, kasneje iz boja za ideje in upora proti družbi, kakršna je. V književnosti je lik ženske-hladnokrvne morilke prisoten že v starogrški tragediji, medtem ko se je ob pisanju o teroristih doslej vselej pojavljal moški lik. Böll je z *Izgubljeno častjo Katharine Blum* to pretrgal, kar nadaljuje tudi Bernardo Atxaga in ostali (na primer tudi v Sloveniji odmeven film *Teroristka* indijskega režiserja Sivana Santosha).

3.4 PRIMERJAVA MED LIKI TERORISTOV V KNJIŽEVNOSTI

Že v Bibliji torej najdemo like, ki jih lahko imamo za teroriste: sodnika Samsona in brata Simeona in Levija. Samson je prikazan kot narodni heroj, ki mu destruktivno moč daje Bog iz ljubezni do izvoljenega ljudstva, medtem ko v Prvi Mojzesovi knjigi nasilnih dejanj bratov ne odobrava niti njun oče. Barbara L. Carr je pokazala, kako se je podoba terorista v književnosti 19. stoletja razvijala z znotrajliterarno komunikacijo. Medtem ko je terorist pri Turgenjevem še nekakšen sanjač in nosilec romantičnih idej, ga pri Dostojevskem srečamo kot hladnokrvnega, nadvse zlobnega in uničujočega – kot grožnjo vsej sodobni Rusiji. Pri Zolaju je ta osebnost že drugačna: terorist je v Francijo, pomenljivo, prišel iz carske Rusije, prikazan pa je kot nežna, občutljiva in skrivnostna oseba. Hkrati Zolajev lik terorista izvaja destruktivna dejanja in s tem škodi družbi in posameznikom brez obžalovanja zaradi svojih namenov. Nasprotno, terorist verjame v to, da so njegova dejanja pravična. Pri Conradu najdemo tako pozitivno podobo anarhista, terorista, morilca zaradi političnega prepričanja v dobro družbe, ki ga zaradi ljubezni matere in sestre vzljubijo še bralci. Pri Bartolu je terorizem povezan z višjim spoznanjem nihilistične resnice, vodja teroristov pa prikazan kot ničejanski nadčlovek, ki ga je treba spoštovati in občudovati po eni strani zaradi njegovega premagovanja lastne človeške narave, po drugi pa zaradi njegovih umskih sposobnosti in karizme. Heinrich Böll se je v svojem romanu posvetil osebnostnemu razvoju mlajše ženske, kako zaradi uničljive moči medijev kot žrtev postaja teroristka. Böll je za svoj roman kot zunajliterarni vir uporabil predvsem medijsko poročanje o teroristih. Dostojevski je kot vir za svoj roman uporabil razpravo Lige za mir in svobodo, Turgenjev pisma Nikolaja Stankeviča, Zola delo Emila Laveleyja, *Alamut* je nastal na podlagi dolgoletnega Bartolovega študija zgodovinskih, filozofskih in drugovrstnih del.

Kar se tiče ujemanja med upodobljenimi liki in psihološkimi teorijami lahko trdimo,

da se s teorijo dobro ujemajo. Razen pri Verhovenskem v *Besih* pri ostalih junakih ne gre za ekscentrične in anomalne čudake, temveč gre za ljudi, ki so bolj ali manj običajni z močnim poslušom za razne družbene ideje. Še posebej dovteten za razne ideje je Rudin, za katerega se zdi, da so te dominante v njegovem življenju: tudi zaradi pomanjkanja odločnosti in realističnosti. V nasprotju z njegovo romantičnostjo je Souvarine, junak realističnega romana o trdem delu v rudniku, ki ga on z močnim občutkom odgovornosti pomaga uničiti, da bi s tem rešil uboge rudarje. Ker je bilo njegovo dejanje vnaprej dobro

premišljeno in je bil trdno odločen, se zanj ne kesa. Pomanjkanje občutka krivde, slabe vesti je značilno pravzaprav za vse like terorista, ki smo jih preučili doslej. Vsi namreč delujejo iz določenih razlogov, za katerimi trdno stojijo. Zelo značilen je bil obisk Haldina pri Razumovem, kjer je povsem hladno priznal, kaj je storil. Tudi Katharina je svoj umor iz pravičniškega maščevanja mirno priznala pred policijo. Ubijanja ti junaki ne čutijo kot greh. Še več, Hasan ima svoje manipuliranje z življenji in vero fedajinov za dobro stvar, ki jim omogoča, da so srečni: srečen Hasan, pa tudi Ibn Tahir kot Avani nikoli več ne bo. Pozunanjenje in razločanje po Postu se pojavita samo pri Pjotru Verhovenskem, ki deluje kot besnež, nasilnež in skrajni zločinec iz razloga, da bi uničil slabo in izkoriščevalsko družbo, hkrati pa se ne zaveda, da s tem ne obvlada situacije. Svojih napak ne prizna za slabe in se slepo bori – zaradi nasilja samega.

Pisatelji z izjemo Dostojevskega, pri katerem lahko govorimo že o fobiji pred anarhisti, teh likov ne uporabljajo kot politično orožje za borbo proti določenim idejam, lika, ki so ga ustvarili, ne posplošijo v stereotipno podobo, ki bi nam dovoljevala reči: »Teroristi so takšni in takšni niso«. Prav tako se v delih svetovne književnosti ni izoblikovala niti stereotipna zunanost terorista. Če Carrova trdi, da je še pri Zolaju terorist upodobljen kot kliše, pa to ne drži v književnosti 20. stoletja. Teroristi v književnosti niso nujno moški, niso nujno lepi in močni, ne gre vedno za aristokrate, niti za zelo izšolane ljudi, čeprav po večini je res, da je teroristom pridana inteligentnost. Glede delitve obravnavanih likov na anarhiste in teroriste lahko rečemo, da med njimi ni opazne razlike. Anarhisti so povečini res bolj individualni karakterji kot teroristi, vendar je tudi med slednjimi mogoče najti močne posameznike, kadar gre za voditelje organizacij, na primer v *Alamutu*. Kar se tiče besedišča avtorjev romanov o terorizmu, ugotavljam, da se sklada z odnosom, ki ga imajo avtorji do teroristov, še posebej v romanu *Z zahodnimi očmi*, sicer pa so avtorji ne toliko kot z besediščem, temveč bolj na besedilni ravni upovedovali svoj odnos do teroristov. Zgroženost Dostojevskega nad temi uničevalci je opaziti v krutih prizorih ubijanja, pri Böllu še posebej bije v ospredje zgroženost nad medijskim poročanjem o Katharininem življenju. Podoba terorista, kot jo opisujejo avtorji del iz svetovne književnosti, je torej zares odvisna od njihovih osebnih stališč do teroristov in idej, za katere se borijo.

4 BERNARDO ATXAGA

Bernardo Atxaga je psevdonim pisatelja Josebe Irazu Garmendie. Rojen je bil leta 1951 v Asteasu v provinci Gipuzkoa v Baskiji. Po diplomi iz ekonomije, ki jo je študiral v Bilbao, je opravljal različne poklice: bil je učitelj baskovščine, pisec radijskih iger, knjigar, tudi ekonomist ... Že pri dvaintridesetih letih pa se je začel preživljati samo s svojim književnim ustvarjanjem. Svoja prva dela je objavil kot 21-leten: šlo je za majhno antologijo pesmi v baskovščini. Danes je Atxaga eden najboljših španskih pisateljev s številnimi knjižnimi nagradami in prevodi. Zaradi njegovega opisovanja notranjega sveta ga že od začetka uvrščajo med najboljše baskovske avtorje, njegovemu delu v baskovščini pa gre priznanje, da gre za opus, s katerim se ta starodavni jezik uveljavlja kot kulturni jezik.²

4.1 EKSKURZ: BASKOVSKA KNJIŽEVNOST IN ATXAGOV LITERARNI SVET

Od zgodovine drugih nacionalnih književnosti se baskovska razlikuje predvsem po tem, da se je pričela razvijati zelo pozno. Zadnjih sto let ustvarjanja je najbolj zanimivih v baskovski literarni zgodovini. Baskija je skozi vso zgodovino zaradi marginalnega pomena baskovskega jezika, administrativne razdeljenosti na Francijo in Španijo, političnih pritiskov in zaostalega gospodarskega razvoja ostajala obrobno območje z malo kulturnega razvoja. Njen polni razvoj se je pričel, ko so baskovski nacionalisti pričeli načrtno gojiti baskovski jezik kot temeljni element baskovske etnije – in baskovske književnosti.

Strokovnjaki se med seboj ne strinjajo o tem, da je baskovščina določujoča za baskovsko literaturo. Baskovska literatura zajema vsa dela, napisana v Baskiji, naj je njeno sredstvo izražanja kastiljščina ali baskovščina, zagovarja španski esejist Lanz (1993: 12). Med svoje eseje o baskovski literaturi je tako vključil avtorje, ki pišejo večinoma v kastiljščini (Blas de Otego, Julia Ochoa, Eduardo Apodaca, José Antonio Blanco ...), samo Atxaga med njimi ustvarja svoja dela v baskovskem jeziku. Lanz je mednje vključil še navarskega pisatelja Ramóna Irigoya z argumentom, da je njegovo pisanje baskovski tradiciji bliže kot kateri koli drugi. Za tega esejista pojem baskovska književnost zajema

² http://www.ikeder.es/agencia_literaria/bio-ba-es.html, 4. maj 2005

dela avtorjev, ki izhajajo iz (zgodovinskega) območja Baskije, zaradi česar nosijo pečat baskovskega izročila; jezik pa mu ni tako pomemben.

S tem se strinja Ibon Sarasola. V predgovoru k Atxagovemu delu *Obabakoak* zagovarja prepričanje, da je baskovska literatura literatura, ki jo napišejo baskovski avtorji, ne glede na uporabljen jezik, saj po njegovem samo zamenjava jezika ne more spremeniti bistva literature (Sarasola, 1989: 10).

Vseeno pa mnenje, da je baskovska književnost tista, ustvarjena v baskovščini, zagovarjajo številni. Najtehtnejša med njimi sta gotovo Mari Jose Olaziregi, profesorica baskovske književnosti na Universidad del País Vasco, in Luis Villasante, ki je bil od 1970 do 1988 predsednik Akademije za baskovski jezik (Academia de la Lengua Vasca ali Euskaltzaindia). Že leta 1961 je v prvem zgodovinskem pregledu baskovske literature pod tem imenom predstavil samo dela, zapisana in napisana v baskovščini, v »vascuence« (tudi v španskem prevodu) (Villasante, 1961: 19).

Prva knjiga v baskovščini je izšla leta 1545 v Burdosu. Objavil jo je duhovnik iz francoskega dela Baskije Bernard Dechepare, in sicer gre za antologijo pesmi z naslovom *Linguae Vasconum Primitiae*. V tem stoletju so nastali tudi prevodi Nove zaveze in kalvinističnih spisov pod vodstvom Joanesa Leicarraga. On je ustvaril pisani jezik, ki je zajemal več različnih dialektov. V 17. stoletju je nastalo tudi precej baskovske literature na visoki intelektualni ravni, ki se bila zmerna pri uvajanju latinizmov. Duhovnik Pedro de Axular je izdal *Guero*, delo, ki ga štejejo za pravi biser estetskega ustvarjanja tistega časa. Vseeno do 19. stoletja vseeno v baskovščini ni bilo objavljenih kaj več kot 100 knjig, večina od teh pa je bila namenjenih poučevanju in utrjevanju krščanstva in le štiri od njih lahko imamo za »literarne« (Sarasola, 1989: 12, Villasante, 1961: 19, Olaziregi: internet³). Z izdajami versko angažiranih del je prišlo tudi do dialektalizacije literarnega jezika in do njegove funkcionalne redukcije. To stanje je poskušal izboljšati Maneul de Larramendi, ki je v prvi polovici 18. stoletja (v španščini) napisal apologijo baskovskega jezika, slovnico in obsežni kastiljsko-baskovski-latinski slovar. Svojega cilja, uveljaviti baskovščino kot književni jezik, mu ni uspelo doseči, saj so ljudje še vedno brali in pisali samo v kastiljščini oziroma v francoščini, kolikor so to sploh počeli (Sarasola, 1989: 12-13). Villasante med vzroki za reven kulturni razvoj v tem obdobju našteva majhno število baskovskih bralcev, teritorij, ki je skozi stoletja ostajal obrobno območje v kulturnem

³ Olaziregi, Mari Jose: The Awakening of Basque Literature.
<http://www.transcript-review.org/section.cfm?id=87&lan=en>, 3.marec 2005

smislu brez pomembnejšega centra in razdeljenost skupnosti na dve državi (Villasante, 1961: 30).

Ko je v začetku 19. stoletja Baskijo iz zanimanja za njen jezik obiskal Wilhelm Humboldt, nemški učenjak in državnik, je napovedal, da bo baskovščina izginila obdobju stotih let. To bi se tudi zgodilo, meni Sarasola (1989: 9), če Sabino Arana Goiri ne bi sprožil nacionalističnega gibanja z najpomembnejšo nalogo: rešiti narodni jezik pred izginotjem. Arana je uspel navdušiti svoje naslednike za jezikovno zavest, ki do tedaj ni obstajala, in to je pripeljalo tudi do boljšega razvoja književnosti v tem jeziku. Arana in njegovi nasledniki so predvsem vzpostavili sistem za izumljanje strokovnih izrazov in neologizmov, kot je na primer beseda »ikurriña«, izraz za baskovsko zastavo. Njegov purizem in izmišljanje neologizmov je danes center številnih jezikoslovnih kritik, takrat pa je njegov (ne)uspeh določalo to, da za izvedbo tako radikalne reforme niso imeli zadostnega nadzora nad poučevanjem in nad množičnimi mediji. Večina ljudi je takrat namreč bila nepismena, gojila je svoj poseben jezik, ki ni potreboval novih besed in ni poznal lingvistike. Edino, kar so prinesle aranistične reforme, je tako bila radikalna ločitev med elito in ljudskimi množicami, je ocenil Sarasola (1989: 15). Vseeno pa so prav vsa dela v prvih treh desetletjih 20. stoletja nastala v znamenju Aranovih nazorov. Nacionalizem se v književnosti kaže na dva načina: v družbeno angažiranih delih in v tem, da je vsa baskovska produkcija tistega časa zamudila tok modernizma, ki je prevladoval med evropskimi pisci. Namesto da bi tudi baskovski pisatelji, sledili klicu Ezre Pounda po prenovitvi stvari, so v svojih delih uprizarjali idealiziran svet daleč stran od industrijskih središč, ki so zrasla po Baskiji. Takšni so bili na primer romani Dominga Aguirra. Tri glavne teme del do petdesetih let prejšnjega stoletja so bile vera, domoljubje in baskovski značaj (Olaziregi: internet). Za romanom je bila najbolj priljubljena poezija. Pesniki Lauaxeta, Lizardi in Orixe so poskušali ustvariti bralce med javnostjo in vzpostaviti estetka merila.

Vendar pa so brutalne posledice španske državljanske vojne (1936-1939) ta začenjajoči se razvoj prekinile. Mnoge Baske so izgnali, pobili, zmagovalna stvar pa je bila represija nad narodom. Diktator Franco je prepovedal uporabo baskovskega jezika, imen, napisov na pokopališčih; nadziral je vsa področja kulture in družabnega življenja ter jih zatrl (Olaziregi: internet).

Nova generacija baskovskih pisateljev je književnost ponovno obudila k življenju z radikalno prenovo na jezikovnem in literarnem področju. Na jezikovnem področju so poskušali ustvariti enotni knjižni jezik. Baskovščina je bila na začetku 20. stoletja namreč

razdeljena na štiri dialekte s številnimi različicami. Po naročilu Akademije za baskovski jezik (Academia de la Lengua Vasca) je leta 1968 Luis Michelena postavil teoretične osnove enotnega standarda in vodil njegovo utrjevanje. Predlagal je model, ki je temeljil na ravnotežju med trenutno uporabo in književnim izročilom, ki so ga sprejeli tudi njegovi nasprotniki. Prva baskovska vlada je njegovo uvedbo podpirala, zaradi česar je bila njegova uveljavitev lažja. Luis Michelena je danes makismalna avtoriteta v baskovski lingvistiki na svetu in ena najbolj izjemnih osebnosti, ki jih je dala Baskija v vsej svoji zgodovini (Sarasola, 1989: 17).

Na literarnem področju so ustvarjalci pričeli odpirati pot književnim in ideološkim tokovom sodobne Evrope in odstranjevati politične, verske in druge stare vrednote v književnosti. Z religioznimi deli je prekinil Jon Mirande, nihilistični pisatelj, ki je bil pod močnim vplivom Nietzscheja, Poeja in Baudelaira. Pomemben vodja tega prenoviteljskega gibanja v baskovski književnosti je bil pesnik Gabriel Aresti (Olaziregi: internet).

Modernistične smernice so vpeljali Txillardegi z eksistencialističnim romanom *Leturiaren egunkari ezkutua* (*Leturijin skrivni dnevnik*), v 70-ih, ko se je na literarni sceni že pojavil tudi Bernardo Atxaga, je bil najbolj dejaven romanopisec Ramón Saizarbitoria. Zgledoval se je po francoskem novem romanu in eksperimentiral z oblikami svojih del. Eno njegovih najbolj znanih del je *Ene Jesús* (*Dragi Jezus*), ki je izšlo leta 1976 (Olaziregi: internet). Sarasola (1989: 18) je opozoril, da njegova dela zaradi pomanjkanja promocije niso imela dovolj odmeva v Španiji, čeprav so prevedena v španščino, nekatera pa še v angleščino in italijaščino.

Po prihodu demokracije v Španijo leta 1975 so baskovski pisci že imeli izoblikovan model knjižnega jezika, dobili so svobodo in dodatno vzpodbudo za svoje ustvarjanje. Olaziregijeva navaja statistične podatke, ki govorijo sami zase: vsako leto zdaj izide približno 1500 novih del, v Baskiji je okrog 100 založniških hiš, v baskovskem jeziku piše skoraj 300 pisateljev. Prevladuje pripovedna zvrst, baskovski bralci najraje berejo romane. Razvilo se je literarno kritištvo; vsako leto organizirajo književni sejem; v baskovščino so prevedli številne klasike. Nasprotno, opozarja ta strokovnjakinja, pa je bilo iz baskovščine v razne jezike prevedenih le nekaj del. Izstopa gotovo Bernardo Atxaga, čigar prevodi so mu prinesli več slave in ugleda kot kateremu koli baskovskemu avtorju: *Obabakoak* je na primer na voljo v 25 različnih jezikih.

Kar se tiče sodobne poezije, je Atxagova zbirka *Etiopía* (1978) njen vogelni kamen. Z njo je pesnik dokumentiral poetično utrujenost, ki je naznanila upad modernizma. Atxaga je zavrgel pretirane okraske in se oddaljil od dramatičnega tona lirike. V svoji

drugi pesniški zbirki, *Poemas & Híbridos* (1990) pa se je pričel ponovno poglobljati v bistvo poezije, ponovno ustvarjati njen jezik s pridihom dadaizma in s pristopom, ki je hkrati primitiven in otroški (Olaziregi: internet).

V 80-ih se je v Baskiji pojavila t.i. poezija izkušnje, ko so pesniki F. Juaristi, A. Iturbide, J. K. Igerabide in M. J. Kerexeta pisali na osnovi mešanice simbolizma, esteticizma in osebne izkušnje. Drugi avtorji, na primer T. Irastorza, so objavljali bolj osebno izpovedne pesmi. V devetdesetih se je pojavilo veliko zanimivih pesnikov, kot je na primer Kirmen Uribe, prevajalec, vsestranski ustvarjalec za radio in časopise, avtor ene dramske igre in pesniške zbirke *Bitartean heldu eskutik (Medtem me primi za roko)*, za katero je prejel špansko nagrado kritike leta 2001 (Olaziregi: internet).

Razvoj kratke zgodbe so pospešile številne literarne revije, ki so nastale v 80-ih. Glavna na tem področju sta J. Sarrionandia (*Narrazioak*, 1983) in B. Atxaga (*Obabakoak*, 1988), ki sta ustvarila fantazijski svet, dotlej neznan baskovskim bralcem. In čeprav so se tudi drugi pisci odzvali na tej izzivalni pripovedni vrsti, je roman še vedno ostal najbolj razširjen, najbolj priljubljen in najbolj donosen literarni žanr na koncu 20. stoletja.

V sedemdesetih se je romanopisje usmerilo v lirske romane z veliko osebnoizpovedno močjo. Takšna dela so ustvarili A. Urretabizkaia, Lourdes Onnederu in Juan Luis Zabala. Veliko baskovskih romanov pripada kriminalnemu žanru. Medtem ko so se v 70-ih zgledovali po angleškem modelu »whodunit«, so v 80-ih prešli v pisanje modernih trilerjev in črnih romanov po ameriškem zgledu. Med kriminalne romane, natančneje med psihološke trilerje, Olaziregijeva uvršča tudi *Osamljenega moža* Bernarda Atxage.

Fantazijski svet prisoten do neke mere tudi v realističnih romanih in vedno večje število nastajajočih del se osredotoča na pomembne politične ali zgodovinske dogodke v Baskiji in svetu. Takšna so predvsem dela Ramóna Saizarbitoria, nastala v 90-ih, v katerih se osredotoča na svoji dve veliki obsesiji: krutost španske državljanske vojne in težave v komunikaciji med moškimi in ženskami (Olaziregi, internet). Zgodovinsko ozadje španske državljanske vojne pa je v svoj zadnji roman *Soinujolearen semea*, v španščini *El hijo del acordeonista*, ki bo v slovenščini nosil naslov *Harmonikarjev sin*, vnesel tudi Atxaga.

Atxagov je svoj prvi roman *O mestu (Ziutateaz)* objavil leta 1976, leta 1978 pa je izšla njegova prva pesniška zbirka *Etiopija (Etiopía)*, v kateri je pesmim pridružil še kratke zgodbe, podobno kot v dvojezični zbirki *Pesmi & Hibridi (Poemas & Híbridos)*, ki je izšla leta 1991. Atxaga je tudi avtor številnih otroških del, kot je zelo zabavni roman *Spomini*

neke baskovsko govoreče krave (*Behi euskaldun baten memoriak*, 1991), ki je priljubljen tudi pri starejših bralcih.

Motive, ki se pri Atxagi najpogosteje pojavljajo, lahko jasno povzamemo iz motivov, ki jih najdemo v *Pesmih & Hibridih*. Zbirka je zgrajena iz štirih delov, prvi trije prikazujejo lirsko razpoloženje avtorja, zbirka pa se zaključi s tekstom *Henry Bengoa, Inventarium*, ki predstavlja pripoved-kolaž o razmerah v Baskiji v letih 1986 in 1987. Henry postane zaradi svoje ljubezni do nemške teroristke družbeno marginalizirana oseba. Atxaga v pesmi poudarja, da je mesto in nasplošno civilizacija nekaj, kar dušo omejuje, svobodo najde v naravi, v gozdu. Istoveti jo tudi s sposobnostjo letenja, ki jo imajo galebi, pa tudi z vsemi prevoznimi sredstvi, ki ga lahko odpeljejo iz mesta, še posebej pri srcu mu je vlak. Nasprotno pa lahko civilizacija naravo tudi uniči, kot se to zgodi v pesmi o ježu, *El erizo*. Atxaga je še posebej naklonjen vsem, ki si za nekaj brezuspešno prizadevajo, kot so mrtvi boksar, reveži, umrli metulji, John Lennon ... Simbol, ki predstavlja minevanje časa in hkrati vse tisto, kar je že prešlo, je pesek. To je nekaj sipkega, je brez oblike in prehajajočega, ki nas opozarja, da v svetu ni ničesar stalnega – niti politične ideje. Zatočišče pred krutim svetom mu predstavlja otroštvo, ki ga je tudi avtor sam preživel v kmečkem okolju, torej blizu naravi in daleč proč od industrializiranih mest. Ta motiv se pojavlja še v večini njegovih naslednjih del, razen v romanih *Osamljeni mož* in *To nebo*. Atxaga po dadaističnem zgledu veliko uporablja ironijo in referenčni diskurz, vendar se njegov humor in ideje ne končajo same na sebi, temveč izražajo poseben patos. Atxaga v pesmi uporabi absurden humor, s katerim pokaže na krutost sveta. Namesto da bi izražal sebe, v pesmi uporablja lirske subjekte, ki so zunaj pesnika: jež, galebi, mesto ... Atxaga svojo poezijo napolni z brezupom: namesto da bi gledal v prihodnost, se ozira v preteklost, vidi, kako jo čas uničuje, kako vse odnaša in se spreminja v puščavo, v katero je pesnik vnesel poti spomina (Lanz, 1993: 80-91).

Atxaga je prvi baskovski avtor, ki je prejel špansko državno nagrado za literaturo, in sicer jo je prejel za roman *Obabakoak* leta 1989, preveden pa je v kar 25 jezikov. *Obabakoak* pomeni stvari, ljudje iz Obabe oziroma zgodbe iz Obabe, Obaba pa je Atxagova literarna dežela, ki predstavlja tipično baskovsko vas iz Atxagovega otroštva, vendar ima Atxaga vanjo vendarle vso svobodo postavljati izmišljene književne junake in dogodke, tako da je nastala v Obabi pisateljeva notranja domovina, v kateri je povezan s svojimi junaki. Vsakdanje življenje prebivalcev je v tem kraju zaznamovano z miti, legendami, nenavadnimi običaji in simboli, v njem se srečujejo starodavno in sodobno. Atxaga je o Obabi dejal, da gre za kraj, ki ni fizičen, zato so misli v njem bolj lahke in

lažje letijo, saj nas telo ali pa tudi občutenja, ne vežejo nanj. »Ko sem pisal *Obabakoak*, se je zdelo, da je tam nekaj utopičnega. Kajti osebe, denimo, imajo čas, obiskujejo prijatelje, prijatelji so zelo zadovoljni, da jih lahko sprejmejo, in pripovedujejo si zgodbe, razpravljajo. Seveda je v knjigi idealizacija, želja, utopija, kajti ponavadi ugotoviš, da sta marsikdaj glava in telo tukaj ... Mislim, da je metafora za utopijo, za kar bi rad videl, da bi bilo, pa ne samo v tej družbi, temveč na svetu. Ugajalo bi mi, da bi bilo tako, ampak v resnici ni« (Drobnič, 1998: 401).

Ker gre za utopijo, so vanjo postavljeni glavni junaki skoraj vedno otroci ali pa mladostniki. Ko pa gre za odrasle ljudi, jih Atxaga umesti v druge kraje, v delu *Dos letters* gre za starega pastirja, ki živi v Ameriki, v *Osamljenem možu* Carlos živi v Barceloni, kjer se spominja otroštva v Obabi ... Vselej pa je to spominjanje romantično, nekoliko mistično morda prav zato, ker gre za utopičen kraj. »Posamezniki, ki so kakor koli povezani z Obabo, [...] imajo poleg povezanosti z literaturo še en skupni imenovalec: samoto duše, ki jo ustvarjajo njihova hotenja in hrepenenja« (Drobnič, 1997: 134).

Obabakoak je roman, »sestavljeno iz 26-ih bolj ali manj samostojnih kratkih zgodb, ki pa so med seboj povezane s spominom, literarnimi deli, romanesknimi osebami, krajem Obaba ali motivi, tako da oblikujejo posebno homogeno celoto. Lahko trdimo, da je to roman o pisanju zgodb, čeprav so samostojne in ima vsaka svojo témo. Sklopi zgodb so trije (*Otroštva*, *Devet besed v čast vasi Villamediana*, *Iskanje zadnje besede*), povezujeta pa jih podobna mitična atmosfera in okolje, ki sta lahko tudi alegorija Euskadija in alegorija sveta pripovedništva« (Drobnič, 1997: 133). Ta roman je za baskovsko literaturo resnično nekaj inovativnega, v ostalih delih Španije pa ga veliko uporabljajo kot študijsko gradivo, primer postmodernističnega romana, zaradi česar je ta roman, izvirno napisan v baskovskem jeziku, eden pomembnih predstavnikov baskovske literature.

V *Historias de Obaba* je pisatelj vključil tri samostojne kratke zgodbe: *Dos letters* (Dve letters), *Dos hermanos* (Dva brata) in *Cuando una serpiente mira al pájaro* (Ko kača pogleda ptico). Tudi zadnji zgodbi se dogajata v baskovski vasi Obabi, na podeželju, v naravi, kjer so ljudje in živali (ptice, galebi, veverice ...) življenjsko povezani med seboj. Prva zgodba pa je postavljena v ZDA, kjer živi ostareli pastir iz Obabe, ki s težkim srcem sprejema dejstvo, da se ne bo nikoli več vrnil v svojo rodno vas, in ga ob vesti, da sta umrla dva njegova prijatelja, misli popeljejo nazaj v mladost in ljubljeno Obabo.

Obabakoak, *Historias de Obaba*, *Poemas & Híbridos* in ostala Atxagova dela so torej vsebinsko in oblikovno drugačna od romanov, ki sta prevedena tudi v slovenski jezik: *Osamljeni mož* (1998) in *To nebo* (2000). Oba sta izšla pri založbi Študentski založbi v

knjižni zbirki Beletrina v prevodu Marjete Drobnič. »Dogajanje je, nasprotno kot pri mitični in fantazijski deželi Obaba, umeščeno v določen, znan, 'stvaren' prostor in čas, pripoved je skoraj povsem linearna, vseeno pa ju s prejšnjim družijo nekateri motivi, denimo baskovska pogojenost, iluzija, osamljenost in melanholija« (Drobnič, 1998: 396). Roman *Osamljeni mož* se na primer začne na določen datum, 28. junija 1982, na določenem kraju: v Barceloni, medtem ko je v *Obabakoaku* pripovedoval o imaginarni preteklosti, ki je krajevno določena samo s tem, da je v Baskiji. Kritiki zvečine ugotavljajo, da gre pri *Osamljenem možu* za korenit preobrat v Atxagovem opusu. Vseeno pa je avtor ohranil kar nekaj prvin iz *Obabakoaka*, piše Drobničeva. Obaba je rojstni kraj glavnega junaka *Osamljenega moža*, Obaba pa je zanj že preteklost, »čas otroštva in uspavank, kamor se je moč vračati le v domotožnih mislih« (Drobnič, 1998: 402). Tudi v tem romanu pa Atxaga ne opusti vključevanja literarnih referenc in aluzij, navedkov in ironičnih prvih.

Atxaga sam meni, da razlika med *Osamljenim možem* in *Obabakoakom* ni tako velika, razen v snovi. »Ko sem pisal *Obabakoak*, je bila to preteklost, seveda moja preteklost, preteklost, ki sem jo poznal, preteklost, v kateri je moja babica pravila: »Resda jaz tiste čarovnice nisem videla, ampak moja sestra jo je prav dobro poznala, ker ...« In to pravi moja babica, to ni štirinajsto stoletje, ne to je moja babica. Ko pišem o preteklosti, naletim na fantastično in potemtakem tudi na metaliteraturo, to pa je *Obabakoak*. Kaj pa potem? Zamenjam snov. Sedanjost. Zdaj je na vrsti moja izkušnja. To pa on preoblikuje po svojem občutku in tako nastajajo poglobljeni eksistencialistični orisi teroristov. Bivših teroristov, v primeru romanov *Osamljeni mož* in *To nebo*.

Tema dvema romanoma o bivših teroristih pa sledi še eden, še bolj oseben. Gre za roman *Harmonikarjev sin* (*Soinujolearen semea*, 2003), v španščini pa je izšel pod naslovom *El hijo del acordeonista* leta 2004 v prevodu Bernarda Atxage in Asun Garikane. V tem delu pa gre za tesen preplet sveta iz Obabe in zgodovinske resničnosti iz časov okoli španske državljanske vojne. Tudi v tem romanu avtor odkrito spregovori o Eti, o tem, zakaj se junak romana odloči za vstop v to organizacijo in o tem, kako je razočaran, ko odkrije, kaj Eta pravzaprav je.

4.2 KAJ JE ETA

Kot je opozoril Bernardo Atxaga v intervjuju, ki sem ga opravila za to nalogo (glej Dodatek), se terorizem ni vedno imenoval terorizem. »Ko je še živel diktator, nisem nikoli

slišal te besede, ampak se je celo v frankističnem tisku vedno govorilo le o aktivistih. Zdaj doživljamo drugačno sliko tako na nominalni kot semantični ravni«.

Terorizem je beseda, ki je močno vrednostno obremenjena, opozarja Eliseo Verón (v Rivas Troitiño, 1992: 126). Težavnost oznake nekega dejanja za teroristično in ne na primer aktivistično dejanje opazimo pri različnih poimenovanjih organizacije Eta, ki obstajajo še danes. Medtem ko jo je Evropski svet uvrstil na prvo mesto seznama terorističnih organizacij⁴, pa avtor strokovne knjige o Eti *La evolución estratégica de ETA (1936-1987)* Pedro Ibarra (1987: 10-11) zavrača označevanje Ete kot teroristično organizacijo in za označevanje njenih dejanj predlaga poimenovanje »politično revolucionarno nasilje«, saj se mu zdi to bolj korektno in manj vrednostno obremenjeno.

Če pogledamo v prvem poglavju našete znanstvene definicije terorizma in jih primerjamo z značilnostmi Ete, ugotovimo, da gre v resnici za teroristično organizacijo. Če konkretiziramo Troitiñoovo definicijo terorizma (1992: 133), dobimo definicijo Ete: Terorizem (Ete) se kaže kot metoda političnega boja, nediskriminatorno izvajanega od organiziranih oboroženih skupin (od baskovske separatistične organizacije Euzkadi ta Azkatasuna), ki si prizadevajo destabilizirati ali vreči demokratično (špansko) oblast (v Baskiji). Svoja dejanja, ki imajo za cilj propagando (samostojne Baskije) in vzpostavljanja strahu, opravičujejo kot obrambo pred nepravilno situacijo (špansko zatiranje baskovskega naroda), zato poskušajo krivdo za svoje akcije pripisati sistemu (Španije), proti kateremu se borijo.

Santiago Martín navaja podobno (delovno) definicijo Ete: »Eta je teroristična skupina, ki je v svoji zgodovini predstavila številne dokaze o svojem mafijskem obnašanju, čeprav jo koalicija Batasuna v mednarodnih krogih predstavlja kot del gibanja za osvoboditev, ki za upravičenje svojega obstoja uporablja politične argumente. Realnost vsekakor kaže, da so ti argumenti povsem napačni in zato ne spadajo v demokratično organizirano družbo, kakršna je španska. V njej nima nihče pravice vsiljevati svojih manjšinskih političnih kriterijev drugim z nasiljem, kriminalom in izsiljevanjem« (Martín, 2003: 125-126).

Martín Eto definira povsem iz stališča španske strani, medtem ko gre pri Troitiño za bolj nevtralno definicijo separatističnega terorizma. Po McCluru (v Rivas Troitiño, 1992: 134) namreč obstaja pet osnovnih vrst terorizma: odpor proti kolonialistični moči (npr. Ciper; tovrstni terorizem je edini, ki izgine, ko teroristi dosežejo svoj cilj), terorizem v

⁴ <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l33002.htm>, 13. april 2005

mednarodni politiki (primer Fidela Castra), ideološki terorizem (npr. Rdeče brigade), zunanja premoč za prevzem oblasti (Vietnam v 60-ih) in separatizem. Za separatizem je značilen boj gibanj in skupin za nacionalno oziroma etnično osvoboditev od države, ki ji trenutno pripadajo, s pomočjo terorističnih dejanj. Sodobni primer za separatistični terorizem je poleg Ete še IRA (Irska ljudska armada), v preteklosti pa jih poznamo v skoraj vseh primerih, kjer so bile prisotne odcepitvene težnje narodov. To obliko boja uporabljajo Kurdi in nekatere armenske skupine, ki napadajo Turke. Francijo so pretresale eksplozije bomb, za katere so prevzele odgovornost tri korzijske in eno bretonsko tajno združenje. V Kanadi je od leta 1963 aktivna Fronta za osvoboditev Quebeca. Kosovske Albance sta za teroristične bande označili vladi ZR Jugoslavije in Makedonija. »Skupne značilnosti tovrstnega terorizma se kažejo v tem, da teroristi za svoja dejanja nimajo širše eksplicitne podpore v množicah; ter v drakonskih protiukrepnih vlad, ki jih ti teroristi napadajo« (Smolej, 2003: 45).

Kratica Eta predstavlja baskovsko besedno zvezo »Euskadi ta Askatasuna«, kar v slovenščini pomeni *Baskija in svoboda*. Organizacijo s tem imenom so leta 1959, torej v času Francove diktature, ustanovili baskovski študenti, ki so bili kritični do preteklosti in sedanosti njihove dežele. Kot ustanovitelji Ete so znani José Luis Alvarez Emparantza, Julen Madariaga in José María Benito del Valle. »Povezovala jih je močna zavest o zatiranju naroda in velik interes za baskovski jezik, čeprav ga tudi nihče od njih ni govoril. Popolno nezaupanje do Cerkve jih je ločilo od drugih nacionalistov tistega časa« (Bruni, 1993: 29).

Njihova največja motivacija je bila zavedanje španske represije pod Francovo diktaturo, ideologijo pa so črpali iz spisov Sabine Arana Goirija. Od njega so prevzeli ideje o družbeni pravičnosti, o imigrantih kot tujcih, za razliko od Arane pa se je Eta razglasila za akonfesionalno, raso kot osnovo identitete Baskov je zamenjala z baskovskim jezikom in postavila v ospredje socialistične ideje o borbi za blagostanje delavskega razreda (Aranzadi, 1994: 194). Pomembna so bila tudi dela Federica Krutwiga, ideologa in tajnika Akademije za baskovski jezik. Leta 1956 je na Baskovskem svetovnem kongresu predlagal oborožen boj za osvoboditev Baskije in to zapisal v delu *Vasconia* iz leta 1962.

Srečanja vodstva in predstavnikov so se imenovali »Asamblea« ali Zbor, sklicevali pa so jih glede na potrebe. Tako so leta 1962 »Asamblea«, zboru Ete začrtali *Načela*, po katerih je Eta baskovsko revolucionarno gibanje narodne osvoboditve, ni pa politična stranka niti gibanje, ki bi iskalo politični cilj, temveč ima za cilj narodno rekonstrukcijo, saj je svoboda Baskije edina lahko pripomogla k njenemu razvoju. Za Baskijo so

predvideli demokratični sistem z maksimalno decentralizacijo, kot tudi integracijo v evropske povezave, če se bo ta ustvarjala na narodni osnovi. Zavrnilo so izgon priseljencev nebaskovske rase, če ti ne bodo delali v škodo Baskije, zavrnilo so tudi gospodarski liberalizem, temveč predvideli poddržavljenje vseh industrijskih virov, primat dela nad kapitalom. Določili so tudi ustanovitev baskovske univerze in razglasitev baskovščine kot edinega nacionalnega jezika. Obsodili so diktaturo, tako fašistično, kot komunistično (Rivas Troitiño, 1992: 186).

Eta je uporabo nasilja pojasnila v publikaciji *Zutik* aprila leta 1962, češ da si tako kot Španci želijo demokratičen dialog med dvema enakovrednima sogovornikoma, vendar ne verjamejo, da je ta mogoč. »To naše prepričanje temelji na dosedanjem obnašanju Špancev, naj bo bili diktatorji, kralji ali predsedniki. Ugotovili smo, da se moramo boriti s puško v roki, dokler se naša eksistenca in legalnost ne bo spoštovala.« (García de Cortázar, 1980: 187) Zavedali so se, da se borijo proti velikemu sovražniku, ki jih uspešno zatira, vendar so vseeno gojili upanje na uspeh. Voditelje je navdihoval uspeh Fidela Castra, ki je v tistem času Kubo uspel osvoboditi Batiste s komaj nekaj možmi (Bruni, 1993: 40).

Na drugem zboru Ete so za silo uredili razmerje med idejo socialističnega boja za delavski razred in revolucionarnim nasiljem, ki sta ga navdihovali revolucija na Kubi in v Alžiriji. Od leta 1964 je tako geslo Ete postalo: »Gora Euskadi Sozialista« (Živela socialistična Baskija), kasneje pa, ko je v organizacijo vstopilo večje število delavcev nebaskovskega izvora, so poudarjanje etnične čistosti postavili v ozadje. Ustanovitelji Ete so zato iz nje izstopili.

Po Francovi smrti, ko pa Baskije ni več pritiskala diktatura, bi Eta lahko tudi razpadla. Status Baskije je Španija uredila s Statutom iz Gernike leta 1979. Teroristične aktivnosti Ete pa se s Francovo smrtjo in prihodom demokracije v Španijo in Baskijo niso končale, temveč so po volitvah 1977 močno povečali število svojih akcij. Po podatkih španskega ministrstva za notranje zadeve pa je od leta 1968 do maja leta 2005 Eta povzročila 817 smrtnih žrtev, od tega jih je 722 povzročila po letu 1975, torej v obdobju demokracije v Španiji⁵.

Clark (Post, 1990: 29) je raziskal družbeno ozadje baskovskih separatistov Eta. Ugotovil je, da 40 % članov Ete ni baskovskega porekla, ali pa je samo eden od staršev po rodu Bask. Domneva, da so zaradi tega otroci mešanih zakonov družbeno marginalni, zato se s tem, da se vključijo v nacionalistično teroristično skupino, poskušajo dokazati. S tem

⁵ <http://www.mir.es/oris/infoeta/esp/p12b-esp.htm>, 4. maj 2005

se strinja Caro Baroja in dodaja, da je izvor iz drugih delov Španije eden izmed vzrokov za uporabo nadimkov, ki so baskovskega karakterja, v sebi pa nosijo veliko agresivnost in živalsko moč. Opozarja pa še na to, da Etini člani niso običajni kmeti in delavci, temveč so to mladi s tehnično ali univerzitetno izobrazbo, ki upravljajo z arhivi, uporabljajo sodobne informacijske vire in imajo obsežno znanje v fiziki in mehaniki. (Caro Baroja v Rivas Troitiño, 1992: 206-207) Najpomembnejši dejavnik pri vključevanju v teroristično skupino pa je, kot trdi Post, želja po pripadanju, po potrditvi. »Za mnoge, ki pripadajo teroristični skupini, je to prvič, da nekemu zares pripadajo, da se počutijo resnično pomembne, prvič, ko njihova dejanja štejejo« (Post, 1990: 31).

Od organizacije za osvoboditev Baskije z močnim ideološkim ozadjem, ki so ga podprli celo baskovski intelektualci in duhovniki, pa tudi ljudje po ostalih delih Španije, se je Eta spremenila v zgolj teroristično organizacijo: organizacijo, ki se še vedno sicer bori za določene cilje: za združitev vseh Baskov v eno državo, vendar je na prvem mestu prav razkazovanje moči in orožja. O politiki se zdaj pogovarjajo v parlamentu. Tudi baskovski parlament pod vodstvom predsednika Baskovske nacionalistične stranke (PNV) Juana Joséja Ibarretxeja si prizadeva doseči nov dogovor o avtonomiji Baskije.

Prva oborožena akcija Ete se je zgodila 18. julija 1961, ko so na železniške tire nastavili eksploziv, ki naj bi raznesel poseben vlak, ki je peljal falangiste, ki so hoteli praznovati obletnico vojaškega upora leta 1936, v San Sebastián-Donostio. Bombe ni razneslo, policija pa je reagirala z masivno racijo in zaprla stotine oseb. Upornikom je brez posebnega truda za pošteno sojenje izrekla do 20 let zaporne kazni (Bruni, 1993: 40). Nasilje španske vlade pa se ni izražalo samo ob kaznovanju za neposlušnost, temveč so ga izvajali tudi kot sredstvo zastraševanja.

Prelomno za Etine vojaške akcije je bilo leto 1968: s smrtjo bivšega predsednika Etxebarrieta Eta pridobila na svojem simbolnem pomenu, kljub temu, da je dejansko moč izgubila. Etxebarrieta je bil »prvi mučenik« Ete. Bil je predsednik, ki je odigral pomembno vlogo pri izbiri oboroženega boja in ki se ni obotavljal izpostaviti dejstva, da boj ne bo resen, dokler ne bo mrtvih. Ko ga je (leta 1968) na cesti ustavil predstavnik civilne garde (ime mu je bilo Pardines), da bi pregledal njegove dokumente, ga je ta ustrelil. Sodelavec Pardinesa ga je nato ubil; Ete je to predstavila kot simbol nasilja civilne garde, ki je ubila člana Ete, baskovskega patriota, anti-frankističnega militantneža. Ne samo, da se je »pozabilo«, da je bil Etxebarrieta prvi, ki je posegel po orožju in ubil policista, temveč je sledeče podobne primere uporabljala še vnaprej za svojo propagando in imidž boja proti

frankističnemu nasilju (Aranzadi, 1994: 202). Ta Etina mučeniška logika je postala še močnejša v sedemdesetih in osemdesetih letih.

Tema dvema smrtma je 2. avgusta sledil umor policijskega inšpektorja Melitóna Manzanasa kot v odgovor na Etxebarrietovo smrt. Spirala se je pričela, piše Troitiño. Frankova vlada je razglasila novo izjemno stanje, zaprli so številne ljudi, nekaj Etinih militantnežev se je uspelo pretihotapiti iz države. Sindikat Ete je leta 1969 pripravil statistiko: od dveh in pol milijonov prebivalcev Baskije je bilo priprtih 1953 oseb, 150 jih je pobegnilo, 192 se jih je skrilo, 890 jih je utrpelo preganjanje in zlorabo, zabeležili so 350 mučenj prvega reda in 160 drugega ali tretjega reda (Bruni, 1993: 95).

V času frankizma je torej med Etinimi akcijami in represijo Francove diktature obstajala dinamika spirale. Atxaga je o tem obdobju zapisal: »Na eni strani je bilo ljudstvo, ki je sanjalo o tem, da bi idealizirano deželo spremenili v stvarno, na drugi strani pa frankistično nasilje, ki je te sanje še bolj legitimiralo« (Atxaga, 1997: 119).

Francovo zdravstveno stanje se je resda slabšalo, in vse svoje upe je polagal na Luisa Carrera Blanca, predsednika španske vlade. Zgodovinarji so prepričani, da bi se frankistična diktatura z Blancom bila nadaljevala, če ne bi 20. decembra 1973 v Madridu Eta nanj izvršila atentata. Odziv španskega ljudstva je bil spontano pozitiven; razumeli so ga kot »pravičen odgovor revolucionarjev delavskega razreda in vsega baskovskega naroda na smrt devetih članov Ete v imenu vseh, ki so si prizadevali in si še prizadevajo doseči človeštvo, ki bo dokončno osvobojeno izkoriščanja in zatiranja (Bruni, 1993: 167).

Nasilje na obeh straneh pa se je nadaljeval še v obdobju demokratične oblasti, čeprav so vsi upali, da se bo prenehalo.

Denar za svoje delovanje je Eta dobila prek izsiljevanja t.i. »revolucionarnega davka«, ki so ga morali plačevati posamezni bogatejši ljudje, sicer pa jih je ugrabila in od njih dobila odkupnino. Januarja 1976 se je zgodila prva ugrabitev zaradi finančnih razlogov, in sicer so ugrabili sina industrialca, za odkupnino pa so dobili 30 milijonov pezeta, ki so jih uporabili za financiranje organizacije. Za najdalje trajajočo ugrabitev s strani Ete velja ugrabitev uradnika zaporov, Joseja Antonia Ortega Lara, ki je bil ugrabljen 17. januarja 1996, v rokah Ete pa je ostal kar 532 dni⁶.

Bojkot španskega turizma je Eta začela izvajati poleti 1979. Ideja masovnega turizma, ki bi pripeljal milijone pezeta in milijone turistov v Španijo, ni imela podpore med ljudstvom, pa tudi ne potrebne infrastrukture. Eta (p-m) je turističnim agencijam po vsem

⁶ <http://www.elmundo.es/eta/secuestros.html>, 4. maj 2005

svetu je pošiljala grožnje, da bi jih odvrnili od prihoda v Španijo, bombardirali so turistične vlake, luksuzne hotele ... (Bruni, 1993: 283).

Zadnja leta sedemdesetih, še posebej pa osemdeseta so bila krvava leta, zaznamovana z nediskriminatornimi atentati, ki so zahtevali življenja več kot sto ljudi. Po podatkih španskega Ministrstva za notranje zadeve je od leta 1968 do maja leta 2005 Eta povzročila 817 smrtnih žrtev. Med najbolj krvave napade prištevamo: 15. julija 1986 je v eksploziji avtomobila-bombe umrlo 12 agentov civilne garde v Madridu. Naslednje leto, junija 1987 je teror povzročil spet avtomobil-bomba, ki je eksplodiral na parkirišču nakupovalnega centra Hipercor v Barceloni, in povzročil 21 mrtvih in 45 ranjenih. 11. decembra istega leta je avtomobil-bomba z 250 kilogrami eksploziva povzročil smrt 11 ljudi in jih 40 ranil v Zaragozi⁷.

Španija je leta 1982 ustanovila GAL (Grupos Antiterroristas de Liberación), ki so se borili proti Etinim militantnežem in simpatizerjem na jugu Francije od leta 1984 do 1986 s podobnimi ukrepi kot Eta proti vladi. Lahko rečemo, da je pri GAL šlo za državno podpirani terorizem. Leta 1984 pa je Francija prvič predala tri osumljence Ete Španski državi, kar je pomenilo osnovo za nadaljnje sodelovanje. Tudi španske politične stranke so sprejele dokumente, ki so se ukvarjali s preprečevanjem terorizma in odnosom do Ete.

Leta 1989 je Eta zaradi svoje šibkosti predlagala Španiji premirje in prekinitev boja. Predstavniki vlade in teroristične organizacije so se srečevali v Alžiriji tri mesece, dialoge pa so prekinili zaradi Etinega nespoštovanja premirja. Vlada je sprevidela, da s pogovori ne bo prepričala Ete, naj opusti nasilje. Sodnik Baltasar Garzón je pogovore v Alžiriji označil za zadnje pogajanje španske vlade z Eto, saj je ta izgubila vso kredibilnost; pogajajo se lahko samo politične stranke. Zaključek sodnika je, da je Eta prenehala biti organizacija, ki se z nelegitimnimi sredstvi bori za nek ideal, in se je sprevrgla v preprosto kriminalno organizacijo, v stroj za ubijanje, nesposoben razvoja ali prenosa svoje dejavnosti na drug tip akcije (Garzón v Rivas Troitiño, 1992: 215).

Le nekaj mesecev pred svetovno razstavo Expo leta 1992 in olimpijskimi igrami v Barceloni, je 29. marca 1992 francoska policija v sodelovanju s civilno gardo zajela celotno vodstvo Ete v okolišu Bidarta v Franciji. Kar je ostalo od Ete, je kot pogoj za prekinitev nasilja od španske vlade zahtevalo obnovitev pogajanj. Vlada je zahtevo zavrnila, zato je Eta 21. junija 1993 izvedla ponoven atentat na šest vojakov v Madridu, s čimer je zaprla vrata za nadaljnja pogajanja. Junija 1998 pa je Eta razglasila enostransko

⁷ http://www.elmundo.es/eta/historia_peores.html, 8. maj 2005

premirje, ki je trajalo 14 mesecev. To obdobje je organizacija izkoristila za krepitev svoje strukture, za reorganizacijo, ponovno pridobivanje orožja in urjenje članov, saj so bili notranje šibki⁸.

Osredotočili so se na nasilje na ulicah, rekrutirali pa so tudi številne mlade. Konec premirja je tako prinesel močne teroristične napade: v štirih letih (od 2000 do 2003) je skupina izvedla okoli 185 atentatov in z njimi povzročili smrt 46 oseb. Leta 2004 so v Španiji zabeležili 235 manjših incidentov povezanih z Eto, v letu 2005 pa se skoraj vsak mesec pojavi kje bomba, vendar do konca maja te še niso povzročile smrtnih žrtev⁹.

Tako špansko notranje ministrstvo ocenjuje, da je Eta trenutno na mrtvi točki, saj niso več močni, kar se tiče terorističnih akcij in družbene podpore. Zadnja smrtna žrtev je bila 31. maja 2003.

11. marca 2004, ko je v Madridu v terorističnem napadu na nekatere postaje madridske podzemne železnice v treh minutah izgubilo življenje 191 ljudi, več kot 1500 pa je bilo ranjenih, so oblasti napad takoj pripisale Eti. Ta je to zanikala, kmalu zatem pa so se pričele pojavljati sledi, ki so raziskovalce napeljale na sled islamske teroristične mreže Al Kaida¹⁰.

Eta se še vedno vsak dan pojavlja v medijih prek predstavnikov Batasune, ki je politično krilo, ki ščiti to teroristično organizacijo pred represijo, ki jo izvajajo nad njenimi člani politične moči v Španiji. Na zadnjih parlamentarnih volitvah v baskovski parlament aprila 2005, je predstavnik te ilegalizirane stranke Arnaldo Otegi volivce pozval, naj volijo leta 2003 ustanovljeno Komunistično stranko baskovske zemlje (Partido Comunista de las Tierras Vascas, PCTV oz. EHAK v baskovščini). Dobili so 12,5 % glasov, pripada jim 9 sedežev v 75-članskem parlamentu. Terorističnega napada, ki se je zgodil 15. maja 2005 v Gipuzkoi, stranka ni obsodila.

V spisu *Iz Euzkadija v Euskadi* (Atxaga, 1997: 120) je Atxaga o Baskiji zapisal, da zdaj obstaja resnična Baskija, Euskadi, ki je celo boljša od tiste, o kateri so mnogi sanjali v času, ko je bila obnova jezika še nepojmljiv fenomen. Vendar pa vseeno še mnogi med Baski to stvarnost zavračajo in zahtevajo nekaj, kar je v nasprotju z željami večine ljudi, ki živijo v sedmih baskovskih pokrajinah. Tako sta v njih mučenje in podpora umazani vojni še vedno prisotna in ne ljudje ne vedo več, česa jih je bolj strah: ali samostojne Baskije ali Etinega nasilja.

⁸ <http://www.elmundo.es/eta/antiterrorismo.html>, 7. maj 2005

⁹ <http://www.mir.es/oris/inforETA/actividad.shtm>, 7. maj 2005

¹⁰ www.elmundo.es/2004/03/12/espana/1079058111.html, 7. maj 2005

4.3 LIK TERORISTA V ATXAGOVIH DELIH

Bernardo Atxaga je v svojih treh romanih, ki – za razliko od njegovih prejšnjih del – govorijo o terorizmu in teroristih, ustvaril celovito sliko sveta teroristov: vsakič popolno in vsakič drugačno. To so romani *Osamljeni mož* (1993), *To nebo* (1996) in *Harmonikarjev sin* (2003). V romanu *Osamljeni mož* srečamo dva glavna motiva, ki sta bistvena še v naslednjih dveh delih: motiv tragične odločitve, ki pozneje postane že absurdna, in motiv razočaranja nad oboroženo organizacijo. V romanu *To nebo* srečamo bivšo teroristko Irene, ki je po štirih letih prišla iz zapora, ko je končno izdala organizacijo. Kot izdajalka se zdaj poskuša ponovno znajti, vendar ji to otežujejo policisti in obtožbe družbe. V *Harmonikarjevem sinu* pa gre za prikaz osebne zgodbe mladostnika, ki se obremenjen z očetom-fašistom odpove brezskrbnemu življenju in se pridruži oboroženi organizaciji. Vsi trije romani živo naslikajo podobo življenja bivših teroristov v različnih trenutkih; skozi njega vejeta ljubezen do Baskije in Atxagov pogled na usodo Baskov njegove generacije.

Pri iskanju dejavnikov, ki so vplivali na njegovo prikazovanje lika terorista, sem se poslužila intervjuja z avtorjem, saj o tem vprašanju ne obstaja veliko virov. Verjetno tudi zato, ker, kot je dejal Atxaga, se je tej temi bolj izogniti, če se le da.

Atxagovo mladost je zelo zaznamoval Etin aktivizem. V intervjuju je povedal: »Aktivizem je zaznamoval mojo mladost, celo moje življenje je bilo polno takih oseb: med diktaturo sta bila oba moja brata v zaporu in sta bila osvobojena z amnestijo. Od petih mojih mladostniških prijateljev sta bila dva večkrat priprta. Na fotografiji iz otroškega vrtca stojim poleg fantka, ki je kasneje sodeloval v *Comando de Madrid* in v organizaciji tudi izgubil življenje. Na sedežih aktivistov sem jih videl pijane, videl sem jih, kako pretepajo svoja dekleta ... To so bili zelo močni vtisi. Zame je bilo to kot biti znotraj nevihte, vendar sem še naprej vztrajal z življenjem v igluju. To je bilo težko, z izoliranostjo ne prideš nikamor. Zato je zdaj zame zelo pomembno, da lahko pišem o stvareh, ki so me obkrožale«.

Drobničeva navaja njegovo misel, da je sicer apolitičen človek, vendar politično okolje v Baskiji pisce prisili k refleksiji stvari okoli njih: »Res je tudi, da živim v Baskiji, seveda, če bi živel v Liverpoolu, bi mogoče še naprej pisal *Obabakoak*, tukaj pa je to nemogoče« (Drobnič, 1998: 404).

Atxagi se zdi nesprijemljiva pozaba, ki vlada glede tega, kaj je smrt, kaj pomeni ubiti nekoga, zato sam poskuša opozarjati na to, kako narobe je pozabiti na te sence v življenju. V romanu se je trudil prikazati izkušnjo njegove generacije, zato je Carlos

podoba te generacije. Kljub temu, da se Atxaga vanj vsaj nekoliko osebno vplete, ko opozarja na nesmiselnost smrti in nasilja ter družbene ureditve, se v romanu ne opredeljuje za eno ali drugo stran. O tem je rekel, da jemlje stvarnost takšno, kakršna pride, in če naredi napako, jo pač naredi. Napak ne doživlja kot slabe, temveč kot normalne. Atxaga je eden redkih španskih pisateljev, ki obravnava tematiko, povezano z Eto, pa tudi ostale politične teme. Sam to razlaga tako: »Največji strah ljudi v Baskiji je, da bi njihove besede napačno tolmačili. Prav zato se večina ljudi, ki jih poznam, boji spregovoriti« (Drobnič, 1998: 411).

Večkrat ga kdo opozori na politično občutljive besede, je povedal, vendar zanj pisati neodvisno pomeni, da že od začetka tvega, da bo naredil napako. Zato, pravi, nikoli ne naredi nečesa zaradi publike. Pisatelj ima po njegovem mnenju veliko prednost zato, ker se ukvarja s primeri. »Pisatelj ne pravi: 'To poteka tako, tukaj je treba narediti to in ono,' temveč: 'Oprostite, tale gospod, Carlos, je tak.' Ti to sprejmeš ali pa pustiš, to ne pomeni, da so vsi takšni kot on, ne pomeni, da je terorizem takšen ali drugačen, pravim le, da je tisti gospod pač tak ...« (Drobnič, 1998: 414).

Sicer pa se večkrat pri njem pojavlja tudi avtocenzura, saj je njegovo pisanje politično zelo občutljivo. O *Harmonikarjevem sinu* je bilo napisanih skoraj 50 študij in recenzij. »Veliko jih je bilo nadvse pohvalnih, samo dve pa sta bili slabi: od ekstremne baskovske nacionalistične in ekstremne španske nacionalistične skupine. Te je izjemno motilo, da sem državljansko vojno povezal z nastankom Ete (to je strašen greh!), Eti pa se je zdelo nadvse žaljivo, da sem pisal o izdajalcih organizacije,« je povedal v intervjuju.

Za osnovo svojih likov jemlje resnične osebe. Pomembno se mu zdi izhajati iz tega, kar resnično pozna. Če bi like gradil na tem, kar prebere iz časopisov, jih ne bi resnično razumel, meni. Atxagovo pisanje o terorizmu in članih Ete torej temelji na osebni izkušnji, bližnjem opazovanju ljudi okoli njega, zaradi česar so liki bolj prepričljivi in bolj celoviti.

Pri ustvarjanju protagonistke romana *To nebo* Irene, je kot podlago uporabil drobce iz življenja spokorjene teroristke Yoyes. Tega ne bi bil storil, če je ne bi »zelo dobro poznal, ne samo nje, temveč tudi njene sestre, brata, če ne bi poznal njene zgodbe, okolja, v katerem je živela, če ne bi poznal okoliščin njene smrti. Pri njej ne gre samo za spokoritev kot opustitev idej, temveč tudi za obžalovanje poti, po kateri hodi človeštvo. Vendar pa nisem mogel o Yoyes pisati na široko. Odločil sem se, da bom iz njenega življenja vzel samo odlomek, ki bo širše zanimiv: kako ona pride iz zapora in vsi strmijo v pričakovanju«.

4.3.1 *TO NEBO*: Teroristka z iztegnjeno roko

V romanu *To nebo* Bernardo Atxaga opiše šesturno potovanje bivše pripadnice radikalne politične organizacije iz Barcelone do rojstnega Bilbaa, potem ko je štiri leta preživela v zaporu. Irene je zdaj stara 37 let in svoj prihod iz zapora primerja s ponovnim rojstvom. Gre za eksistencialni roman, katerega bistvo dobro prikaže motiv Michelangelove freske v Sikstinski kapeli, ki upodablja božjo in Adamovo roko, kako se poskušata dotakniti. Irene se je v zaporu na to podobo, ki jo je po spominu naslikala njena sozapornica Margarita, najprej navezala zato, ker jo je spominjala na majhen ritual, ki sta ga opravljala z njenim bivšim ljubimcem Larreo, nato pa se je ob njej začela skupaj z Margarito spraševati o odnosu med človekom in Bogom. Motiv dveh iztegnjenih rok postane ob prihodu iz zapora tudi simbol Ireninega bivanja: Irene po prihodu iz zapora z vsem svojim bitjem išče pozornost, naklonjenost, potrditev, ljubezen, praznina med rokama pa predstavlja praznino, ki jo bivša pripadnica Ete čuti ob tem, ko jo njena okolica zavrača.

»Kot Carlos v *Osamljenem možu* je tudi ta lik čustveno izpraznjen, zaznamovan s preteklostjo in razočaranjem, psihično in fizično ustrahovan, a še premore toliko moči, da se odpelje domov, in še ohrani svoje bistvo, življenjsko upanje, ki ga bo vodilo naprej, pa čeprav mora začeti znova. Vprašanje je, koliko možnosti za preživetje ima tovrstna 'tujka', izobčenka iz družbe, ki zahteva zavezanost« (Drobnič, 1998: 412).

Irene ob prihodu iz zapora vznemiri jo razkošje barvnih luči, velike ponudbe. Vesela je, da lahko ponovno izbira med različnimi znamkami cigaret, in da se lahko ponovno oprime navad, ki so ji včasih vlivale samozavest. Veseli se tudi, da bo ponovno imela torbico in v njej ključ od stanovanja: najbolj značilen predmet svobodnih ljudi. Hkrati pa se mora soočiti s kruto realnostjo. Prvo noč je tavela po Barceloni ob bara do bara in šla spat s prvim moškim, ki jo je ogovoril, v ceneni hotel. Zjutraj pa ga je porezala, ker je ni hotel spustiti. Zaveda se, da nima veliko denarja, da bo težko dobila zaposlitev, predvsem pa jo boli to, da je sama. Da je ni prišel v Barcelono pričakat nihče iz njene družine, nihče od njenih bivših prijateljev, niti njen bivši ljubimec Andoni. Zaveda se, da je vedno bila osamljena, da je njena okolica vedno nasprotovala njenim odločitvam, kar pa si je razlagala tako, da ljudje ne marajo tistih, ki ravnajo po lastni presoji. »Najprej so ji grenili življenje, ker je šla živeti z nekim fantom; potlej, ker ni hotela imeti otrok, čeprav se je z njim poročila; pozneje, ker je sklenila, da se bo ločila; še pozneje, ker se je zapletla v

politične zmešnjave; potem, na koncu, ker je sklenila, da bo zapustila organizacijo in odšla iz ječe« (Atxaga, 2000: 26).

Irene je vedno razmišljala s svojo glavo, zato tudi ni mogla kar na slepo sprejemati odločitev organizacije, ki ji je pripadala, kot dobre. Ko so ji prepovedali, da bi se dobivala z Larreo, je bila pripravljena pobegniti z njim, vendar je bila njegova reakcija precej bolj razumska. Ko pa je zaradi organizacije v zaporu preživljala čas, ki se ji je zdel dragocen, se je naposled odločila, da jo bo izdala. Andoniju očita prav to, da je bil bolj vdan organizaciji kot njej. Napisala mu je: »Moral bi mi reči, ja, pridi ven iz zapora, ni pomembno, če te drugi obtožijo izdaje, podprl te bom, šla bova na potovanja, zelo rad bi bil s teboj. Ampak tega nisi naredil. Naredil si nasprotno« (Atxaga, 2000: 23).

Po štirih letih se Irene ponovno vrača v Bilbao, vendar je zaradi slabih izkušenj in strahov precej pesimistična glede tega. Sanja o tem, da bi šla živeti v kakšno idilično pokrajino daleč od ljudi, vendar se oklepa vere, da bo v krajih iz preteklosti na stvareh, ki jih je poznala nekoč, najlaže zgradila novo življenje, da bo dobila priložnost popravnega izpita. V sanjah, teh izdajalkah najglobljih strahov, pa ji Margarita reče: »»Zakaj bi se naprezala, da bi si znova zgradila življenje v krajih iz preteklosti? [...] Kaj si ti lahko pričakovala v Bilbau? Povedala ti bom, Irene. Prvič, betonska stena, na njej pa napisane besede »špecarka« in »izdajalka«; drugič, sovraštvo tvojih nekdanjih prijateljev in grozeč pogled vseh njih; tretjič, sočutje ljudi z dobro vestjo; četrtič, potuhnjeno preganjanje policije, pripravljene, da iz tebe izvabi podatke na tisoč in en način; petič, ravnodušnost te tvoje družine, ki te je komaj kdaj obiskala, ko si bila v zaporu. Pekel, Irene. Samo to bi našla v krajih iz preteklosti.«

Irene se spominja pisma, ki ga je v nek španski časopis napisal »militant, ki je sklenil, da bo izbral enako pot kot ona, prosil za spoštovanje, predstavljal svojo življenjsko pot tistim, ki so prezirali njegovo dejanje, njegovo 'skesanost', in našteval vse, kar je nekoč pretrpel zaradi boja za idejo. Zaman napisano pismo?« (Atxaga, 2000: 92).

Zdaj je Irene v očeh bivše organizacije izdajalka, za policijo pa še vedno obsojenka, ki ve veliko zanje pomembnih informacij. Irene je zato ves čas na preži, ali ji kdo sledi. Poskuša se potolažiti, da gre za nerazumen strah, vendar se v nadaljevanju izkaže, da je bil strah upravičen.

Na avtobusu, s katerim potuje Irene, sta zares tudi dva policista. Eden ima boskarski obraz in je zelo grob z njo, drugi pa je uglajen, šarmanten, oblečen v rjavo obleko z rdečo kravato in poskuša Irene prepričati, da je na njeni strani. Pri tem Atxaga pretanjeno prikaže, kako so policisti manipulirali s svojimi žrtvami, ki so iz zapora prišle

šibke z veliko potrebo po naklonjenosti. On ji poskuša dopovedati, da je njen položaj slab, in da naj vendar sodeluje s policijo. Drugi policist pa ji povsem na drugačen način, s fizičnim in besednim nasiljem zagrozi, da ji bodo uničili življenje, če ne bo izdala informacij, ki jih ima o njeni (bivši) organizaciji. Za nagrado ji obljubi nove dokumente, stanovanje, dobro plačo, v nasprotnem primeru pa ji zagotovi, da se bo v časopisih pojavila vest, da izdaja policiji, skupaj s fotografijo, ki jo je posnel, medtem ko se je sproščeno pogovarjala s prijaznim policistom.

Irene je močna in se spretno izmuzne iz njunih rok, ne da bi se vdala njenemu pritisku, čeprav med zaslišanjem začuti obup in si zaželi, da bi že bila mrtva, ne pa, da jo čaka še vse mučenje. Atxaga v usta redovnice, nosilke moralnosti v romanu, položi obtožbo policijskega ravnanja: »Ti ljudje [...] te nimajo pravice nadlegovati« (Atxaga, 2000: 114).

Nuno nek odlomek iz Irenine knjige opozori na to, da imajo tudi redovnice svoje napake, zaradi česar pride do zaključka, da so napake človeka marsikdaj posledica nekega družbenega stanja. Tako potrdi Irene, da je njena preteklost preteklost, zdaj pa je že novi čas, ko lahko začne znova.

Poleg pritiska policije pa se Irene obeta še grožnja s strani njene bivše organizacije. Santiago Martín (2003: 122) opozori na resnični primer bivše pripadnice Ete Dolores González Cataraín z nadimkom Yoyes, ki so jo Etini aktivisti ubili (medtem ko se je sprehajala s svojim sinom) leta 1980 zaradi tega, ker je zapustila organizacijo. Yoyes je zapustila organizacijo zato, ker se je želela še enkrat roditi kot svobodna ženska. Eta je njen umor priznala v jedrnatem sporočilu, v katerem je Yoyes obtožila, da je bila kolaboracionistka in izdajalka. Ta primer se lahko spremeni v nočno moro Irene.

Redovnici ji ponudita zatočišče in zaposlitev v katoliški bolnišnici za bolnike z aidsem, kar se Irene zdi zelo privlačno. To bi bila vrsta njene Arkadije, poleg tega bi tam lahko opravljala svoj poklic medicinske sestre in bila koristna. Vendar pa se ob prihodu v Bilbao za to vseeno ne odloči, temveč pogumno zakoraka proti spominom iz preteklosti, ki jo objamejo v dobrodošlico. Nebo, ki ga vidi Irene na koncu romana, ni več kot umazana rjuha, kakršno je bilo v Barceloni, temveč je navzlic bilbajskemu pršcu med oblakoma videti luno. Nebo tako nosi pozitivni, skoraj odrešenjski pomen.

Atxaga v romanu skozi lik Irene ne prikaže teroristične organizacije, za katero se (najverjetneje) skriva Eta, pozitivno. Pozitivno je prikazana Irene: z vsemi njenimi spomini, z ljubeznijo do ljudi, ki jih je imela rada, s hrepenenjem po ljubezni, po potrditvi, po novem življenju. Irene v sebi ne čuti želje, da bi komu škodovala, da bi izvajala nasilje,

čepprav je (bila) teroristka. Prikazana je kot oseba, kot ženska, ki je na prvem mestu človek s svojo eksistencialno problematiko.

Na tem mestu lahko naredimo manjši ekskurz in primerjajmo Irene kot lik teroristke-ženske z drugo teroristko-žensko, Katharino Blum. Najbolj očitna razlika med romanoma je v tem, da je Katharino Böll prikazal na začetku njene teroristične kariere, Irene pa je prikazana šele na koncu: za sabo že ima številne izkušnje z organizacijo, nekaj ljubezenskih dogodivščin znotraj nje, za njo pa so tudi že štiri zaporniška leta. Zanj se življenje zdaj ponovno začne, za Katharino pa se končuje. Kot osebnosti sta Irene in Katharina zelo različni: medtem ko je Irene spontana, boječa, včasih navdušena, rada se smeji in se sprosti, je Katharina zelo zadržana, urejena in predvsem zelo racionalistična: umor je premislila in zdaj ga ne obžaluje. Zaključimo lahko, da je Katharina, kakšno je Böll ustvaril – sicer iz globoke osebne prizadetosti – na podlagi medijskih opisov, bolj enoplastna kot Irene. Irene je morda prav zaradi pisateljve osebne vpletenosti v njeno življenje bolj čustvena in večplastna oseba kot Katharina.

Kot človek z dobrimi in slabimi platmi pa je v romanu *To nebo* prikazan celo policist, čepprav policista v romanu predstavljata največjo oviro, ki Irene preprečuje, da bi zaživela v miru. Policist redovnico namreč spomni: »Tudi mi smo namreč zapostavljeni ljudje, predvsem tukaj, v Baskiji. Ne moremo si pridobiti prijateljev in prisiljeni smo živeti skrito življenje, če nočemo, da nas pobijejo teroristi. Zato ste slabo naredili, ko ste grajali naše obnašanje. Mi opravljamo svojo dolžnost, pa naj nam bo vseč ali ne. Danes, denimo, mi ni bila vseč. Ampak morali smo jo opraviti. Zdaj je dela konec in življenje se nadaljuje« (Atxaga, 2000: 121).

S tem Atxaga prikaže še eno plat medalje. Po podatkih španskega Notranjega ministrstva pripadniki oboroženih sil in policijskih enot predstavljajo več kot polovico (478 do leta 2003) Etinih žrtev¹¹.

Bernardo Atxaga se v romanu *To nebo* ne postavlja na nobeno stran, temveč opisuje stvari, kot se dogajajo in nas opozarja: »Posamezno, po eden, ljudje niso slabi. A v skupini, v zavetju brezimnosti, se ljudje spremenijo v pošasti« (Atxaga, 2000: 92).

V intervjuju je Atxaga o tem dejal: »Roman se bi lahko spremenil v politično orožje, s katerim bi lahko sprožali določene ideje. To bi lahko bilo celo upravičeno, če gre za ideje, za katere želiš, da bi izginile. Literarno pa temu ni tako. Ustvarjalec piše, ker si prizadeva za resnico. Ne smemo pozabiti, da so bili militanti še vedno militanti in ne

¹¹ <http://www.mir.es/oris/infoeta/esp/pl12b-esp.html>, 5. maj 2005

običajne osebe. Vendar pa je po drugi strani tudi Stalin imel rad poezijo, na primer, in bil na tak način enak kot mi ostali. Zdaj vidim tudi neko skrivnost, ki ni več nek nepoznan kraj, kot sem to mislil nekoč, temveč je skrivnost v bližnji sedanjosti, v znamenjih, ki oblikujejo človeka. Te skrivnosti poskušam poiskati in tudi najhujše odpadnike prikazati kot ljudi, ki smo jim podobni tudi sami«.

To nas privede do vprašanja upravičenosti terorizma pri Atxagi. Še posebej je to izpostavljeno v *Harmonikarjevem sinu*, kjer bi lahko izpostavili argument, da gre pri opisovanju teroristov vedno za upravičeno dejanje (sorodniki teroristov so bili ubiti v bombardiranju Gernike, fašisti so sami sodili številnim možem v Obabi ...), medtem ko se pri opisovanju fašističnega nasilja poudarja izredno močno občutje nepravilnosti teh dejanj in nemoči žrtev.

Atxaga o upravičenosti Ete pravi: »Lahko razumem, da štirje 18-letni fantje primejo za orožje, ker verjamejo, da bodo tako rešili domovino. Vendar v tem ni nič racionalnega, to ni matematika, ampak gre za življenje. Zaradi tega se to ne more upravičiti v nobenem smislu. Ubijati ni legitimno, ubijati se ne sme. Takoj ko pride do relativizacije, ko se ustvari določen delež odstopanja, takoj ko rečeš 'ampak', si že izbral pot k vsemu dovoljenemu. Velikokrat sem tudi politikom že dejal: v moralnem smislu je treba biti strog, tu ni drugega izhoda«.

4.3.2 HARMONIKARJEV SIN: Razočaranje terorista

Najnovejšemu romanu Bernarda Atxage, katerega originalni naslov v baskovščini je *Soinujolearen semea*, v španščini pa *El hijo del acordeonista*, kritika pripisuje, da gre za najbolj oseben in tudi najboljši roman Atxage, hkrati pa za prvi veliki baskovski roman. V baskovščini je izšel leta 2003, v španščini pa leta 2004 in že takoj prejel Premio de la Critica ter Premio Euskadi de Plata. V slovenščini bo roman izšel v prevodu Marjete Drobnič (kot vsi ostali prevodi Atxagovih del v slovenščino) pri Študentski založbi predvidoma spomladi 2006 z naslovom *Harmonikarjev sin*.

Gre za roman, v katerem Atxaga dokončno obračuna s teroristično organizacijo za osvoboditev Baskije in izrazi svojo globoko željo, da bi se organizacija razpustila. Hkrati se v romanu prepletajo vse Atxagove dosedanje ideje in motivi, pa tudi politična prepričanja, tako da ga lahko dobro razumemo šele z globokim poznavanjem Atxagovega prepričanja in ozadja, v katerega je roman umeščen. Baskovske separatistične organizacije

Eta avtor ne obsodi kar naravnost, čeprav je bila vključitev vanjo slaba, najslabša odločitev glavnega junaka romana. Prek osebne zgodbe Davida, ki ga spremljamo od naivne mladosti, prvega srečanja z baskovskimi aktivisti ter globoke vpletenosti v organizacijo pa vse do zrelega odraslega obdobja, se še sami potopimo v ta svet velikih idej in velikega nasilja na obeh straneh. Atxaga hkrati s prisrčnim opisovanjem sveta mladega moža iz Obabe prikaže grozljivo situacijo, v kateri se nahaja on in njegovi prijatelji, situacijo, v kateri se znajde skoraj v trenutku in s tem prizadene ljudi okoli sebe. Organizacija je zanj kot past, če ne celo zapor, v katerem izgubi velik del sebe. Roman se kljub temu konča pozitivno: bivši teroristi se v življenju znajdejo: Davidu bolj kot vse drugo pomaga na novo pot ljubezen.

Harmonikarjev sin je obsežen roman, v katerem se prepletajo različne življenjske zgodbe v obdobju od tridesetih let 20. stoletja pa do skorajšnjega začetka novega tisočletja in na tako različnih krajih kot sta Obaba, ki leži tako blizu Gernike, da letala to razdaljo preletijo v desetih minutah, ter Kalifornija: ranč Stoneham, ki ga je kupil Davidov stric Juan.

Pomemben motiv v romanu so metulji. Izvemo, da v baskovščini obstaja na stotine imen za metulje (Atxaga, 2004: 387). Metulje lovijo v Obabi Davidovi prijatelji, ki so v resnici aktivisti Ete, in sestavljajo knjigo, v kateri bodo prikazane vse vrste metuljev, ki živijo v Obabi. Ta zbirka Davidu čez leta vzbudi spomine na ljudi, ki jih je imel rad, in vsak od metuljev predstavlja enega od njih. Metulj, v baskovščini *mitxirrika*, *pinpilinpauxa* ..., Davidu predstavlja svet idile, ki je obstajal še pred špansko državljansko vojno, ko baskovska kultura še ni bila preganjana, svet, v katerem je živel naivno življenje pri stricu Juanu, pa tudi upanje na vrnitev teh lepih stvari. Aktivisti so zbirali metulje v času, ko je David še verjel v njihovo stvar. Vsakega od ljudi, ki so bili Davidu blizu, pa je predstavljal posamezen metulj na podlagi njegove podobe. Sama beseda metulj v baskovskem jeziku je bila Davidu toliko bolj pomembna takrat, ko je prišla iz ust njegovih hčerk Liz in Sare, ki ju je poskušal naučiti svojega jezika, četudi so živeli daleč proč od Baskije.

Svoje spomine je David spisal prav v baskovščini za svoji hčerki in za tiste, ki poznajo ta jezik, izvemo že na začetku. En izvod je namenil tudi knjižnici v Obabi. Joseba, eden od prijateljev, ki so ga spremljali skozi celo življenje, pa je te spomine prepisal in razširil – v pripoved o harmonikarjevem sinu. Roman je torej sestavljen iz različnih besedil: iz Davidovih spominov na otroštvo, iz zgodb iz Davidove sedanjosti, iz zgodb, ki jih je David napisal zaradi pisanja samega, dnevniških zapisov – in naposled iz vsega, kar

mu je dodal Joseba, ko je napisal knjigo v španščini, da bi bila tako dostopna večjemu številu ljudi.

Roman *Harmonikarjev sin* se prične s pesmijo o smrti in življenju besed. Atxaga pravi, da so besede kot snežinke, ki po kratkem razmisleku v zraku padejo na tla in obnemijo. Roman bi zaradi ljubezni do baskovščine, ki veje iz njega, lahko imeli za odo temu starodavnemu jeziku, hkrati pa pride s »prebuditvijo« v sodobnost tudi pri naivnem Davidu do zavedanja, da se jezik izgublja.

Vsak posameznik, ki preneha uporabljati baskovščino, prispeva k njenemu izumrtju, je zapisal v svojih spominih. Vendar se je kasneje zavedel, da so v šestdesetih letih 20. stoletja tisti stari ljudje, ki so še govorili baskovsko, že izgubljali spomin. »Imena, ki so jih dajali različnim vrstam jabolk – *espuru, gezeta, domentxa* – ali metuljem – *inguma, txoleta, mitxirrika* – so hitro izginjala: padala so kot snežinke in se stopile ob dotiku z novimi tlemi sedanosti. In ko to niso bila imena, so bili njihovi različni pomeni, odtenki, ki so jih ustvarila stoletja. In v nekaterih primerih ni šlo samo za besede ali pomene: jezik sam se je brisal« (Atxaga, 2004: 82-83).

David pa se je pri 15-ih letih starosti obnašal, kot da še vedno živi globoko v preteklosti in ni hotel opaziti vseh novosti, ki jih je v Obabo prinašal čas. Svoj prosti čas je najraje preživel na kmetiji strica Juana, pomagal pri delu s konji, se družil z gozdarji in gledal samo za dekletki s kmetij, ne pa za svojimi sošolkami. Ljudje v Iruainu, v tem odročnem kraju, ki ni bil vrisan niti v zemljevidu, so Davidu predstavljali preteklost, svet, ki je bil v nasprotju s svetom, v katerega so Davida postavili njegovi starši, s tem, da so mu poskušali dati najboljšo možno vzgojo in izobrazbo.

V sodobnost se je David pričel prebujati šele, ko je prvič izvedel za špansko državljansko vojno (1936-1939) in to, da je bilo tudi v Obabi ustreljenih devet ljudi. O preteklosti svoje dežele do leta 1964, ko je bil star 15 let, ni vedel nič: če bi mu bil kdo rekel, da so nacistična letala bombardirala bližnjo Gerniko in pri tem ubila stotine žensk in otrok, bi ostal začuden odprtih ust (Atxaga, 2004: 84). Ob gledanju televizijske oddaje o vojnih dogodkih pa so se pojavila različna mnenja mladih prijateljev iz Obabe, otrok staršev, ki so bili na tej ali oni strani. Med Davidom, Tereso, Lubisom, Adriánom, Martínom, Susano ... so se pričela prerekanja o tem, kdo je čigav otrok, vendar so se ta vprašanja tudi hitro poglela. Razen za Davida, sina harmonikarja.

David je do svojega očeta že prej gojil zelo hladen odnos: klical ga je celo po imenu, Ángel, in ne »oče«. Ko pa je izvedel, da je bil Ángel na strani fašistov, ki so morili Baske, ki so v večini borili za republiko, in da je bil celo neposredno vpleten v ustrelitev

devetih ljudi iz Obabe, se je Davidu dokončno uprl – tudi iz razlogov, da je bil v otroštvu tako navezan na vso baskovsko etnično izročilo, ki je bilo pod Francom strogo prepovedano in preganjano.

Za več informacij o španski državljanski vojni se je David obrnil na strica Juana, na katerega je bil zelo navezan. Ta mu o vojni ni povedal česa prav posebnega, pokazal pa mu je skrivališče pod omaro v njegovi sobi. Zanj so tako vedeli samo stric, David in stričev pomočnik Lubis. Zgrajeno je bilo že med karlističnimi vojnami, služilo pa je za skrivanje ljudi pred vojaki ali drugimi. Povedal mu je, da je v tem skrivališču precej časa preživel tudi prvi Američan iz Obabe, don Pedro, ki so ga med vojno skupaj z drugimi zaradi republikanskih nazorov poskušali ubiti fašisti, med njimi tudi Davidov oče Ángel. Don Pedro se je za las rešil smrti tudi s pomočjo strica Juana, v zahvalo za rešitev pa mu je podaril precej denarja, ki ga je v Ameriki zaslužil v rudniku srebra. Tako je imel tudi Juan priložnost odriniti v Ameriko, kjer si je kupil ranč in tam še naprej gojil konje. Juan se je v Obabo vračal vsako poletje, dokler se ni fašistična oblast tako utrdila, da si tega ni več želel. Davidu je poskušal vcepiti zavrnilno stališče do Francove diktature in vseh, ki so z njo sodelovali, zato mu je odsvetoval, da bi kot harmonikar nastopal na otvoritvi spomenika španskemu boksarju, za katero so poskrbeli Davidov oče in ostali privrženci diktature. Ob tej priložnosti se je David zares potrudil, da se je obveznosti izmaknil – tako da se za cel dan in pol zaprl v skrivališče, ki mu ga je pokazal Juan. Ob tem je čutil, da je storil pravo reč, zaradi katere bi bil Juan, pa tudi njegovi prijatelji nanj ponosni. Davida je namreč vse življenje spremlja slaba vest zaradi dejanj, ki jih je med vojno zagrešil njegov oče in to, da je »harmonikarjev sin«, je močno zaznamovalo njegovo existenco. Morda se brez tega ozadja ne bi bil spustil tako globoko v terorizem, kot se je.

Ob vstopu v šolo v San Sebastiánu in ob sočasnem odraščanju se je David od otroškega sveta pričel odmikati. Njegovi prijatelji v Obabi so prav tako šli vsak svojo pot, in ko so se ponovno srečevali med počitnicami, so pričeli opazovati razlike med seboj. Ubanbe se je trudil, da bi postal poklicni boksar, Adriánovo duševno zdravje je bilo tako slabo, da so ga eno poletje morali poslati v neko kliniko v Barcelono, Teresa je vsa poletja ostajala v Pau, kjer je postajala prava Francozinja, Susana je v Obabo s sabo pripeljala fanta, ki ga družba ni marala, Virginia, neugasljiva Davidova ljubezen, se je poročila z nekim mornarjem, ki pa je doživel brodolom, zato je žalovala za njim in delala v vaški kavarni. Lubis je še naprej skrbel za konje in opravljal še bratovo delo, saj je bil Pancho nezanesljiv ...

Vzvod, ki je sprožil prihod Etinih aktivistov v Obabo, je bila nedolžna šala, ki si jo je družčina prijateljev privoščila na račun deklet v vasi. Pred vrati je bilo tekmovanje za miss Obabe, zato so prijatelji napisali pamflet, na katerem so razglasili zmagovalko po njihovem okusu. Tega so potem – kot bi šlo za prepovedano politično propagando – (s pijanim oslom) razdelili na plesu v vaškem hotelu Alaska (ki ga je zgradil don Pedro, zdaj pa je bil v lasti fašista Berlina). Očitno je Eta za to izvedela in bila navdušena nad tem. V Obabo je tako prišel Davidov sošolec iz fakultete Agustín s prijateljema Jagobo in Isabel. V hiši strica Juana so ostali pod pretvezo, da lovijo metulje, saj želijo napraviti knjigo o metuljih, ki živijo v Baskiji, v pedagoške namene.

David je počasi prek pogovora razkrival, da njegovi prijatelji niso samo biologi, temveč politični aktivisti. V Iruainu se je zdaj dokončno vzpostavila klika mladih z istimi idejami: trije aktivisti so pritegnili predvsem Josebo, Lubisa in Davida. Davida je kljub temu bolj kot politika zanimala Virginia, ob kateri je čutil, da je njeno žalovanje končano, in želel izkoristiti priložnost, da bi bil z njo.

Medtem je bila vsa vas vznemirjena zaradi propagande, ki so jo mladi izvedli za tekmovanje za miss Obabe. V vas so prišle cele čete španskih *guardias*, paznikov. Šalo mladih so vsi razumeli kot politično (proti)propagando. Še posebej vznemirjena je bila Davidova mama. V pogovoru z njim je komaj zadrževala jok: »Ti se ne vpletaj v politiko, David. Politika je svinjarija, to se je jasno pokazalo že med vojno. Spraviti se v politiko bi zate bilo najslabše. Pomisli na to, da te čaka lepa prihodnost. Lubis morda tega nima, ampak ti pa. Si edini Juanov nečak, zanj si skoraj kot sin. Pomagal ti bo z vsem, kar ti manjka,« mu je govorila (Atxaga, 2004: 336).

Adela, ki je skrbela za biologe, Davidove prijatelje, mu je zaskrbljeno povedala, da so prejšnji večer smrdeli po bencinu, zaradi česar je zaskrbelo še Davida. Približevali so se vaški prazniki in številne zabave. Na njih prvi od njih si je David v tradicionalni igri uspel priboriti čast, da bo preživel večer z Virginijo, kar se je spremenilo še v nekaj več. Toda ob otvoritvi plesa se je po vasi razvedelo, da se je v hotelu Alaska vnel požar. David je takoj zaslutil, da so ga podtahnili prijatelji biologi.

Sredi noči, ki jo je David preživel pri Virginiji, je šel iz hiše do kopališča v Urtzi, saj ga je motilo, da so tam bile prižgane luči. Kmalu je izvedel, da se je tam utopil njegov vzornik iz otroštva: Lubis. Ob vodi se je že zbrala množica ljudi iz Obabe skupaj s španskimi policisti, ki so ga poskušali potegniti iz vode. Ko jim je uspelo, so na Lubisovem obrazu videli očitne znake udarca, tako da David ni verjel, da je bil Lubis utonil, temveč da so ga ubili policisti in umor hoteli prikriti z razlago o utonitvi. To mu je potrdil Joseba

naslednje jutro, ko ga je prišel iskat k Virginiji. »Moraš iti v Iruain, David. Če ne, bodo naše prijatelje ubili. Guardias pregledujejo celotno dolino« (Atxaga, 2004: 377). Policisti so pregledovali tudi vse ljudi na cestah, zato za aktiviste ni bilo drugega izhoda, kot da so se skrili v skrivališče strica Juana. Zanj pa je zdaj, ko je bil Lubis mrtev, vedel samo David. V tem odlomku se o prijateljih, ki so lovili metulje, že odkrito govori kot o teroristih. Joseba Davidu pove, da imajo interna imena: Agustín je bil Triko, Jagoba Papi, Josebo pa so klicali Etxeberria. Joseba je Davidu povedal, da je bil Papi glavni pri organiziranju požara v hotelu. David je spregledal, za kaj gre: za organizacijo. »To me straši,« mu je rekel. (Atxaga, 2004: 378). Poleg tega je želel ostati pri Virginiji.

Joseba mu je zdaj razjasnil še eno svojo domnevo, in sicer to, da je Lubisa španskim policistom izdal Ángel, Davidov oče, zaradi tega, ker je Lubis bil sumljiv že dalj časa, še posebej pa od dogodka s pamfleti za miss Obaba. Joseba Davidu zabiča, da bo Berlino, očetov prijatelj, če se bo izkazalo, da je zares bil on kriv za Lubisovo smrt, zanjo drago plačal.

Davidova reakcija je bila logična: »Počutil sem se bolj krivega kot še trenutek prej: da sem igral harmoniko na plesih v hotelu; da sem sin Ángela, Berlinovega prijatelja; da sem prispeval k neumnosti z oslom in povečal sume, ki so obstajali o Lubisu« (Atxaga, 2004: 380). Ob Josebi se je na motorju odpeljal proti Iruainu, ne da bi se ozrl nazaj na Virginijino hišo.

S tem dejanjem se je zgodil preobrat, ki je bil skorajda tragičen za Davida, pa tudi za Josebo. S tem, ko sta pomagala mladim aktivistom, sta se še sama tako zapletla v njihove mreže, da se nista mogla rešiti drugače kot s tem, da sta šla v zapor. Atxaga je dobro prikazal, kako je do tega prišlo zaradi družbene situacije, ki je bila v tistem času zelo napeta, zaradi vihrave mladosti in zaradi pritiska, ki so ga nepravilno nanje izvajali mladi aktivisti. Čez veliko let, ko se Joseba in David spet srečata, mu je ta priznal, da ne ve, zakaj ga je takrat šel iskat k Virginiji. Če bi ga bil pustil pri miru, bi Davidovo življenje teklo bolj mirno in bolj srečno.

Na tem spominu se prekinejo Davidovi mladostniški spomini na Obabo. V naslednjem kratkem poglavju sežejo spomini v dni, ki jih je s Papijem preživel v Parizu. Papi je bil zdaj med glavnimi v organizaciji. Njegov nadimek Papi izhaja iz besede Papillon – Metulj, je razloženo v nadaljevanju, po slavnem romanu o pobegu iz zapora. Ob tem izseku je razvidno, da je David v prihodnosti vpleten v Organizacijo, česa več pa ne izvemo. Papi mu je podaril zbirko kart z metulji iz Baskije – knjigo, ki so jo kot aktivisti –

in hkrati kot pravi biologi – pripravljali v Iruainu, izšla pa je v Franciji. Knjigo je David odnesel s seboj v Ameriko, zelo všeč je bila tudi stricu Juanu in njegovima hčerka.

Atxaga pripoved nadaljuje s poglavjem o avgustovskih dnevih tik pred iztekom stoletja, ko je David star približno 50 let, je že mož in oče Američank, lastnik ranča, ki mu ga je zapustil stric Juan, ko je David bolan in čaka na operacijo srca – na operacijo, med katero bo umrl. Davida je v Kaliforniji obiskal star prijatelj iz otroških dni, Joseba, in med tem obiskom se razkrijejo dejstva o tem, kako sta oba moža preživela svoja dvajseta leta.

Zgodba o Toshiru prikaže nekaj dni iz življenja treh teroristov, ki so poskušali v neko tovarno v Bilbao pretihotapiti politične pamflete, s katerimi so želeli na svojo stran pridobiti delavsko ljudstvo, nato pa se pripoved o takratnem življenju nadaljuje vse do dneva preden jih je zajela policija. Ti trije teroristi so se imenovali Triku, Etxeberria in Ramuntxo. Triku je bil Davidov sošolec Agustín, Etxeberria Joseba in Ramuntxo je bil Davidov nadimek. Kot vsi pripadniki Ete so bili tudi oni kot osebe z dvema identitetama.

»Organizacija«, »gibanje za osvoboditev Baskije« - imena, s katerimi Atxaga označuje Eto – se je zaradi šibke podpore delavcev in mladih znašlo v nevarnosti, da postane marginalna in zgolj militantna skupina. Da bi se aktivizem okrepil, so se odločili, da bodo v ladjedelnici razdelili pamflete, ki bi pripravili pot za bolj odločne akcije, ki bi okrepile položaj delavcev. Za to konkretno nalogo da še niso dovolj izurjeni, za razdelitev pamfletov pa. Papi jim je podal natančnejša navodila in jih poslal v najeto stanovanje v Bilbao. Triku, Etxeberria in Ramuntxo so dolgo iskali način, kako bi lističe spravili v močno zastraženo tovarno, brez da bi jih dobili. V najetem stanovanju je poleg lastnikov živel še nek Japonec, Toshira, ki je delal v ladjedelnici, sicer pa ni bil nič kaj zgovoren ali družaben. Trije prijatelji so ga prepričali, da je zanje nesel v tovarno lističe in tako odlično izvedli svojo nalogo. Tudi Japonec ni imel veliko težav, saj se je znal odlično pretvarjati, da je mislil, da gre za vabilo za na ples.

Atxaga je o Toshiru v intervjuju povedal: »Ena izmed knjig, ki so jo tudi uporabljali baskovski aktivisti, je bila *Rdeča knjiga* Mao Tse-Tunga. Zaradi nje sem vpletel v *Harmonikarjevega sina* tudi odlomek o Japoncu Toshiru, da bi na tak način združil vprašanje o nacionalizmu in socialni skrbi«.

Organizacija jih je za tem poslala v francoski del Baskije na neko ogromno kravjo farmo po imenu Mamousine, kjer so skupaj z drugimi španskimi emigranti delali in tako preživljali čas, dokler jih organizacija ne bo spet poklicala. V jeseni naj bi jih čakala neka večja naloga. Z njimi je bil še en terorist po imenu Carlos, ki je bil drugačnega karakterja kot oni trije. Bil je zelo pedanten, vedno v pripravljenosti na izpolnjevanje ukazov in z zelo

močno samodisciplino. Tri prijatelje je venomer priganjal k rekreativnemu teku in k disciplini.

Na tej farmi je David doživel »spremembo v svoji osebnosti« (HS: 422). Pričel je govoriti tako in tisto, kot in kar je govorila njegova mati, kar ga je zelo presenetilo. Celo cigaretni dim je izdihoval kot ona. Sicer je veliko mislil nanjo, saj je vedel, da trpi zaradi njegove vpletenosti v Etine spletke. Zaradi tega, ker se je vselej, ko jo je poklical, pričela takoj jokati, je z njo vzpostavljajal stike vse redkeje. Neke noči pa se mu je sanjalo, da mu je govorila, kako bi ji bilo všeč posloviti se od njega in da je zdaj že ob Lubisu. Ko se je David prebudil, sta z Josebo odšla do prvega mesta, kjer so imeli telefonske govornice, da je lahko poklical domov. Izkazalo se je, da je mati zares umrla ter da bo pogreb še isto popoldne. David ni odlašal in je brez dovoljenja s strani organizacije odšel v Obabo na pogreb svoje matere.

Na pogrebu so bili vsi ljudje iz Davidove preteklosti, peli so materino najljubšo cerkveno pesem, in to v baskovskem jeziku. Ko je gledal vse tiste ljudi, si je želel spregovoriti z njimi, jih objeti. Vendar je stal tam kot tujec, zamaskiran z velikimi očali in baretko na glavi, da ga ne bi kdo spoznal in prijavil policiji. Na pogrebu sta bila tudi stric Juan in Davidov oče Ángel. Obiskal je še Lubisov grob in ko je Ángel ostal sam pri grobu, ga je šel pozdravit; objel ga je in oče je odgovoril na njegov objem.

Po vrnitvi na kravjo farmo so ga pričakali vodje Ete, saj ga je Carlos prijavil. Ko se je David sprl z njim, je opazil, da njegov glas zveni nekoliko podobno kot Ángelov: »Pomislil sem, da je tudi Ángel del mene in da to nikoli ni nehal biti« (Atxaga, 2004: 431). Carlos je Davida želel napasti, ko je vstopil beloglavi Sabina in ga pomiril. Iz težav je Davida in Josebo rešil Papi, ki se je izkazal za zelo sočutnega in razumevajočega. Eta je vseeno odločila, da jih bodo takoj premestili – razen Carlosa. Dali so jim pomembno nalogo na sredozemski obali, in sicer naj bi nastavili deset bomb na turistične cilje. Turizem je bil namreč osnova gospodarstva španske vlade, ki jo je Eta želela uničiti.

Do sredozemske obale niso nikdar prispeli, saj jih je že pri Zaragozi na vlaku zajela policija. Izdal jih je Joseba. Zaprli so jih za štirinajst mesecev, dokler ni zaradi padca diktature nova vlada osvobodila vse politične zapornike.

David se je po materinem pogrebu odločil, da bo zapustil organizacijo. Razočaran je bil nad njo in nad sabo, nad svojo šibko voljo. V tem je bil podoben svojemu očetu, je vedel. Organizacija je bila za večino njenih članov prva in najpomembnejša stvar. Bila je nad vsem, tudi nad čustvi posameznikov, nad spoštovanjem do ostalih ljudi in celo do baskovske tradicije. Jasno lahko vidimo, kako je bolj kot vse drugo postal pomemben

oborožen boj, medtem ko je David od njih pričakoval vse kaj drugega: skupnost ljudi, ki se borijo proti krivicam fašistov. Takšno nespoštovanje do njega je bilo očitno v primeru skrivališča strica Juana, ki je bilo za Davida v otroštvu sveta stvar. Strica je občudoval, poleg tega pa se je čutil počaščenega, da mu je zaupal tolikšno skrivnost. Zdaj je slišal strica, kako mu glede skrivališča očita: »Več kot stoletje dolgo ni imelo druge naloge kot da je dajal zatočišče preganjanim, ti in tvoji prijatelji pa ste ga sprevrgli tako, da ga uporabljate kot nekaj nasprotnega, da skrivate ugrabljene osebe« (Atxaga, 2004: 459). David je bil žalosten, da Papi ni držal obljube, ki mu jo je dal, češ da bodo skrivali v njem samo preganjane tovariše, kmalu zatem pa tja zaprl industrialca, ki ni plačal revolucionarnega davka. Razmišljal je o vseh ljudeh iz Obabe, ki so ga imeli radi, on pa je bil tisti, ki jih je zapustil. Tudi Virginijo, ki mu je bila tako pri srcu, je zapustil – kot jo je zapustil že njen mož.

»Pomislil sem, da sem v prvih letih svoje mladosti zagrešil veliko napak iz čiste nevednosti, zaradi nepoznavanja bolj preproste resnice, da bi vedel: da je življenje tisto največje in da ga moraš vzeti zelo resno, 'enako kot to počnejo veverice', kot je zapisal Nazim Hikmet« (Atxaga, 2004: 461). Odločil se je, da se bo nekje na poti predal policiji, saj je izgubil voljo, da bi s tem nadaljeval.

Vendar je njegov načrt že prehitel Etxeberria, Joseba. Njemu je že celotno bivanje na kravji farmi bilo tako odbijajoče, da si je obljubil, da bo kar se da kmalu končal z militantnostjo, ki ga je spravljala ob pamet. Izpostavljati se velikim nevarnostim zaradi ideologije, ki jo nekdo nosi v glavi in v srcu, se lahko zdi občudovanja vredno, pravi, vendar velikim besedam vselej sledijo velike katastrofe. Tvegati iste nevarnosti, čeprav tvoja glava in srce pravita drugače, pa je enako patetični usodi osebnosti s karnevala (Atxaga, 2004: 463). V njem se je med druženjem s Carlosom ustvarjal preobrat. Vse se mu je zagnusilo: militantnost, sentimentalne pesmi in še posebej nekatere besede njihovega običajnega besedišča: dežela, narodno, družbeno, proletariat, revolucija ... »Od tega trenutka so se mi sporočila organizacije zdela absurdna; še bolj absurdni so se mi zdeli atentati; moji tovariši tuji in odvrtačajoči« (Atxaga, 2004: 462).

V letu 1976, je zapisal Joseba, se je bilo nemogoče izviti organizaciji drugače, kot da si se predal policiji. Stanje znotraj Ete v tem času je Joseba opisal kot napeto. Slišati je bilo govornice o razdelitvi organizacije in napete razgovore med tistimi, ki so zagovarjali popolnoma politično pot do cilja ter militaristi. Ti so trdili, da so vsi, ki zagovarjajo zmerno pot, izdajalci in kontrarevolucionarji, ki jim oni ne bodo dovolili, da bi kar tako odšli iz organizacije. Edini izhod je torej bila policija. Ko je pomislil na prijatelja Trikuja

in Ramuntxo, je sam odločil, da je tudi zanju pot, ki jo je izbral, najboljša. Na farmi sta se mu zdela utrujena in vsakič bolj zaprta vase. Zdaj jih bodo sicer zaprli, vendar se je zanašal na amnestijo, ki se je dobro leto kasneje zares zgodila.

Po štirinajstih mesecih, dveh tednih in petih dneh so bili vsi trije prijatelji ponovno na prostosti, pripravljeni začeti novo življenje. Josebi se je zdelo, da je bila cena za to precej nizka, saj so nekateri v zaporu preživeli tudi po deset let.

Leto, preživeto v zaporu, pa je Josebi pustilo nek drug pečat, ki je bil morda še hujši kot če bi moral preživeti dolga leta v zaporu. Kot izdajalca so policisti v zaporu z njim ravnali zelo lepo; skupaj so pili celo kavo. Ko pa se je Joseba zavedel, da bo iz zapora prišel kot izdajalec, se je instinktivno s temenom z vso silo zaletel v debela kovinska vrata, tako da so ga morali prepeljati v bolnišnico – in je izgledalo, kot da so ga mučili v zaporu.

Hudo, skoraj do smrti, so v zaporu mučili Trikuja, ki je Eti v nasprotju z ostalima dvema prijateljema ostal zvest. Njegova motivacija za protišpansko delovanje je bila smrt dveh tet in njunih družin med bombardiranjem Gernike, ki ga je general Franco »dovolil« Nemcem, ki so želeli preizkusiti natančnost svojih novih vojaških letal. Gernika je zibelka baskovske kulture, v kateri so od nekdaj določali pravila za vse Baske. Bombardiranje pa je bilo tudi prvi vojaški bombni napad na civile v vsej zgodovini. 26. aprila 1937 je v tem mestecu umrlo okoli dva tisoč ljudi. Triku si je košček blaga, za katerega je verjel, da je pripadal izgubljenima tetama, vedno, ko se je kam odpravil, prišil na notranjo stran srajce, da mu je bil vedno blizu. Ko so ga mučili, je mislil na nedolžne žrtve Gernike. Ko pa je začel padati v nezavest, se mu je pričel prikazovati ruski astronom Vladimir Mihajlovič Komarov, prvi astronom, ki je umrl v vesolju. Umril je zaradi zadušitve, medtem ko je krožil v Zemljini orbiti. Način njegove smrti je Trikuja že med študijem tako prevzel, da so ga nekaj časa prijatelji celo klicali Komarov, in zdaj, ko ga je španska policija mučila tako, da mu je čez glavo zatisnila plastično vrečko, se mu je Komarov začel ponovno prikazovati.

Izdajalec je v očeh javnosti namesto Josebe postal David. Ob zasliševanjih v zaporu je nase prevzel vse akcije Ete, saj se je tako hotel spokoriti za vse, kar je slabega storil v preteklosti. Policistom je celo izdal vse o zaklonišču v Iruainu, da Eta tam ne bi mogla več skrivati ugrabljenecv. Policisti so na dan privlekli vse podatke iz njegove preteklosti, spet je postal sin fašista, kar je po Francovi smrti pomenilo, da je najnižje in najslabše bitje v Španiji. »Če je kdo na dvorišču v zaporu izrekel moje ime, so vsi pljunili. In ko sem prišel na prostost, se so stvari ostale enake. Vstopil sem v zapor in ljudje so pogledali stran. Videl sem svoje ime na zidovih: bil sem izdajalec in kot tak sem si zaslužil smrt« (Atxaga, 2004:

466). Josebi je povedal, da tistih let ne bi privoščil nikomur, niti svojemu najhujšemu sovražniku. »Vendar je to, kar se je zgodilo, imelo tudi svojo dobro stran, o tem se strinjam s tabo. Brez tistega trpljenja ne bi bil prišel v Stoneham in ne bi se bil dotaknil raja s konicami svojih prstov« (Atxaga, 2004: 466). Za to pa imajo zaslugo predvsem stric Juan in njegova žena Marry Ann.

Josebi je bilo po prihodu iz zapora zelo hudo zaradi Trikuja, ki so ga mučili, dokler ni padel v komo. Vseeno mu ni bilo niti za Davida, ki je nosil breme izdajalca namesto njega. Trpel je tudi zaradi stigme, ki sta jo nasilna preteklost in zapornišтво pustila na njem v družbi. Ta stigma ga je obsodila na osamljenost. Zaradi te ga je zapustila njegovo takratno dekle, zaradi tega so se od njega odvrnile vse ženske, ki jih je srečal. Včasih ga je prešinilo že v zaporu, da bi priznal in vzel nase križ, ki ga je namesto njega nosil David, vendar se je preveč bal, da bi ga zaradi tega ubili. Poleg tega pa sta oba prijatelja, David in Triku, prej odšla: prvi v ZDA, drugi v Montevideo. Davida je iz pekla rešila ljubezen, Trikuja pa njegova sposobnost kuhanja, saj je v Montevideu postal bogati lastnik restavracije, ki se imenuje *La nave especial* (»Posebna ladja«) – čeprav bi se po prvotni zamisli morala imenovati *La nave espacial* (»Vesoljska ladja«).

Harmonikarjev sin je veliki roman o razočaranju terorista, o razočaranju baskovskega moža nad svojo družbo. Zopet, kot v romanu *To nebo*, smo se srečali s teroristi, ki so zelo človeški: z odgovornostjo in vestjo, s prijatelji in sovražniki. Značilno zanje je zelo visoko spoštovanje baskovske tradicije in strogo zavračanje fašističnega režima, ki je vse baskovsko prepovedal in poskušal iztrebiti. Domovinska ljubezen in dolžnost do Baskije sta v romanu predstavljeni kot najvišji vrednoti: bolj pomembni kot ljubezen do žensk in do družine, čeprav se na koncu prav ti dve vrednoti pokažeta za odrešilni.

David je svoj svet ločeval na »nas« in »one«: Baske in fašiste. Še posebej boleče je to razločevanje postalo zaradi razkola v njegovi lastni družini: na strani fašistov je bil oče in na drugi strani na strica Juana. David se je jasno postavil na stran tradicije, baskovščine in prav čustvena bolečina, ki ga je silila k temu, da se je opravičeval pred drugimi Baski za očeta-fašista, ga je pripeljala k vstopu v teroristično organizacijo. V njej je nekako celil svoje rane, ob materini smrti in spoznanju o neusmiljenosti organizacije pa se je zavedel, da je kljub temu veliko očeta še vedno v njem. Teroristične akcije v romanu so močno upravičene, ne moremo reči, da niso, vseeno pa je bistvo romana globoko razočaranje nad organizacijo skupaj s spoznanjem, da so tudi »fašisti« del Baskije, del vseh.

O politični korektnosti romana je Atxaga povedal, da zgodba ne ustreza niti skrajni baskovsko-nacionalistični moči niti skrajno špansko-nacionalistični alternativni. Vendar se v romanu skriva več kot samo fabula, opozarja Atxaga: »Ampak pod dogajanjem sem ves čas poskušal govoriti o minevanju časa. Vedno sem pisal kot da bi pod papirjem imel indigo papir. Nočem zgolj pripovedovati o ljubezenski zgodbi: David je bil platonično zaljubljen v Virginio in zdaj ... Ne, govoriti hočem o univerzalnih stvareh. Pripoved tako ni več zgolj anekdota, temveč postane svobodna«.

4.3.3 OSAMLJENI MOŽ: Tragična odločitev

Univerzalna je še ena zgodba: zgodba moža, ki so ga vsi poznali pod imenom Carlos, bivšega pripadnika teroristične organizacije, ki zdaj v odmaknjenosti živi svoje življenje in razglablja o usodi neke revolucije. *Osamljeni mož* je Atxagov prvi roman o teroristih. V njem je vzpostavil motiviko, ki se prepleta še v drugih dveh romanih, še posebej pa je ta roman pomemben, ker je v njem že dokončno izraženo razočaranje nad (baskovsko) revolucijo in nakazana osuplost nad načinom sprejemanja življenjskih odločitev: nepremišljeno in nespametno svoja življenja sami obračamo v smer, ki je za nas slaba.

Začetek romana *Osamljeni mož* nam *in medias res* predstavi "moža, ki so ga vsi klicali Carlos" (Atxaga, 1998: 9), ki je kot ostala dva Atxagova protagonista-terorista skesanec, vendar gre pri *Osamljenem možu* za skesanca, ki se premisli in organizaciji še enkrat pomaga. Bivši baskovski aktivist, po amnestiji je izpuščen iz zapora (podobno kot Atxagova brata), zdaj opravlja delo peka v hotelu, katerega lastnik je skupaj z drugimi bivšimi člani teroristične organizacije. Carlosovega pravega imena ne izvemo: ime je »izgubil« v času sodelovanja z organizacijo, za katero je bilo značilno, da so njeni aktivisti predvsem iz varnostnih razlogov zamenjali svoje ime. Prihaja iz Obabe, čeprav po amnestiji živi v Barceloni; Baskije pa sploh videl ni že več kot leto dni. Ima še enega brata, ki mu zelo veliko pomeni, vendar ga je družčina zaradi nekoliko drugačnih idej zaprla v sanatorij za duševne bolezni, s čimer so prikrili tudi dva ropa, s katerima so prišli do denarja, da so lahko kupili hotel.

Po prihodu iz zapora se je Carlos »kakor človek, ki se je privadil zaprtju in se ne znajde, ko se mora gibati po širokem prostoru, [...] spremenil hotel v drugo ječo; raje je pokazal hrbet svetu, kot pa da bi se vključil vanj in normalno zaživel« (Atxaga, 1998: 94).

Ceni svojo odmaknjenost od drugih, zato se zateka na osamljene kraje, kot sta pekarna ali ribnik. Ti kraji so za Carlosa skoraj sveti in vanje ne dovoli vstopa komur koli. Zatočišče mu predstavlja tudi enakomerni zvoki, kot je brenčanje žuželk in vonj po sveže pečenem kruhu. V nasprotju z burno preteklostjo, ko je Carlos deloval v organizaciji z ideološkim sporočilom, zdaj pa se čuti poklicanega, da peče kruh. "Pravijo, da sem kakor dobri pastir, ampak da namesto ovac čuvam hlebčke" (Atxaga, 1998: 41).

V mladosti v sebi ni čutil tolikšnega konformizma, temveč se je predvsem zaradi želje, da bi bil drugačen od drugih, drugačen od strahopetne, bedne in uslužne množice, pridružil Sabinovemu pouku. Tam je bil prepričan, da je drugačen. Organizacija ga je izbrala, da je moral ubiti nekega podjetnika, kar mu še vedno ni dalo miru. Carlos v tem smislu kaže znamenja kesanja, vendar se hkrati opravičuje s prenosom odgovornosti za umor na organizacijo (glej Atxaga, 1998: 357). Iz časa aktivizma je Carlosu ostal pamflet, katerega avtor je bil sam. V njem je zahteval socialistični in svobodni Euskadi; zdaj pa je zanj ta pamflet sodil v čas izpred stoletja.

Minilo je že šest let, odkar Carlos ni več član oborožene tolpe: »Bil je zgolj priložnostni sodelavec, upokojeni borec, ki se je ponudil, da jim naredi uslugo« (Atxaga, 1998: 33). Jona in Jone, terorista, ki sta ubila dva človeka in ju zaradi tega preganja policija, je Carlos skrnil predvsem na predlog Neptuna, prav tako bivšega člana iste tolpe, ki se zdaj ukvarja s dobavo rib iz Baskije hotelu. Neptun je Carlosu rekel: »Počutim se manjvrednega, odkar sem opustil aktivno sodelovanje v boju. Zdi se mi, da sem se pomeščanil, da zaslužim in sem postal konformist. In da so oni zdaj borci, ki nosijo plamenico« (Atxaga, 1998: 216).

Zaveda se, da po tolikšnem času, ki je pretekel od njegovega aktivističnega udejstvovanja, ni več tako vešč, kot je bil, reče si celo, da je tretjerazredni terorist. Poskuša se spomniti čim več navodil, ki mu jih v obliki notranjega monologa govori glas Sabina, nekdanjega učitelja in vzornika. Zaradi nezaupanja v svoje sposobnosti Carlosa vse bolj prevzema strah za svojo usodo, kar ga preseneti, saj je bil prepričan, da je njegovo življenje zdaj dokončno urejeno. Njegov največji sovražnik postane strah, saj mu ta vedno bolj spodkopava samozaupanje (glej Atxaga, 1998: 147). Toži se mu po Baskiji, po lepih belih hišicah, postavljenih v hribih, na katerih uspeva vinska trta, na obzorju pa se vidijo bele ladje v Biskajskem zalivu. Spominja se vseh lepih trenutkov z domačimi, ki so mu predstavljali določeno varnost. Vpraša se, ali je še kaj hujšega kot pregnanstvo in najde odgovor: samo zapor in smrt (Atxaga, 1998: 217). Nostalgija po Baskiji mu jemlje voljo do bivanja v sedanosti, do bivanja v Barceloni ob Sredozemskem morju: »kot bi njegovo

pravo življenje ostalo v tisti daljnji preteklosti, pod dežjem, ki je prelival ulične kanale, ali v brivnici, kjer je bral članke o Peléju in Garrinchi, in kot da njegova sedanost – zgolj dodatek k tistim dnem, grda zaplata na tisto preteklost – ne bi bila pomembna« (Atxaga, 1998: 222).

Strah, ki ga trenutno preveva, pa preveva tudi policiste, ki ga nadzorujejo in poskušajo najti skrita terorista, Jona in Jone. Carlos se tega zaveda in poskuša to izkoristiti v svoje dobro. Carlos je bil zamišljen sam nad sabo, kako to, da se je znašel v skupini ljudi, ki so živeli na t.i. ozemlju Strahu: Jone, policist Stefano in drugi. To si razlaga s tem, da se je pomeščanil in se zaradi tega čuti manjvrednega, kot to čuti Neptun. Skrbelo ga je, da bi ga aktivisti lahko imeli za mehkužnega. Carlos namreč ni bil ravnodušen do njihovega mnenja o njem. Poleg tega, je zapisal Atxaga, je bilo treba to odločitev sprejeti takoj, ni imel časa za premislek o morebitnih posledicah. “Koliko minut je trajalo vse skupaj? Dve? Tri? In po preteku teh treh minut je bil žreb odločen“ (Atxaga, 1998: 330).

Ob odlomku iz dela poljskega pesnika Carlos ugotovi, da življenje ni nekaj trdnega, temveč da ljudje živimo kot človek, ki osamljen plava v morju. “Zmeraj moramo biti čuječi in si ne smemo privoščiti niti enega samega trenutka počitka. In nekega dne nas morski val zanese na neki drugi kraj in tja kmalu pride drugi val in znova spremeni našo smer” (Atxaga, 1998: 88).

Carlosu se zdaj, ko se situacija vedno bolj zapleta, vsi ti dejavniki, ki so pripomogli k odločitvi, da bo pomagal teroristoma, in že prej, da se je sploh pridružil organizaciji, zdijo vedno manj pomembni in vedno bolj nesmiselni. Še več, Carlos čuti, da na te odločitve ni imel zavestnega vpliva in se primerja s fantom iz Obabe, ki se je v neki pijani noči pridružil falangistom, tako da je moral na boj v Rusijo, kjer je izgubil življenje. Carlos razmišlja: »[...] neki val ga je pred dvajsetimi leti zanesel v mirovanje in ta val je povzročil, da se je ugrabitev podjetnika zapletla in da je morala prav njega organizacija izbrati, naj ga ubije. In prav tako mu je neki val nekam daleč odplaknil brata. In neki val je, naposled, pripeljal Jona in Jone v hotel. Kaj bi mogla storiti njegova volja, da bi popravila tisti tok dogodkov? Prepričan je bil, da zelo malo. Kriv ni bil ničesar. Resda je tisti del vesti, ki je govoril s podganjim glasom, trdil nasprotno, a v njegovih očitkih ni bilo nobene resnice, le šibkost, njegova lastna šibkost. Če bi imel drugačno otroštvo in drugačno vzgojo, tisti glas ne bi imel dovolj moči, da bi ga bilo slišati« (Atxaga, 1998: 93).

Carlosa postaja čedalje bolj strah tudi zapora: tam je enkrat že bil in si ne želi več vrniti vanj: “Ne gre za tisto, kar pustiš zunaj, ne gre za to, da izgubiš možnost, da bi videl nogometno tekmo na igrišču ali, kot praviš ti, da izgubiš možnost priti na prvi zmenek s

kakšno punco. [...] Naše resnično trpljenje, denimo, izvira iz pomanjkanja prostora in iz počasnega, a strašnega izčrpavanja, ki ga naše telo zaradi pomanjkanja prostora trpi” (Atxaga, 1998: 163). Ko je ocenjeval, kdo še živi na ozemlju Strahu, je zaključil, da tu živijo se prestopniki, narkomani, bolniki, ki jih peljejo v rešilnem avtomobilu z vključeno sireno ... Vseeno se je Carlos počutil nekako udobno: raje je živel na ozemlju Strahu, kot bil del množice ljudi na ulicah ali celo bil podoben Guiomarju, Ugarteju in Lauri.

Ti so prav tako njegovi bivši sodelavci, ki pa so uspeli zaživeti normalno, prilagojeno življenje in ne želijo imeti nobenega opravka več z organizacijo. Ko Ugarte posumi, da se terorista, za prijetje katerih je španska vlada razpisala tri milijone pezet nagrade, skrivata v hotelu, Carlosu strogo zabiča: “[...] naj tista dva kar najhitreje izgineta. Naj gresta naravnost na svoje okope” (Atxaga, 1998: 60). Guiomar prav tako, vendarle morda v nekoliko bolj prijateljskem tonu, Carlosa ne razume, zakaj se je vpletel v to situacijo. “Mislil sem, da smo ločeni od tistega sveta, tako ideološko kot čustveno. Če bi šlo za ljudi, ki so bili takrat z nami, ljudi z VII. skupščine in podobno, ne rečem. Bi vsaj lahko razumel. Poleg tega si mi zadnja leta vseskozi govoril, da ne verjameš v nič in kako nekoristen je bil ves naš boj. Zdaj pa skriješ v hotel par, ki je v Baskiji pustil za seboj dve ali tri trupla, in nas vse spraviš v nevarnost” (Atxaga, 1998: 356).

Motiv za tolikšno strogost je Pascal, petletni sin Ugarteja in Laure. Ko se na koncu izkaze, da je Pascal v resnici sin Guiomarja, se tudi ta začne obnašati zelo strogo do Carlosovega početja, saj želi otroka zavarovati. Vsi trije: Laura, Ugarte in Guiomar, imajo v življenju nekaj, česar nočejo za nobeno ceno ogroziti: Pascala.

Edina oseba, za katero Carlosu resnično ni vseeno, je njegov brat, Kropotky. Ni mu mar niti za ženske, niti za Pascala, temveč le za svoji psici in za brata. Njegov nadimek izhaja iz mladostnih časov, ko je brat bral dela princa Petra Kropotkina (1842-1921), ki je združil komunizem z anarhizmom (Rizman, 1986: XLIII), brata pa je navdušil njegov čut za socialno pravičnost (glej Atxaga, 1998: 319-321). V mladosti sta bila zelo navezana drug na drugega, ob odraščanju in izbiranju svojih življenjskih poti pa sta se oddaljila drug od drugega predvsem zaradi ideoloških nazorov. Carlos zdaj bere Kropotkyjeva pisma in odpirati se mu začne nov pogled na stvari, ugotavljati prične, kako prav je njegov brat imel, ko je pisal o propadu idej, za katere se je borila Carlosova organizacija.

Organizacijo v romanu spoznavamo prek Carlosovih spominov in navodil, ki mu jih daje Sabina, in prek dveh še vedno aktivnih teroristov v kleti Carlosove pekarnice. Mediji so ju poimenovali Jon in Jone ter izrazili domnevo, da gre tudi za zasebni par, zapisali pa so tudi, da sta strahopetni podgani. To je terorista precej prizadelo. Ob tem bi se zopet

lahko navezali na poročanje medijev o teroristih: v *Osamljenem možu* je njihov vpliv (v nasprotju z romanom *Izgubljena čast Katharine Blum* zgolj psihološki). Oba terorista postajata živčna, dobivata preganjavico, vedno težje prenašata drug drugega. Kot osebnost spoznamo samo Jone: je neposlušna, preveč radovedna, poleg tega pa ni samozavestna kar se tiče njenega fizičnega izgleda. Kmalu dobi preganjavico in prične dvomiti v Organizacijo, ki se zares ne izkaže. Strah ju je, morda je tudi Organizacijo strah.

Kot napiše Atxaga že v začetku, Bog ne dela čudežev za ljudi, ki sodelujejo v oboroženih skupinah (Atxaga, 1998: 62) in revolucije so obsojene na propad: »Tako je, mislim, da govorim o nekem polomu« (Atxaga, 1998: 81). Glasnik tega poloma je prav Kropotky, ki je s svojimi jasnimi mislimi in opozorili Carlosa odvrnil od sebe, ko je bil Carlos v zaporu, »a na tisto noč tridesetega junija leta 1982 [...] se mu je zdelo, da opisujejo njegovo življenjsko pot« (Atxaga, 1998: 279). »Kako boste razočarani, Carlos! Videli boste, kako kmalu vaše ljudstvo poreče: Revolucija? Kakšna revolucija? Mi smo zadovoljni, kakor živimo zdaj« (Atxaga, 1998: 245). Revolucija je obsojena na propad zaradi strahu ljudi pred policijsko represijo, ki bo revoluciji gotovo sledila, zaradi tega, ker ljudje predobro živijo, zaradi tega, ker nobena revolucija ne more zagotoviti ljudem zagotovitve vseh kapric, ker ima tudi revolucija, kot vse živo na tem svetu, čas, ki ji je odmerjen. Kropotky je v pismu Carlosu zapisal: »Zdaj tega najbrž ne verjameš, ampak pomisli, Carlos, pomisli na novejše jelke z lučkami in okraski, ki visijo na njej: prav nič ni videti, da bodo po dveh tednih končali v smeteh. Tako se vam bo zgodilo z vašimi himnami in idejami« (Atxaga, 1998: 278).

Njegova pisma se mešajo še s pogovori s komunistično poljsko prevajalko Danuto, ki je navdušena nad dnevniškimi zapisi Rose Luxemburg, te znamenite poljsko-nemške revolucionarke in teoretičarke marksistično urejene družbe. Po mnenju Luxemburgove je kapital enako kot meščanski razred zgodovinska nujnost, nujnost pa sta tudi vstaja delavskega razreda proti meščanskemu in vpeljava socialističnega režima. Ob razpravljanih o njenih idejah sta Carlos in Danuta prav tako prišla do spoznanj o nesmiselnosti družbenega boja: »Socializem ali katerokoli drugo revolucionarno gibanje nima nobenega učinka, če zagotovi zgolj nekaj resnično pomembnega. Zagotoviti mora tudi stvari, ki niso pomembne, kaprice in vse ostalo. Sicer je vse izgubljeno, ne more preživeti« (Atxaga, 1998: 242).

Carlosu to pomeni veliko razsvetljenje: »Zatorej so bili zasnutki, ki smo jih razglašali na naših pamfletih, zgolj bajke. Bajke, ali, kot pravite vi, utvare« (Atxaga, 1998: 243). Prične se spraševati še o tem, ali je kdo izmed revolucionarjev samih že vedel o usodi

njihovih dejanj, vendar si tega ni upal na glas povedati. “Zelo težko je priznati svojo resnico tam, kjer je nihče ne bo delil s teboj. Glasnika ubijejo z razlogom. Ubijejo ga, ker prinaša osamljeno resnico, ki je, čeprav jo vsi slutijo, noče priznati nihče. Tako je to, ljudje se zvečine nočejo prebuditi, zvečine se nočejo odtrgati od laži” (Atxaga, 1998: 240).

Prav to so naredili bivši teroristi Kropotkyju: praktično so ga ubili zaradi svojih potreb. Pred vsemi temi spoznanji se Carlos čuti nemočnega, vidi se kot plavalca v morju, kjer ga valovi zanašajo zdaj sem, zdaj tja. Vedno pogosteje se z nostalgijo spominja mladosti v Obabi, vendar se tudi za to utopično vasico zaveda, da ni več to, kar je bila. V glavi Carlos sliši glasova: glas, ki ga je poimenoval Podgana, je njegova slaba, kritična in cinična stran. Glas Sabina mu predstavlja prijateljski glas, ki mu prinaša številne dragocene nasvete za aktivistični boj, v katerem se bori predvsem proti svojemu lastnemu strahu pred policisti in kaznijo, ki ga čaka. Carlos ob vrhuncu nevarnosti spozna, da si še želi živeti, in to drugače, kot je živel sedaj. Po navdihu Rose Luxemburg se je odločil, da bo spremenil svoje življenje: kupil stanovanje v Barceloni, se naučil katalonščine, začel hoditi v kino in se skratka ukvarjal se bo s stvarmi, ki mu bodo prinašale veselje.

Žal je bilo za Carlosa prepozno. Nevarnost, ki mu je dala spredvideti toliko življenjskih spoznanj, ki bi mu končno lahko omogočila nov začetek novega življenja, mu je to tudi odvzela. Tik potem ko terorista Carlos spravi v Neptunov avto, torej iz nevarno zastraženega hotelskega ozemlja, se zgodi še ena nesreča: Pascal umre v požaru, ki sta ga, da bi odvrnila pozornost policistov od pekarnice, podtaknila Carlos in Neptun. To je za Carlosa že druga smrt, ki jo je povzročil zaradi sodelovanja z organizacijo. V prvem primeru je šlo za družinskega očeta, tokrat je ubil nedolžnega otroka, sina svojih dolgoletnih prijateljev. In tudi ta smrt ni bila plod Carlosove odločitve. Tudi Carlosa ubijejo policisti.

Pomembna novost v motiviki romanov o teroristih je smrt otroka. Sicer bi Atxagov roman *Osamljeni mož* primerjali z *Besi*: povsod imamo pamflete oziroma proklamacije, stranska lika Guiomar in Šatov sta prikazana kot spreobrnjenca zaradi otroka, ki v obeh delih na koncu umre.

Eta kot organizacija, ki za dosego svojih ciljev uporablja teroristične taktike, ne izbira med svojimi žrtvami. Povzročila je smrt več kot dvajset otrok in jih ranila več kot 60, mnoge med njimi je pohabila. Trinajst otrok med drugim in šestnajstim letom starosti je ubila z eksplozijami avtomobila-bombe. Prvega otroka je ubila leta 1980 bomba, ki jo je Eta nastavila v športni torbi na ulici mesteca Azkoitia, medtem ko se je igral. To je bil 13-letni José Mariá Piris Carballo. Leta 1991 je v eksploziji avtomobila španskega policista

umrl njegov dveletni sin, medtem ko sta njegov brat dvojček in oče utrpela hujše poškodbe. Največ otroških žrtev je Eta povzročila v eksplozijah vrstnih hiš v Zaragozi in v nakupovalnem središču Hipercor v Barceloni. Zadnja otroška žrtev Ete je bila šestletna Silvia Martínez, prav tako hči španskega policista, ki jo je avgusta leta 2002 ubil avtomobil-bomba v naselju v Alicanteju, kjer prebivajo španski policisti ¹².

Bernardo Atxaga je leta 2000, kot je povedal v intervjuju, sam doživel Etino grožnjo otroškemu življenju:

Pred nekaj leti je Asun [*Atxagova žena, op. M. P.*] šla iskat nov avto, ki smo ga kupili, jaz pa sem ostal v Vitorii s hčerko Isabel, ki je takrat morala imeti komaj kakšno leto. In ker je bila dojenček, ki je rad spal, sem jo mislil odpeljati v univerzitetni predel mesta, saj je bilo tam manj hrupa, manj avtomobilov. In ko sem že zapeljal proti tisti smeri, je pričelo deževati. Joj, sem si mislil, kaj pa naj zdaj?! Z otroki je vedno zoprn hoditi okrog z dežnikom, na vso moč se je jokala ... Odločil sem se, da bom obrnil avto in šel z njo v središče mesta na trg in komaj po kakih 50 metrih na poti nazaj sem zaslišal obupen pok. Zidar, ki je delal ob tisti cesti, je takoj rekel: 'To je bila bomba'. In še malo naprej je mimo mene stekla neka oseba, me prepoznala in rekla: 'Ubili smo Buesa'. Buesa je bil predstavnik španske socialistične delavske stranke, zelo pomemben mož; jaz pa sem mislil samo na to, kaj bi se bilo zgodilo, če bi ne bilo pričelo deževati. Ko sem pisal *Osamljenega moža*, sem že imel v glavi ta dogodek, kako Eta ubije nedolžnega otroka, čeprav se je to zgodilo šele kasneje.

Za smrt otroka je v *Osamljenem možu* kriv prav Carlos, saj je bila to njegova ideja, za katero je verjel, da ga bo rešila iz situacije, za katero je prav tako odgovoren on sam. Napeto dogajanje, ki se razvije v petih dneh, oz. Carlosova zgodba, govori predvsem o nesmiselni odločitvi na osebni ravni. Ta odločitev ima tragične, pogubne posledice za nosilca odgovornosti kot tudi za nedolžne ljudi v okolici in je posledica aktivistične borbe za boljši svet. Carlos je skesanec, pa vendar se terorizmu ni povsem odrekel. V sebi je namreč čutil, da je drugačen od ostalih ljudi, zaradi tega je bil tudi tako osamljen, in čeprav se ni počutil večvrednega ali narcisoidnega, se je od sveta odmaknil. Nad njim je bil globoko razočaran. Razočaran je bil tudi nad organizacijo, ki mu je naložila umor podjetnika, ki mu še vedno muči vest. Ključ za razumevanje Carlosa se skriva v Kropotkyjevih besedah: »Samega sebe ne sprejemaš, Carlos, in zato tudi sveta ne sprejemaš« (Atxaga, 1998: 153).

¹² <http://www.mir.es/oris/inforETA/actividad.shtm>, 6.maj 2005

Ključ do razumevanja Atxagovega pisanja o propadu revolucije pa je njegov odgovor v intervjuju:

Baskovski problem in diskurz o njem so se postarali kot slika Dorian Gray. Kar naenkrat se je slika prikazala v svoji pravi, dokončni luči. Zdaj se vidi, kako star, ponavljajoč se in le malo zanimiv je postal problem. Ko sem bil mlad, je bilo okoli tega veliko nereda, vendar smo prek tega rasli, se oblikovali ... zdaj pa tega ni več. Ni več svežine. Menim, da je to posledica biološkega časa (grdo je to reči, pa vseeno), generacije so se zamenjale, problem je postal samo še zadeva starih. Ni več veliko mladih vpetih v to, odnos do njih pa je po mojem prepričanju zelo vsiljen, nenaraven. Nimajo več karizmatičnih ljudi. Mislim, da smo končno prišli na konec. Eta je mrtva, zdaj pa se morajo samo še dogovoriti, kako bodo izpeljali njen pogreb. Včasih se mrtve ideje zdijo bolj žive kot tiste, ki dejansko živijo, enako kot se mrhovina zdi živa zaradi vseh mrhovinarjev, ki jo žrejo in plahutajo okoli nje. Politiki z železnimi srci se zdaj še zgolj dogovarjajo, kako si bodo razdelili moč.

Pomembna novost glede na ostale pisatelje, ki so pisali o teroristih, pri Atxagu so torej skesanci, bivši teroristi. Medtem ko se protagonista Irene in David iz drugih dveh Atxagovih romanov ne vrmeta več v delo v organizaciji zaradi globokega osebnega razočaranja nad njo, se Carlos po šestih letih, odkar jo je zapustil, neprevidno odloči, da ji bo zopet pomagal. Odkar je prišel iz organizacije, se namreč čuti povsem osamljenega, čuti pa se tudi pomehkuženega in samega sebe obtožuje, da je zapustil boj, se predal. Boji se tudi, kaj si o njem mislijo ostali, čeprav se od njih odmika. Ne goji posebej globokih odnosov z ljudmi, ki ga obkrožajo, čeprav tem ljudem ni vseeno zanj, še posebej Teresa, ženska, s katero Carlos spolne odnose. Medtem ko Carlos zanalašč ostaja na obrobju družbe, pa si Irene iz romana *To nebo* želi prijateljske in celo pristne ljubezenske odnose. Do njih ne more zaradi nepravilnega obravnavanja, ki ga ji namenja družba: vidijo jo ali kot teroristko ali pa kot izdajalko organizacije, ki se bori za legitimne cilje. Samo Davidu, Josebi in Trikuju si je uspelo ustvariti novo življenje, ki ga odobrava tudi družba. Ko se spominjajo organizacije, so vsi bivši teroristi nad njo globoko razočarani predvsem zaradi njenega neupoštevanja interesov in potreb posameznika. Atxaga vedno govori samo o organizaciji, za katero pa upravičeno razumemo, da gre za Eto:

[...] nikoli ne dajem preveč posebnih imen svojim likom, pa tudi krajem ali organizacijam. Skoraj vedno izberem klasična imena iz Biblije, imena, ki so zelo pogosta: Jose, David, Manuel ... Prepričan sem namreč, da skupek podrobnosti (kar je počel naturalizem) nikoli ne more ustvariti dobrega romana ali pesmi. Mislim, da moramo napraviti selekcijo detajlov, tako da lahko bralec ob

prebiranju tega, kar se dogaja med Tereso in Davidom, še sam podoživi vse ljubezenske zgodbe, ki jih pozna: od svoje prve ljubezni pa do zgodb iz književnosti.

Zaradi tega načina razmišljanja nikoli ne imenujem Ete: zame je to zgolj detajl, za katerega mi je povsem vseeno. Če mojo zgodbo bere oseba s Šri Lanke, le kaj jo briga, kako se organizacija imenuje! Ona ve, kaj je oborožena organizacija, saj jih imajo tudi tam.

Razlogi za priključitev teroristični organizaciji so domoljubni, lahko pa rečemo, da gre tudi za družbeni pritisk. Tudi pri Davidu je šlo za družbeni pritisk, saj ni želel, da bi ga družba videla kot sina fašista. Pri Carlosu pa je šlo še posebej za to, ker se mu je to zdelo nekaj zanimivega, privlačnega, drugačnega. Irene je v organizacijo vstopila iz bolj čustvenih razlogov, zato je tudi na podlagi čustev popustila. Vsi junaki imajo na mladost, preživeto v Baskiji lepe spomine in pogrešajo idilično pokrajino. Čutijo, da Španija, ki jo utelešajo španski policisti, ogroža baskovsko tradicijo in njihove mladostne spomine, kar je še posebej nazorno pri zasliševanju Irene na avtobusu in pri tem, kako ravnajo s Carlosom Gobec in ostali. Tudi Davida in ostale so prav španski policisti strahotno mučili v zaporu, verjetno tudi Carlosa, saj je zapora boji bolj kot česar koli – razen smrti. Carlos je edini, ki v romanu umre. Irenine usode ne izvemo, za protagoniste romana *Harmonikarjev sin* pa izvemo, da so se ponovno postavili na noge.

Vsi Atxagovi junaki teroristi so normalne osebnosti: ne gre za narcisoidne osebnosti, ne gre za psihopate. Ne uporabljajo teroristične retorike, razen za zunanjo komunikacijo, globoko v sebi pa ostajajo preprosti Baski, kakršni so tudi tisti, ki se ukvarjajo s katerim koli drugim poklicem. Niso pretirano nasilni, za razliko od drugih teroristov v romanih svetovne književnosti, ki smo jih preučili, kažejo spokorjenost za svoja slaba dejanja. Imajo greh, čeprav jih organizacija potegne tako daleč, da se ji predajo tudi v tem. Carlos je med vsemi še najbolj zagreti borec, vendar je tudi on že spoznal nesmiselnost njihove revolucije.

5 SKLEP

Diplomsko delo je za izhodišče imelo komparativistični članek Barbare L. Carr *The Terrorist in Literature*. Po analizi del, ki jih je omenila ona, in razširitvi njenega seznama ter posebnim ozirom na dela Bernarda Atxage, ugotavljamo, da v svetovni književnosti očitno ne obstaja enotna stereotipna podoba terorista, temveč je ta podoba resnično odvisna od osebnih stališč pisateljev do teroristov in idej, ki jih teroristom pripišejo. Podoba terorista v literaturi ni stereotipna, torej enopomenska in večkrat uporabljiva, temveč je vsakič drugačna in vsakič lahko govorimo o popolnem prikazu duševnosti posameznika, ki izvaja nasilje nad nedolžnimi ljudmi zaradi doseganja političnega cilja.

V prvem delu diplomskega dela smo podali nekaj definicij terorizma in anarhizma ter raziskali, kaj pravi o duševnosti teroristov psihologija. Zanimal nas je tudi filozofski pristop do upravičenosti terorističnih dejanj, ki smo ga utemeljili s konkretnim primerom baskovske separatistične organizacije Eta.

Komparativistično analizo smo začeli z iskanjem lika terorista v *Bibliji*, kjer lahko o teroristih govorimo v primeru Samsona v *Knjigi sodnikov* in bratov Simeona in Levija, Jakobovih sinov, o katerih govori 34. poglavje *Geneze*. Medtem ko je nasilje, ki ga izvaja Samson, božja volja in odobravano s strani družbe, je nasilje bratov Sihemove dežele na koncu ocenjeno kot nepotrebno in škodljivo za dobro skupnosti.

V 19. stoletju so se pisatelji osredotočali na ruske anarhiste, še posebej na Mihaila Bakunina in njegovega sodelavca Sergeja Nečajeva. Bakunin je navdihnil Turgenjevega *Rudina*, v katerem smo našli njegovo ideološko in ne nasilno plat. Za *Rudinom* pa je Bakunina opisal Dostojevski v romanu *Besi*. Pisatelj je v njem izrazil svoj gnev nad idejami, ki sta jih Bakunin in Nečajevim gojila o brezobzirnim uničevanju vsake oblasti v Rusiji. Pri Zolaju prvič srečamo terorista, ki je prikazan v pozitivni luči: Souvarine je (ruski!) mož, ki je iz nežnosti in dobrohotnosti uničil rudnik in ljudi, ki so v tistem trenutku delali v njem.

Književnost 20. stoletja je prinesla še eno refleksijo Bakuninovih idej v romanu Josepha Conrada *Z zahodnimi očmi*. V njem pa je mož, ki je ubil ruskega ministrskega predsednika de P-ja, najbolj pozitiven in ljubljen lik v romanu. Poleg tega je roman prikazal še slabosti revolucionarnega gibanja in opozoril, da tudi revolucija ne prinaša velikih sprememb v družbi. Kot Conrad je tudi Vladimir Bartol svoj roman o teroristih uporabil v namen promoviranja ideje, in sicer nihilistične. Glavni junak njegovega dela, poglavar teroristov in vrhovni terorist Hasan Ibn Saba, je prikazan kot utelešenje

Nietzschejevega nadčloveka. Nemški pisatelj Heinrich Böll pa se je osredotočil na člane teroristične organizacije Baader-Meinhof ali Frakcijo rdeče armade, in sicer je roman napisal kot protest proti nepoštenemu medijskemu obravnavanju, ki so ga njeni člani doživeli in ki je še dodatno sprožil val novega terorističnega nasilja. Tudi tu lahko rečemo, da gre za pojasnjeno, opravičeno nasilje.

Bernardo Atxaga v svojih romanih *Osamljeni mož*, *To nebo* in *Harmonikarjev sin* teroriste, pripadnike baskovske oborožene organizacije, prikazuje zelo človeško, ne kot militantne zakrknjence, temveč kot osebnosti z enako razvito čustveno in razumsko sposobnostjo, kot jo imajo ostali njegovi liki, na primer redovnice ali prijatelji. Ob njegovem delu bi kvečjemu lahko govorili, da piše pristransko o policistih, pa še za te najde razlago za njihova nasilna dejanja. Atxagov jezik je zelo preprost in neobremenjen z različnimi vrednostnimi izrazi, njegov odnos do teroristov pa se prikaže prav prek tega: do teroristov ne goji gneva, ne goji niti pretirane naklonjenosti: teroristi so ljudje kot vsi ostali. Pri Atxagu je terorist oziroma teroristka tragičen lik: obsojen s strani organizacije, preganjan, nadlegovan ali mučen s strani policistov in nerazumljen s strani družbe, zaradi česar je obsojen na osamljenost, tišino, zmerjanje, slabo samopodobo. Čeprav je v organizacijo zašel bolj po naključju kot iz želje, da bi škodoval, uničeval, bodisi zaradi najstniškega navdušenja, zaradi obremenjenosti z družinsko preteklostjo, zaradi iskanja lastne identitete, teroristi pri Atxagu ne kažejo znamenj obžalovanja ali globoke prizadetosti zaradi življenj, ki so jih vzeli ali sodelovanja pri uničujočih dejanjih. Nad organizacijo je bil razočaran, zato jo je zapustil, izdal. Terorist v prvih dveh Atxagovih romanih je bivši terorist, ki je preživel nekaj let v zaporu, zdaj pa se bori za preživetje v vsakdanjem življenju, soočajoč se z različnimi ovirami, spominjajoč se preteklosti, razmišljajoč o trenutnem življenjskem položaju. Pomembni novi motivi pri Atxagu so torej skesanci, odnos oziroma izkušnja iz zapora in smrt otroka.

Intervju z Bernardom Atxago konkretno odgovarja na vprašanja, ki so se zastavljala ob nastajanju te naloge: on za ustvarjanje svojih protagonistov uporablja ljudi, ki jih zelo dobro osebno pozna in nikoli ne uporabi tega, kar mu podajajo časopisi. Njegova osebna izkušnja s teroristi sega že v njegovo puberteto. Pripadniki Ete so bili tudi njegovi najbližji sorodniki in prijatelji. Zaradi tega na teroriste ne gleda kot na pošasti, temveč se zaveda, da ima z njimi vseeno veliko skupnega. Pisanje knjig o teroristih se mu zdi pomembno zaradi kritične komponente njegovih romanov, vendar hkrati priznava, da zaradi previdnosti večkrat česa ne objavi ali pa pripravi dve različici dela: eno v baskovščini in drugo v španščini. Svoja dela namreč prevaja sam. Kljub temu, da bi svoje literarno ustvarjanje

lahko uporabil v politične namene, pravi, da se temu poskuša izogniti, saj se mu gre predvsem za resnico književnih del. V njegovih romanih tako ni stvari, ki bi bile nemogoče v resničnem življenju (npr. pamfleti, priročniki, policijska zasliševanja ...), čeprav pa svoje primere poskuša zakriti z izmišljenimi imeni, z izmišljenimi kraji, kot je Obaba ... Še pomembnejše od upovedovanja svoje izkušnje s teroristi se mu zdi pisati o univerzalnih stvareh, s katerimi se lahko poistoveti vsak bralec: minevanje časa, ljubezen, nasilje. Bernardo Atxaga v svojih romanih ostaja nevtralen, vsakič pa se potrudi, da pripadnike teroristične organizacije opiše tako, da se v njih lahko prepozna vsak bralec.

Če primerjamo med sabo vsa analizirana dela, ugotovimo, da gre pri romanih Bernarda Atxage za najbolj poglobljeno opisovanje teroristove duševnosti. Prvi teroriste opisuje povsem enako kot navadne ljudi, poudarja njihova iskanja, hrepenenja, želje, ki so lastna vsem ljudem. Bralca Atxagova dela postavijo na gledišče bivšega terorista, kar je zelo novo, presenetljivo in zelo učinkovito. Kot zelo človeške so teroriste opisovali še, Conrad in Böll, delno pa tudi Zola, ki pa je ostajal znotraj stereotipne podobe terorista 19. stoletja. Motivno bi lahko Kar se tiče povezave književnega ustvarjanja s teoretičnimi izhodišči, začrtanimi v prvem delu diplomskega dela, zaključujem, da so pisatelji ustvarili ustrezno psihološko podobo osebnosti terorista, čeprav teh teorij verjetno niso poznali. Sklepamo torej, da sta obe zastavljeni izhodišči potrjeni.

6. LITERATURA IN VIRI

6.1. PRIMARNA LITERATURA

Atxaga, Bernardo (1998): Osamljeni mož. Študentska založba, Ljubljana.

Atxaga, Bernardo (2000): To nebo. Študentska založba, Ljubljana.

Atxaga, Bernardo (2004): El hijo del acordeonista. Alfaguara, Madrid.

Bartol, Vladimir (2003): Alamut. Sanje, Ljubljana.

Böll, Heinrich (1983): Izgubljena čast Katharine Blum. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Conrad, Joseph (1994): Z zahodnimi očmi. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Dostojevski, Fjodor Mihajlovič (1979) Besi. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

(1997) Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod. Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana.

Turgenjev, Ivan S. (1951): Rudin. Izbrano delo, druga knjiga: Romani. Državna založba Slovenije, Ljubljana.

Zola, Émile (1987a): Germinal. I. Cankarjeva založba, Ljubljana.

Zola, Émile (1987b): Germinal. II. Cankarjeva založba, Ljubljana.

6.2. SEKUNDARNA LITERATURA

6.2.1. KNJIGE

Alonso-Fernández, Francisco (1994): Psicología del terrorismo: la personalidad del terrorista y la patología de sus víctimas. Ediciones Científicas y Técnicas, Barcelona.

Atxaga, Bernardo (1997): Historias de Obaba. Ediciones B, Barcelona.

Atxaga, Bernardo (1989): Obabakoak. Ediciones B, Barcelona.

Bajec, Anton (2000): Slovar slovenskega knjižnega jezika. DZS, Ljubljana.

Blake, Robert (1993): Oxfordova enciklopedija zgodovine: od 19. stoletja do danes. DZS, Ljubljana.

Bruni, Luigi (1993): ETA: historia de una lucha armada. Txlaparta, Navarra.

García de Cortázar, Fernando (1980): Historia contemporanea del País Vasco: De las Cortes de Cádiz al Estatuto de Guernica. Thertoa, San Sebastián.

- Dimitrijević, Vojin (2000): Terorizam. Beograd: K. V. S.
- (1997) Gran Diccionario Enciclopedico, Vol. 14. Plaza & Janés, Barcelona.
- Grgič, Domen (1998): Etnični konflikti in njihovo reševanje: Primer baskovskega vprašanja. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- Ibarra Guell, Pedro (1987): La evolución estrategica de ETA (1963-1987). Kirselu, San Sebastián.
- Jezernik, Božidar (2002): Besede terorja: medijska podoba terorja in nasilja. Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Ljubljana.
- Lanz, Juan José (1993): La luz inextinguible: Ensayos sobre literatura vasca actual. Siglo XXI, Madrid.
- Levak, Tina (2001): Etnični terorizem: primer Baski. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- (1974) Macropaedia, Volume IX., Encyclopaedia Britannica, Inc. Chicago University Press, Chicago.
- Miholič, Andrej (2004): Logistične značilnosti sodobnih terorističnih skupin. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- Rizman, Rudi (2004): Antologija anarhizma. Krt, Knjižnica revolucionarne teorije, Ljubljana.
- Rivas Troitiño, José Manuel (1992): Desinformación y terrorismo: Analisis de las conversaciones entre el gobierno y ETA en Argel (enero-abril 1989) en tres diarios de Madrid. Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, Departamento de Periodismo I., Madrid.
- Smolej, Gregor (2003): Kaj je terorizem. Diplomsko delo, FDV, Ljubljana.
- Villasante, Luis (1961): Historia de la literatura vasca. Sendo, Bilbao.

6.2.1. ČLANKI

- Aranzadi, Juan (1994): »Violencia ettara y etnicidad«. Ayer, 4, 13, str. 189-209.
- Atxaga, Bernardo (1997): »Iz Euzkadija v Euskadi«. Literatura, 9, 71-72, str. 115-123.
- Carr, Barbara L. (1982): »The terrorist in literature«. Proceedings of the IXth Congress of ICLA. Innsbruck, str. 85-90.
- Chomsky, Noam (1986, 1972): »Kaj je anarhizem«. V: Rizman, Rudi (ur.): Antologija anarhizma. Krt, Knjižnica revolucionarne teorije, Ljubljana, str. 610-624.

- Crenshaw, Marta (1990): »The logic of terrorism: Terrorist behaviour as a product of strategic choice.« V: Reich, Walter (ur.): *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D. C., USA, str. 7-24.
- Drobnič, Marjeta (1997): »V deželi Obaba: o delu Bernarda Atxage«. *Literatura*, 9, 71-72, str. 128-136.
- Drobnič, Marjeta (1998): »Poražena samota: Z Bernardom Atxago o Bernardu Atxagi.« V: Atxaga, Bernardo: *Osamljeni mož*. Študentska založba, Ljubljana, str. 382-417.
- Garea, Fernando (2005): »319 diputados y 22 millones de votos rechatarán hoy el »plan Ibarretxe««. *El mundo*, XVII, 5.531, str. 1.
- Honoré, Tony (1988): »The right to rebel«. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 8, No. 1. Oxford University Press, str. 35-60.
- Hozic, Aida (1990): »Teatralnost i spektakularnost terorizma«. *Izraz: časopis za književnu i umjetničku kritiku*, 34, 4, str. 525-539.
- Jurak, Mirko (1994): »Z zahodnimi očmi: spremna beseda«. V: CONRAD, Joseph: *Z zahodnimi očmi*. Cankarjeva založba, Ljubljana, str. 347-358.
- Kos, Janko (1991): »Težave z Bartolom«. V: Bratož, Igor (ur.): *Pogledi na Bartola*. Revija *Literatura*, Ljubljana, str. 9-52.
- Martín, Santiago (2003): »*Esos cielos* y el terrorismo: aculturación de texto y contexto«. *Vestnik*, 37, 1-2, str. 121-130.
- Pageaux, Daniel-Henri (2002): »Uvod v imagologijo«. V: Smolej, Tone (ur.): *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo*. Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Ljubljana, str. 9-20.
- Paternu, Boris (2003): »Bartolov roman o terorizmu.« V: Fatur, Silvo, Koron, A., Korošec, R., Paternu, B., Perko, J.: *Esej na maturi 2004*. Gyrus, Ljubljana, str. 67-92.
- Post, Jerrold M. (1990): »Terrorist psycho-logic: Terrorist behaviour as a product of psychological forces«. V: Reich, Walter (ur.): *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind*. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D. C., USA, str. 25-40.
- Rejec, Tatjana (1995): »Uvod«. V: Rejec, Albert, Černač, Tone, Vadnjal, Jože: *Pričevanja o Tigru*. Slovenska matica, Ljubljana, str. 7-12.
- Sarasola, Ibon (1989): »A modo de introducción a la literatura vasca«. V: ATXAGA, Bernardo: *Obabakoak*. Ediciones B, Barcelona, str. 7-20.

6.3. INTERNETNI VIRI

(Razporejeni so po vrsti, kot se pojavljajo v diplomskem delu.)

1. http://www.unodc.org/unodc/terrorism_definitions.html, 13. april 2005
2. http://www.ikeder.es/agencia_literaria/bio-ba-es.html, 4. maj 2005
3. Olaziregi, Mari Jose: The Awakening of Basque Literature.
<http://www.transcript-review.org/section.cfm?id=87&lan=en>, 3. marec 2005
4. <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l33002.htm>, 13. april 2005
5. <http://www.mir.es/oris/infoeta/esp/p12b-esp.htm>, 4. maj 2005
6. <http://www.elmundo.es/eta/secuestros.html>, 4. maj 2005
7. http://www.elmundo.es/eta/historia_peores.html, 8. maj 2005
8. <http://www.elmundo.es/eta/antiterrorismo.html>, 7. maj 2005
9. <http://www.mir.es/oris/inforETA/actividad.shtm>, 7. maj 2005
10. <http://www.elmundo.es/2004/03/12/espana/1079058111.html>, 7. maj 2005
11. <http://www.mir.es/oris/infoeta/esp/pl12b-esp.html>, 5. maj 2005
12. <http://www.mir.es/oris/inforETA/actividad.shtm>, 6. maj 2005

6.4. USTNI VIRI

Intervju z Bernardom Atxago, opravljen v Zalduendu v Baskiji 14. junija 2005.

Pogovor z Marjeto Drobnič, opravljen v Ljubljani 17. maja 2005.

7 DODATEK: INTERVJU Z BERNARDOM ATXAGO

Ob koncu mojega diplomskega dela Bernarda Atxage ni potrebno več predstavljati. Povem naj le, da sva intervju po več neuspešnih poskusih, da bi se srečala, opravila 14. junija 2005 na njegovem domu v Zalduendu, majhni vasici uro stran od baskovskega glavnega mesta Vitoria-Gasteiz. V prijetnem poletnem popoldnevu me je toplo sprejel skupaj z ženo in obema (bolj ali manj samo baskovsko govorečima) hčerkama. Pisatelj po napornem letu, v katerem se je posvečal predvsem prevajanju *Harmonikarjevega sina* v kastiljščino, zdaj predstavlja svoje delo po vsej Latinski Ameriki, tako da je neprestano na poti. V začetku junija je za ta roman prejel nagrado kritike bilbajskega knjižnega sejma, prodanih pa ima že 22 tisoč izvodov v baskovščini in več kot 70 tisoč izvodov v španščini. Eden za drugim se vrstijo tudi prevodi v druge svetovne jezike. Ti bodo nato krasili knjižne police v njegovi osebni knjižnici skupaj z ostalimi, tudi slovenskima izdajama njegovih del. Ob izidu *Harmonikarjevega sina* v slovenščini si obeta ponoven obisk Ljubljane, ki ga je že pred petimi leti očarala kot zelo mlado mesto.

Kako ocenjujete trenutno stanje baskovščine?

Manjšinjskim jezikom in na splošno jezikom, ki jih govori malo ljudi, je v tem svetu precej težko predvsem zaradi komercialnih interesov. Seveda bi bilo bolj poceni in preprosteje, če bi vsi govorili isti jezik, vendar je življenje bolj zapleteno. Odnos posameznika in skupnosti do jezika ni toliko funkcionalen kot gre za to, da se z jezikom meša cela vrsta čustev in občutij, tudi zgodovinskih in narodnostnih. Na osebni ravni, pa tudi na kolektivnem, je jezik »nekaj več«.

V Kanadi lahko na primer opazimo, da je prav znanje, uporaba francoščine tista, ki jih kot skupnost loči od njihovih mogočnih sosedov Američanov. Za Kanadčane je znanje francoščine zelo pomembno, kot je pomembno tudi za Slovence, da ohranjate svoj jezik. Če neka skupnost izgubi svoj jezik, izgubi posebnost, ki jih loči od drugih, in se spremeni v provinco, staro kolonijo nekoga večjega. Dokler imaš svoj jezik, si tudi ti eno izmed mnogih središč sveta.

Zdi se mi, da smo se Baski že od nekdaj morali ukvarjati z vprašanjem jezika. Mislim, da je bilo pomembno, da smo se odločili jezik ohranjati kljub temu, da je to drago in da v družbi to povzroča napetosti. Baskovščina je že postala jezik naše skupnosti in

razen v mračnih nočnih trenutkih se mi njeno stanje zdi vzpodbudno, vse drugo kot brezupno.

Jaz lahko na primer v baskovščini prodam toliko knjig, da zlahka preživim kot profesionalni pisatelj, medtem ko se morajo pisatelji, ki pišejo v kastiljščini, veliko bolj truditi, da prodrejo na trg, ki je precej večji in bolj zasičen kot baskovski. Ko me novinarji sprašujejo o tem, zakaj vztrajam pri pisanju v baskovščini, tega odgovora večkrat kot da ne morejo sprejeti, in čakajo, da bom odgovoril, da to počnem iz političnih ali pa čustvenih vzrokov.

Vendar pisanje knjig v baskovščini bistveno pripomore tudi k ohranjanju baskovske kulture.

Seveda, vendar ne jaz ne kak drug baskovsko pišoči pisec ob tem, ko na primer pišemo o smrti svojega očeta, ne mislimo na to, da s tem zdaj pa rešujemo baskovsko kulturo in književnost! Pri književnem ustvarjanju obstajata dva momenta. Prvega sem poimenoval »tisti med stenami«, v delovnem prostoru, ko se pisatelj usede za mizo in piše. V teh trenutkih bi se mi zdelo absurdno razmišljati o tem, da bom s pisanjem v baskovščini pripomogel k ohranitvi jezika. Takrat razmišljam predvsem o povsem konkretnih situacijah, ki sem jih doživel, saj pišem predvsem iz svojih izkušenj. Kar se zgodi potem, je drugi moment: moment socializacije, ki pa že je tudi politični moment. Tako kot za kitarski zvok niso dovolj samo strune, je tudi za književno delo bistvenega pomena družbena situacija. Določena dela zaživijo odlično prav zaradi ideologije, ki trenutno vlada v družbi. Nad deli, napisanimi v baskovskem jeziku, so bralci moje generacije navdušeni, saj je to očitno znamenje, da si bo jezik opomogel od frankističnega zatiranja. S takšno vzpodbudo je tudi ustvarjati lažje.

Če v Španiji objavijo roman o državljanski vojni, mora biti ta roman napisan tako, da bo na obeh straneh bojujočih imel dobre in slabe like. To je kot voda za rože v maju, to potrebujejo mnogi v Španiji. Če pa bo tak roman imel dobre in slabe na obeh straneh, vendar bodo eni veliko slabši kot drugi, to ne bo sprejeto dobro. V Španiji je namreč veliko ljudi, ki se nekoliko čutijo dediče določene preteklosti, zato vse potrebuje razlago.

Tudi za vaš zadnji roman *Harmonikarjev sin* bi lahko trdili, da so dejanja pripadnikov oborožene skupine vselej upravičena (s sorodniki, pobitimi v Gerniki ...), medtem ko so fašisti in španski policisti prikazani kot nadvse kruti in nečloveški.

O tem romanu je bilo napisanih skoraj 50 študij recenzij. Veliko jih je bilo nadvse pohvalnih, samo dve pa sta bili slabi: od ekstremne baskovske nacionalistične in ekstremne španske nacionalistične skupine. Te je izjemno motilo, da sem državljansko vojno povezal z nastankom Ete (to je strašen greh!), Eti pa se je zdelo nadvse žaljivo, da sem pisal o izdajalcih organizacije.

Kako pomembno je za Baske in vas osebno pisati romane, ki govorijo o teroristih?

Najprej naj povem, da se terorizem ni vedno imenoval terorizem. Ko je še živel diktator, nisem nikoli slišal te besede, ampak se je celo v frankističnem tisku vedno govorilo le o aktivistih. Zdaj doživljamo drugačno sliko tako na nominalni kot semantični ravni.

Ko se lotim pisanja, sicer v začetku v mislih nimam posebne naloge niti posebne teme, vendar se je osebi, kot sem jaz, tej temi težko izogniti. Aktivizem je zaznamoval mojo mladost, celo moje življenje je bilo polno takih oseb: med diktaturo sta bila oba moja brata v zaporu in sta bila osvobojena z amnestijo. Od petih mojih mladostniških prijateljev sta bila dva večkrat priprta. Na fotografiji iz otroškega vrtca stojim poleg fantka, ki je kasneje sodeloval v *Comando de Madrid* in v organizaciji tudi izgubil življenje. Na sedežih aktivistov sem jih videl pijane, videl sem jih, kako pretepajo svoja dekleta ... To so bili zelo močni vtisi. Zame je bilo to kot biti znotraj nevihte, vendar sem še naprej vztrajal z življenjem v igluju. To je bilo težko, z izoliranostjo ne prideš nikamor. Zato je zdaj zame zelo pomembno, da lahko pišem o stvareh, ki so me obkrožale. Kar pa se tiče drugega momenta, je ta ob terorizmu zelo neprijeten. Če se tej temi danes v Baskiji lahko izogneš, se ji je bolje izogniti. Zato ker z njo vstopiš v sedanji čas, ki je veliko nevarnejši teritorij kot preteklost: govoriš o temah, ki so še vedno žive, o ljudeh, ki so še vedno tukaj. Politične skupine terorizem dojemajo kot »džokerje« pri kartah in ga uporabijo tako, kot je njim pogodu. V imenu terorizma lahko določeno skupino ljudi naredijo za marginalno, lahko sprožijo celo vojno in obstajajo celo ljudje, ki to delajo iz dobre vere. Jaz v to ne verjamem.

Katera izkušnja s terorizmom je bila za vas še posebej pomembna?

Teh je bilo zares veliko, še vedno pa mi v glavi na primer odmeva prvi Etin uboj, saj se je zgodil samo tri kilometre stran od moje vasi. Še posebej zato, ker je bil to prvi uboj, je bil še poseben šok, ki je vse osupnil. Vsi so govorili, da so ubili policista na t. i. »Luninem mostu«! Imel sem 12 ali 13 let in se zelo dobro spominjam vzdušja, ki je vladalo v vasi. In dva, tri dni kasneje so ubili tistega od Ete. In potem imam v glavi še spomin, da se je drug Etin militant rešil iz smrti zaradi španskega policista, ki mu je zaradi krščanskega usmiljenja bil pripravljen darovati kri. Tako se je začelo, pri 12-ih, 13-ih: govorice, ki so krožile od ust do ust.

Spomnim se, da sem med sodelovanjem s skrajno levičarsko kulturno revijo spoznal zelo znanega militanta, pozdravil me je, naslednji dan pa sem v časopisu prebral, da je mrtev, saj so mu v avtomobil nastavili bombo.

Pred nekaj leti je Asun (*Atxagova žena, op. M. P.*) šla iskat nov avto, ki smo ga kupili, jaz pa sem ostal v Vitorii s hčerkico Isabel, ki je takrat morala imeti komaj kakšno leto. In ker je bila dojenček, ki je rad spal, sem jo mislil odpeljati v univerzitetni predel mesta, saj je bilo tam manj hrupa, manj avtomobilov. In ko sem že zapeljal proti tisti smeri, je pričelo deževati. Joj, sem si mislil, kaj pa naj zdaj?! Z otroki je vedno zoprno hoditi okrog z dežnikom, na vso moč se je jokala ... Odločil sem se, da bom obrnil avto in šel z njo v središče mesta na trg in komaj po kakih 50 metrih na poti nazaj sem zaslišal obupen pok. Zidar, ki je delal ob tisti cesti, je takoj rekel: 'To je bila bomba'. In še malo naprej je mimo mene stekla neka oseba, me prepoznala in rekla: 'Ubili smo Buesa'. Buesa je bil predstavnik španske socialistične delavske stranke, zelo pomemben mož; jaz pa sem mislil samo na to, kaj bi se bilo zgodilo, če bi ne bilo pričelo deževati. Ko sem pisal *Osamljenega moža*, sem že imel v glavi ta dogodek, kako Eta ubije nedolžnega otroka, čeprav se je to zgodilo šele kasneje.

Ali imajo vaši literarni liki za osnovo resnične teroriste?

Razen *Spomini neke krave* imajo vsa moja dela za osnovo resnične dogodke. Zame je namreč zelo pomembno, da pri pisanju izhajam iz lastne izkušnje, še več: da izhajam iz tega, kar resnično zelo dobro poznam. Tako izhajam iz izkušnje mojih bratov, prijateljev, moje sestrične, staršev na primer. Njih sem namreč videl v tolikih različnih situacijah, da sem si ustvaril predstavo o njihovih najglobljih lastnostih. To ni kot hitra hrana, da bi nekaj gledal dve minuti in si že mislil, da to razumem. Če bi like gradil na tem, kar preberem iz časopisov, jih ne bi resnično razumel. Ne želim pisati niti o ljudeh, ki se mi zdijo oddaljeni.

Le zakaj bi hotel pisati zgodovinski roman o zdravniku Aleksandra Velikega?! O njem nimam ničesar povedati!

Za oblikovanje protagonistke romana *To nebo* ste uporabili nekaj podrobnosti iz življenja teroristke spokorjenke Yoyes.

To drži, vendar tega ne bi naredil, če je ne bi bil zelo dobro poznal, ne samo nje, temveč tudi njene sestre, brata, če ne bi poznal njene zgodbe, okolja, v katerem je živel, če ne bi poznal okoliščin njene smrti. Pri njej ne gre samo za spokoritev kot opustitev idej, temveč tudi za obžalovanje poti, po kateri hodi človeštvo. Vendar pa nisem mogel o Yoyes pisati na široko. Odločil sem se, da bom iz njenega življenja vzel samo odlomek, ki bo širše zanimiv: kako ona pride iz zapora in vsi strmijo v pričakovanju.

Roman bi se lahko spremenil v politično orožje, s katerim bi lahko sprožali določene ideje. To bi lahko bilo celo upravičeno, če gre za ideje, za katere želiš, da bi izginile. Literarno pa temu ni tako. Ustvarjalec piše, ker si prizadeva za resnico.

Ne smemo pozabiti, da so bili militanti še vedno militanti in ne običajne osebe. Vendar pa je po drugi strani tudi Stalin imel rad poezijo, na primer, in bil na tak način enak kot mi ostali. Zdaj vidim tudi neko skrivnost, ki ni več nek nepoznan kraj, kot sem to mislil nekoč, temveč je skrivnost v bližnji sedanjosti, v znamenjih, ki oblikujejo človeka. Te skrivnosti poskušam poiskati in tudi najhujše odpadnike prikazati kot ljudi, ki smo jim podobni tudi sami.

Zakaj nikoli ne navedete imena »baskovske oborožene organizacije«? Gre za Eto ali ne?

To izhaja iz literarne drže, da nikoli ne dajem preveč posebnih imen svojim likom, pa tudi krajem ali organizacijam. Skoraj vedno izberem klasična imena iz *Biblije*, imena, ki so zelo pogosta: Jose, David, Manuel ... Prepričan sem namreč, da skupek podrobnosti (kar je počel naturalizem) nikoli ne more ustvariti dobrega romana ali pesmi. Mislim, da moramo napraviti selekcijo detajlov, tako da lahko bralec ob prebiranju tega, kar se dogaja med Tereso in Davidom, še sam podoživi vse ljubezenske zgodbe, ki jih pozna: od svoje prve ljubezni pa do zgodb iz književnosti.

Zaradi tega načina razmišljanja nikoli ne imenujem Ete: zame je to zgolj detajl, za katerega mi je povsem vseeno. Če mojo zgodbo bere oseba s Šri Lanke, le kaj jo briga,

kako se organizacija imenuje! Ona ve, kaj je oborožena organizacija, saj jih imajo tudi tam. Resničnost se nam s tem ponuja na drugi ravni. Resničnost ima veliko ravni, kar ne moreš verjeti, koliko! O prvi ravni resničnosti jaz ne pišem. To predstavlja recimo vsota podrobnosti: novinarsko pisanje. Književnost pa je njegovo nasprotje. V *Harmonikarjevem sinu* sem na primer predstavil osebe Tereso, Davida, Virginio ... Ampak pod dogajanjem sem ves čas poskušal govoriti o minevanju časa. Vedno sem pisal kot da bi pod papirjem imel indigo papir. Nočem zgolj pripovedovati o ljubezenski zgodbi: David je bil platonično zaljubljen v Virginio in zdaj ... Ne, govoriti hočem o univerzalnih stvareh. Pripoved tako ni več zgolj anekdota, temveč postane svobodna.

Koliko ste svobodni, ko pišete o tako občutljivih temah, kot je terorizem?

Literatura kot fikcija ima to prednost, da se pretvarja, da daje splošno sliko, v resnici pa so vse, kar ponuja književnost, primeri. Teorija reče: stvari so takšne; politiki pravijo: glede na to in to teorijo, so stvari takšne in zato bom jaz deloval tako. Pa naj teorija in politiki govorijo, kar želijo, primeri, ki jih jaz ustvarjam, niso obvezani, da ustrezajo ali odgovarjajo nobeni teoriji. To je veličina literature. Obstaja še ena veličina literature: pesmi izgnancev trajajo veliko dlje kot vsi vladarji. Umetnost premaguje stoletja, o sestavi rimskega senata pa zdaj ve le še malokdo kaj povedati. Stvari so se zgodile tako, kot so to zabeležile knjige.

Bi vi lahko napisali kaj, v kar ne verjamete?

Seveda obstaja znotraj književnosti tudi veliko cinizma. Obstaja literatura drugega reda, ki se piše, da bi ugodila določenim političnim idejam. Ta uslužna književnost je po mojem prepričanju sicer vedno drugega reda, lahko pa se je proda ogromno. Zame bi bilo težko pisati izven mojega prepričanja. Včasih pa me prepričanje privede tudi na območja, ki se mi zazdijo nekoliko preveč tvegana. In takrat pa se lahko pojavi tudi avtocenzura. Previdnost.

Kako se pri vas pojavlja avtocenzura?

Večkrat pripravim dve različni izdaji iste knjige: eno v baskovščini in drugo v kastiljščini. Glede določenih idej in primerov se mi zdi, da bi jih ljudje, ki jim ne zaupam

in s katerimi nimam ničesar skupnega, utegnili izrabiti za napadanje določenih idej. Zaradi tega se potem odločim, da bom nekatere stvari posredoval samo baskovski publiki, ostalim pa ne. Gre za kritično delo. Kot je zapisal nemški avtor aforizmov Lichtenberg, nikoli ne smemo ponuditi svojega dela v kritiko tistim, za katere že vnaprej vemo, da nas ne bodo pohvalili. Čutim, da sem svoji skupnosti določen povedati določene stvari, zaradi česar sem že doživel neprijetnosti z ekstremnimi nacionalisti, vendar jih ne upoštevam, saj mi grozi, da bi pričel še sam pisati uslužno literaturo.

Po drugi strani pa se včasih sam ali po nasvetu prijateljev odločim, da določene stvari ne bom prebral v javnosti oziroma je ne objavil zaradi lastne varnosti. V Španiji sem videl že veliko herojev v zvezi z Latinsko Ameriko in v Združenih državah Amerike v zvezi z Afganistanom, nisem pa jih še videl v zvezi z našo situacijo. Pisatelj je v tem pogledu enak vsem drugim: prav tako raje ravna previdno. Meni previdnost še nikoli ni preprečila, da česa ne bi napisal. Včasih pa tega nisem prebral v javnosti, včasih sem kaj objavil pod psevdonimom ali pa sem to dal prebrati samo določenim ljudem, ki jim zaupam. Nima smisla biti naiven, ampak se moramo zavedati, da se bodo določeni ljudje poslužili tvojega kritičnega pisanja v tvojo škodo. Nekateri namreč ves čas iščejo samo municijo, s katero bodo lahko napadli določene ideje. V tem smislu sem jaz zelo previden.

Na smeh mi gre ob zgodovinskih pisateljih, ki pravijo, da pišejo sicer knjige o tretjem stoletju pred Kristusom, ampak v resnici da pa govorijo o naši situaciji. Jaz mislim, da se o naši situaciji lahko govori samo govoreč o naši situaciji. Sedanjost je zelo umazana.

Pa vi pri sebi zmorete razumeti, morda upravičiti dejanja teroristov?

Lahko razumem, da štirje 18-letni fantje primejo za orožje, ker verjamejo, da bodo tako rešili domovino. Vendar v tem ni nič racionalnega, to ni matematika, ampak gre za življenje. Zaradi tega se to ne more upravičiti v nobenem smislu. Ubijati ni legitimno, ubijati se ne sme. Takoj ko pride do relativizacije, ko se ustvari določen delež odstopanja, takoj ko rečeš 'ampak', si že izbral pot k vsemu dovoljenemu. Velikokrat sem tudi politikom že dejal: v moralnem smislu je treba biti strog, tu ni drugega izhoda.

Kateri literarni vplivi so bili za vas najpomembnejši?

Menim, da za razumevanje določenega književnega dela ni najpomembnejše raziskovanje tem. Ameriška pisateljica Flannery O'Connor, ki me je očarala, je zapisala, da

je govoriti o literarnem delu kot o skupku tem in motivov enako kot govoriti o obrazu: kje so oči in v kakšnem razmerju z njimi so ušesa, usta ... in verjeti, da bomo tako dojeli izraz na obrazu. Pa ni tako.

V svojem življenju sem prebral že ogromno knjig in nekatere so name vplivale, ko sam nisem vedel še ničesar o življenju. Name je imel največji vpliv baskovski pesnik iz teh krajev Gabriel Aresti. Bil je kritičen pesnik in pesnik v krizi. Pisal je o Baskiji, Baski pa so ga imeli za izdajalca. Ni romantiziral dežele. Bil je marksističen pesnik in jaz se imam za njegovega učenca. Tudi sam nisem baskovski idealist, ne pripadam tudi nobeni stranki, če pa že simpatiziram s kom, so to gotovo komunisti.

Ali knjiga, iz katere je v *Osamljenem možu* Sabino bral Carlosu napotke za aktiviste, res obstaja?

Aktivisti so imeli priročnike, ki so jih usmerjala in jim dajala koristne napotke. Najprej sem hotel citirati tudi odlomek, ki govori o navodilih za zasliševanja: aktivisti naj na vprašanja o drugih ljudeh v organizaciji opisujejo resnične osebe iz življenja, ki sicer nimajo nobene zveze z organizacijo, naj pa si ne izmišljujejo lastnosti aktivistov, saj se bodo tako hitro zmedli. Ena izmed knjig, ki so jo tudi uporabljali baskovski aktivisti, je bila *Rdeča knjiga* Mao Tse-Tunga. Zaradi nje sem vpletel v *Harmonikarjevega sina* tudi odlomek o Japoncu Toshiru, da bi na tak način združil vprašanje o nacionalizmu in socialni skrbi.

Ali poznate dela o ruskih anarhistih?

Ob koncu srednje šole sem veliko bral Dostojevskega. Spomnim se, da enkrat celo nisem hotel na ples, ker sem bral še zadnje strani *Zločina in kazni*. Ko so me prijatelji poklicali po telefonu, kje hodim, so mi rekli, da če ne pridem, bodo oni zagrešili kakšen zločin. (In res je eden izmed njih leta pozneje šel v zapor, haha.) Bral sem tudi biografijo Kropotkina. Očarala me je predvsem scena, ko je bil on paž pri ruskem carju, ki je že bil doživel dva anarhistična poskusa atentata, in ko mu je paž sledil, so se carju na obrazu izražale grozne poteze od strahu pred njim ...

Sicer pa mislim, da če damo na mizo dve stvari, bomo vselej lahko našli nekaj, v čemer bi ju lahko primerjali. Pa tudi nasilje ni nov izum ... Meni se v književnosti, kot sem že povedal, pomembnejši od tem zdijo detajli in univerzalne stvari.

Kaj menite o sedanjem političnem položaju v Baksiji?

Baskovski problem in diskurz o njem so se postarali kot slika Dorian Gray. Kar naenkrat se je slika prikazala v svoji pravi, dokončni luči. Zdaj se vidi, kako star, ponavljajoč se in le malo zanimiv je postal problem. Ko sem bil mlad, je bilo okoli tega veliko nereda, vendar smo prek tega rasli, se oblikovali ... zdaj pa tega ni več. Ni več svežine. Menim, da je to posledica biološkega časa (grdo je to reči, pa vseeno), generacije so se zamenjale, problem je postal samo še zadeva starih. Ni več veliko mladih vpetih v to, odnos do njih pa je po mojem prepričanju zelo vsiljen, nenaraven. Nimajo več karizmatičnih ljudi. Mislim, da smo končno prišli na konec. Eta je mrtva, zdaj pa se morajo samo še dogovoriti, kako bodo izpeljali njen pogreb.

Včasih se mrtve ideje zdijo bolj žive kot tiste, ki dejansko živijo, enako kot se mrhovina zdi živa zaradi vseh mrhovinarjev, ki jo žrejo in plahutajo okoli nje. Politiki z železnimi srci se zdaj še zgolj dogovarjajo, kako si bodo razdelili moč.